

Војно

ЦЕЛО

YU ISSN 0042-8426

3-4
1994

Војно
ДЕЛО

општевојни теоријски часопис

УДК 355/359 □ YU ISSN 0042-8426

БРОЈ 3-4/1994. ГОДИНА XLVI мај – август *Издаје двомесечно*

ИЗДАЈЕ

Новинско-издавачка установа
„Војска“, Бирчанинова 5, Београд

ЗА ИЗДАВАЧА

Пуковник Станоје Јовановић,
начелник НИУ „Војска“

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Радосав АНЂЕЛКОВИЋ, Душан ВИШЊИЋ, Милован
ВЛАЈКОВИЋ, Александар ДРАШКОВИЋ, Петар ДРАЖИЋ,
Милорад БОРЂЕВИЋ, Радован ИЛИЋ, Радомир ЈАНКОВИЋ,
Слободан ЈАУКОВИЋ, Мирољуб ЈЕВТИЋ, Јан МАРЧЕК,
Андрија МИЛЕТИЋ, Милорад ПАНТЕЛИЋ (секретар),
Милинко СТИШОВИЋ, Радосав ШУЉАГИЋ, Милан
ШУМОЊА, Славољуб ШУШИЋ

РЕДАКЦИЈА

Главни и одговорни уредник
Милорад ПАНТЕЛИЋ

Уредници
Вељко Б. КАДИЈЕВИЋ
Нада ДРАГИШИЋ

Адреса: Редакција часописа „Војно дело“, (ВЕ) 11002 Београд,
Ул. Бирчанинова бр. 5 * Главни и одговорни уредник: цивилни
681-565, војни – централа 656-122 и 665-122, локал 22-123;
уредници: 22-125 и 33-928; * Претплата 22-788 (за часопис „Војно
дело“) * Пошт. фах 692 * Жиро-рачун НИУ „ВОЈСКА“ код
Службе платног промета: 40823-849-0-2393 * Цена двоброја
12,00 динара, за иностранство 20 \$.

САДРЖАЈ

Стратегија

Пуковник проф. др Миланко Зорић	Стратегијска теорија војводе Мишића	5
------------------------------------	-------------------------------------	---

Ратна вештина

Пуковник Стојан Марковић Потпуковник мр Здравко Вићентић Мајор мр Јан Марчек	Основни проблеми изградње и одржавања борбене готовости Војске Југославије у области командовања	34
Генерал-мајор у пензији Ангел Ончевски	Проблеми базирања борбене авијације малих земаља	46
Пуковник др Бошко Надовеза	Садржајно-терминолошко дефинисање кадровске области у Војсци Југославије	56

Систем одбране

Пуковник др Никола Петровић	Политика управљања војном потрошњом СР Југославије	65
--------------------------------	---	----

Ратна искуства

Мајор Бранко Бошковић	Искуства из инжињеријског обезбеђења борбених дејстава у локалним ратовима у свету	76
--------------------------	--	----

Погледи

Пуковник мр Радован Томановић Мајор мр Бранислав Ђорђевић	О особинама официра Војске Југославије	94
--	---	----

Друштво

Професор др Мирољуб Јевтић:	Политичке импликације захтева за аутокефалност православне цркве у Црној Гори	111
--------------------------------	---	-----

Међународни односи

Професор др Милан Ђ. Плавшић	Економски рат	121
---------------------------------	-------------------------	-----

Професор др Првослав Лукић	Међународни судски органи и њихово учешће у решавању међународних спорова	133
-------------------------------	---	-----

Критички осврти

Оливер Потежица	Балкан Балканцима (Критички приказ књиге Стојана Баракова <i>Отворена рана Балкана</i>)	154
Јован О. Деспотовић	Филозофија силе у међународним односима (Критички приказ књиге Хенрија Кисинџера <i>Дипломатија</i>)	166
	Summaries	174
	Resumes	179
	Резюме	184

Стратегијска теорија војводе Мишића

Пуковник проф. др *Миланко Зорић*

У раду је први пут у српској (и југословенској) научној јавности анализиран систем стратегијске теорије Живојина Р. Мишића (1855-1921), садржан у његовом капиталном делу *Стратегија – вештина ратовања* из 1907. године. Тај систем је оригиналан, кохерентан и јединствен. У њему су снага народа и војна моћ основне компоненте ратне снаге, која се припрема у миру, а ангажује у рату ради одбране и остваривања државних и националних интереса и циљева.

Рат је за Мишића крајње средство политике, нужно зло и сталан пратилац историје људског друштва. У суштини, то је наставак државне политике с оружјем у руци, чији смисао и сврху одређује и којим руководи политика. Стратегија је подређена политици и служи јој као средство за постизање циљева ратном снагом. Мобилизација, стратегијски развој и концентрација војске основне су стратегијске радње које значајно условљавају успешно вођење рата. Ратни план и пројекат операција основни су војни плански документи. Они треба да буду реални, целисходни и разрађени у више грана, и треба стално да се савршавају сагласно значајним изменама ситуације у земљи и у међународном окружењу. Јединство и ефикасност органа руковођења ратом и стратегијског командовања војском значајни су предуслови за рационално ангажовање војске и целокупне ратне снаге ради постизања циља рата.

Општи смисао и циљ целокупне Мишићеве војнотеоријске активности и практичне војне делатности као стратега и војсковође било је ослобођење и уједињење Српства, тј. стварање јединствене српске државе ослобођењем и сједињењем свих српских етничких и историјских територија и земаља.

Увод

Стратегијска мисао Живојина Р. Мишића (1855-1921) сврстава се у најзначајније системе стратегијске теорије. Јединствен, кохерентан и свеобухватан Мишићев систем стратегијске теорије израз је филозофских, научних и војнотеоријских схватања и праксе и општих друштвених услова тадашње епохе, а актуелан је и у савременим условима. Мишићево капитално дело *Стратегија – вештина ратовања* спада у највећа остварења те врсте. То је изванредна и обимна књига, у којој

су сублимиране ауторове основне идејне концепције и војне теорије, решења и теоријски модели и методи истраживања и излагања заокружени у оригиналан и конзистентан систем стратегијске теорије.

Као талентован професор стратегије, Мишић је успео да систематски изложи теорију стратегије, да је осмисли објективно и критички анализираним историјским примерима и ратним искуствима и заснује у облику филозофије рата. Филозофски и историјски промишљајући феномен рата и проблеме стратегије, настојао је да апстрактном теоријском анализом и изабраним карактеристичним примерима докаже и објасни своја схватања и методе истраживања, које одступају од гледишта која су преовладавала у том периоду. Иступао је с новим, оригиналним и смелим идејама, схватањима и решењима, избегао догме и шаблоне и унео нову војнонаучну терминологију у српски језик.

Основни задатак Мишићеве *Стратегије* био је теоријска, духовна, морална и патриотска припрема српских официра и војника за нова, највећа прегнућа ради остваривања државних и националних интереса и циљева – одбране вишеструко угрожене Србије, *ослобођења и уједињења Српства*,¹ односно ослобођења и обједињавања у једну државу свих историјских и етничких српских територија и земаља. Та грандиозна књига, која се појавила 1907. године у приватном издању аутора, наишла је на изврстан пријем и убрзо је распродата. Репринт издање штампано је тек 1993. године, мада је интересовање за њу стално постојало у научној јавности.

Мишићева *Стратегија* је имала својеврстан развој и примену у Ратној служби Српске војске из 1911. године, а као примењена стратегија и незванична војна доктрина положила је испит у ратној пракси. Снажно је утицала на примењену или оперативну стратегију и целокупну ратну вештину Српске војске у оба балканска рата и у Првом светском рату, а Мишићева делатност као стратега и војсковође била је инспирирана и руковођена идејама и теоријама садржаним у његовој *Стратегији*. Наиме, Мишићева примењена стратегија као војсковође била је офанзивно-дефанзивна, јасна, конкретна, доследна и јединствена, а његове стратешке одлуке прецизне, правилне, промишљене, мудре и правовремене. То је, између осталог, допринело највеличанственијим војним и моралним победама херојске Српске војске и личном тријумфу војводе Мишића као стратега и војсковође који је војску водио мудро, одлучно, храбро и смело.

Мишићев систем стратегијске теорије оригинална је и веома инспиративна комбинација теоријске анализе и уопштавања и практичних савета, заснованих на искуствима и поукама из претходних ратова и предвиђању физиономије ратова у блиској будућности. Наведено дело садржи више значајних теоријско-методолошких остварења и практичних упутстава, која су актуелна и релевантна при конституисању једне

¹ Живојин Р. Мишић, *Стратегија – вештина ратовања*, репринт издање, ВИНЦ, Београд, 1993, стр. XV, 117.

систематске стратегијске теорије прилагођене садашњим условима. Преузимајући из њега све што је савремено и компатибилно с постојећом стварношћу и методама анализе, могуће је значајно унапредити наше садашње знање из области теорије стратегије и методологије стратегијских истраживања. Познавање и коришћење опуса Живојина Р. Мишића неопходно је сваком нашем официру и државнику. Тим пре што је стратегијска мисао у својеврсној кризи, а бројна питања нису још добила одговарајућу теоријску формулацију и систематизацију.

Теорија рата

Излагање своје стратегијске теорије Мишић започиње анализом природе и суштине рата и његовог односа према политици. Сматра да политика мира и равноправне сарадње између држава и народа има приоритет над политиком силе, диктата и рата. Указује на потребу да се сви међународни сукоби и спорови решавају мирним путем, равноправним политичким преговорима и дипломатским средствима, а не ратом. Заступник је система равнотеже снага и моћи без сукоба и ратова, како би се осигурала стабилан мир и безбедност. Али, у животу народа и држава могу да избију сукоби интереса и тежњи који не могу да се реше на миран начин, а да једна страна не изгуби слободу и независност. Историја показује да се у свету редовно смењују културе и цивилизације, народи и државе и друштвени пореци, и то најчешће путем насиља, ратова и револуција. Узроци рата су бројни и разноврсни: економски, политички, војностратешки, верски, династички, етнички и други.

Ратови су се водили, и још се воде, најчешће ради поробљавања других народа и држава, освајања туђе територије и наметања сопственог државног и друштвеног уређења и начина живота, стицања материјалних и културних добара и запоседања (или контроле) извора стратешких сировина и енергије, проширивања тржишта и успостављања контроле светских трговачких путева, прерасподеле колонија и сфера утицаја, или због наметања хегемоније. С друге стране, угрожени, поробљени или нападнути народи имају легално и легитимно право на самоодбрану. Они се не мире са својим подређеним положајем и боре се да заштите и одбране од агресора своју слободу, независност, суверенитет и територијалну целокупност, односно боре се да извојују државну независност и да се ослободе од јарма завојевача или окупатора. Све то, често изазива разне сукобе и спорове, па и ратове, као средства за решавање међународних проблема и конфликта или средства за одбрану од агресије.

Зависно од циљева и карактера водећих друштвених снага које започињу и воде рат или којима је рат насилно наметнут, ратови могу да имају прогресиван или регресиван значај и улогу. Одбрамбени ратови, ратови за ослобођење и уједињење, ратови за повраћај изгубљених територија, антисецесиони ратови за очување територијалне цело-

купности, те ратови за ослобођење и државну независност имају за Мишића велики културни значај.² Победоносни рат може да допринесе опстанку и напретку, а изгубљени – назадовању, па и ропству и истребљењу и нестанку одређеног народа и државе.

Рат је у одређеним околностима нужно зло и крајње средство у борби за опстанак и слободу народа и државе. Досадашња историја показује да је рат својствен људској природи, али није вечита појава нити је неопходан људском друштву. Рат је и својеврсна провера физичке и моралне снаге, односно испит способности и карактера сваког појединца и народа, те провера чврстине и снаге државе и друштва.

Досадашњи покушаји мирног решавања сукоба или обустављања рата најчешће су били неуспешни. Сада је агресивни рат забрањен Повељом ОУН и другим актима међународног права, али то није спречило неке државе да воде такве ратове и оружане интервенције. Произилази да никакви локални, регионални и универзални системи колективне безбедности нису поуздана гаранција очувања мира и безбедности држава, како се то званично тврди. Зато је и даље актуелна Мишићева мисао: „Било је дакле и биће најбоље средство за одржавање мира: *јака, спремна, добро организована и савремено наоружана војска.* (Si vis pacem, para bellum)“.³

Осим добре и јаке војске, очувању мира и безбедности сваке државе доприносе економско стање, државно и друштвено уређење, спољна и унутрашња политика и унутрашња стабилност. Све то условљава и ток, начине вођења и исход рата. Јер, савремени ратови захтевају бројне војске и велике војне расходе, масовно учешће народа и огромно напрезање целокупне ратне снаге, високу покретљивост снага, спремност на одрицање и способност да се што дуже издржи терет рата.

Рат је веома сложена и вишедимензионална појава. Оружана борба, по којој се рат разликује од других друштвених појава, главно је својство рата. Војска је одлучујуће средство и организација за вођење оружане борбе – рата. Савремени рат је постао тоталан сукоб војски и народа зараћених страна. У миру, а поготову у рату, свака држава треба да буде отпорна на трговинске „ратове“ и економске блокаде и да осигура производњу довољних количина хране, енергија и стратешких сировина, те главних система наоружања и војне опреме. На међународном плану, ефикасном спољнополитичком и дипломатском активношћу ваља осигурати подршку и помоћ савезничких, пријатељских и неутралних држава, и стално радити на изолацији стварних, вероватних и потенцијалних противника и разбијању непријатељеве коалиције. „Главна питање рата“ за Мишића се „не састоји само у интензивности напрезања снаге државне“, већ првенствено „у продужењу тог напрезања“, и то до крајње границе подношљивости, а то зависи од „економског стања и уређења државног“.⁴

² Исто, стр. 2.

³ Исто, стр. 4.

⁴ Исто, стр. 5.

Прибегавање оружаном насиљу као последици неразрешивих противуречности и сукоба интереса и тежњи између народа, држава, коалиција и војних saveza који нису могли да се реше дипломатски, мирно, преговорима и целисходним компромисом уз уважавање обостраних интереса назива се рат. У суштини, то је неуспех дипломатије и продужење државне политике с оружјем у руци, помоћу ратних дејстава. О томе Мишић каже: „Употреба све државне снаге за решење извесног спорног питања између две или више држава зове се рат. То је управо продужење државне политике последњим средством (Ultima ratio) ратном снагом за постигнуће извесног циља. – Рат почиње онда, када се политика осети немоћном, да мирним дипломатским путем склони своју супарницу, да испуни извесне захтеве мањег или већег значаја по дотичну државу.

„Рат се свршава, кад се непријатељска ратна снага уништи, или потчини вољи јачега“.⁵

Рат је средство државне политике и специфичан политички акт. Политика одређује смисао и циљеве рата, услове и околности из којих он произилази, затим ратну снагу и границе ратишта. Државна политика и дипломатија боре се за јачање и учвршћивање међународног положаја земље и стварају повољне спољнополитичке услове и околности за успешно вођење рата. Оне, у ствари, траже и налазе савезнике и пријатеље, доводе непријатеља у неповољан војни и политички положај, осигуравају неутралност неких земаља, па чак и потенцијалних противника, и старају се да утицај држава које неће учествовати у рату на ток и исход рата буде повољан и да олакша извођење ратних дејстава и ојача сопствени положај, а истовремено да отежа или паралише дејства и поступке непријатеља.⁶

Државна политика припрема рат, бира најповољније услове и време за почетак ратних дејстава, утиче на начин вођења рата и на ток и исход операција, одлучује о миру и убира резултате победе, или сноси последице пораза у рату. Између политичког (државног) и војног руководства мора да влада потпуна хармонија. Војна политика и стратегија тесно су повезане са спољном политиком и морају да буду сагласне и подређене општој државној политици како у миру, тако и у рату. У вези с тим, Мишић каже: „Да би се могла постићи тесна веза између политике и ратводства, најбоље је, да обоје буду усредсређени у једној личности, у владоцу као поглавару државе. Не буде ли ово, онда је неопходно, да главни командант редовно учествује у претресању свих важнијих политичких питања. Политика мора бити у потпуно сагласним односима с начином ратовања: Офанзивној и енергичној политици мора одговарати офанзиван рат.“⁷

Стратегија је инструмент и предмет државне политике. Она служи за остваривање циљева и задатака које поставља државна политика ангажовањем војске и ратне снаге у целини.

⁵ Исто, стр. 5 и 6.

⁶ Исто, стр. 8, 10 и 11.

⁷ Исто, стр. 10.

Стратегијске радње су скуп разноврсних делатности којима се војска и целокупна ратна снага припремају, активирају и ангажују и доводе у положај за извођење ратних дејстава сагласно ратном и почетном операцијском плану и конкретним приликама и околностима.

Мобилизација је војни и политички акт који је најчешће повод или увод у рат или његову фактичку објаву. У ствари, то је стратегијска радња која означава „скупљање и уређење живе снаге и материјалних средстава на извесним одређеним тачкама у земљи“, односно „превод војске из мирнога у ратно стање“.⁸ Војска у миру, из економских и других разлога, релативно је малобројна и служи „као добра школа за образовање свих способних обвезника“, који се потом отпуштају својим домовима, а у часу државне потребе брзо мобилишу.

Општа и војна мобилизација имају све већи значај у савременом државном животу народа. Брзина извршења мобилизације свих снага и средстава и брзина концентрације омогућавају задржавање или преузимање стратегијске иницијативе и стицање бројчане и моралне надмоћности и стварање претпоставки за постизање победе. Према Мишићу „један добивени дан брзином мобилизације и брзином концентрације може бити једна добивена битка.“⁹ Успех извршења мобилизације умногоме зависи од политичког стања у земљи, расположења народа, степена подршке циљевима рата, моралног духа народа и војске и способности војног руководства. Мобилизација треба да се изводи сагласно ратном плану и плану операција и стварној ситуацији пре отпочињања ратних дејстава, да би се спречило изненађење и осигурао успех у почетном периоду рата, иако она не значи рат.

Припрема мобилизације обухвата израду мобилизацијског развоја, формација и прописа о мобилизацији, планирање попуне ратних јединица и установа, израду мобилизацијског плана и контролу и увежбавање извршилаца мобилизације. Према обиму, мобилизација може да буде општа и делимична, а по начину објављивања – јавна и тајна мобилизација. Извршење мобилизације треба да се одвија брзо, еластично, тајно, плански, правовремено и безбедно, и треба да буде материјално обезбеђено. Мобилизација је трајан и непрекидан процес и радња којом се занављају губици постојећих јединица и формирају нове војне јединице и установе у рату. Такође, веома је значајна економска мобилизација, а особито мобилизација индустрије, транспорта и пољопривреде.

Концентрација је, у ствари, „довођење мобилисаних делова живе снаге и материјалних средстава на извесне тачке у близини угрожених граничних фронта, извршавајући ту стратегијски развој.“¹⁰ Та страте-

⁸ Исто, стр. 13 и 18.

⁹ Исто, стр. 19.

¹⁰ Исто, стр. 14.

гијска радња је саставни део плана концентрације трупа и транспортовања, који се израђује још у миру. Циљ концентрације војске јесте да се постигне „надмоћност на најважнијем фронту у почетку операција, да би се тиме добила иницијатива у рату па и сама битка; дакле, на главном војишту треба концентрисати највећи и најпозданији број свих снага под командом најспособнијег војсковође, пошто ће се на том војишту одигравати и најсудбоноснији догађаји“.¹¹

Време трајања концентрације зависи од конкретне политичке и војне ситуације, времена извршења мобилизације, количине и каквоће транспортних средстава и капацитета комуникацијске мреже, бројности војске и количине војних материјалних потреба за пребацивање с мобилизацијских места на фронт. Концентрација треба да буде заштићена и да се изводи смишљено, плански, организовано, правовремено, еластично, брзо и тајно. Приоритет има транспорт борбених јединица, потпуно мобилисаних и спремних за сваку акцију, у тачно одређене рејоне и места. Такође, на концентрацијску просторију треба одмах, а затим сукцесивно, упућивати разноврсна материјална средства ради потхрањивања јединица. Концентрацијом се мобилисане јединице прикупљају и распоређују у стратегијски поредак у готовости за извођење ратних дејстава одмах или у најкраћем року. Јер, дуже задржавање војске развијене у стратегијски поредак омогућава непријатељу да сазна тај распоред, па и саму намеру концентрације и предстојећих дејстава. У том случају изгубило би се веома много у психолошком, моралном и стратегијском погледу, а војска би дошла у тежак положај.¹²

Стратегијски развој означава размештај војске на концентрацијској просторији и представља „завршни припремни посао пред сам почетак рата, одакле отпочињу непријатељства према предвиђеном пројекту операција.“¹³ Том радњом се почетно групише и развија војска на ратишту и на војиштима, правцима, зонама и бојиштима сагласно ратном и почетном операцијском плану, односно образује се стратегијски фронт. Постиге се мирнодопским размештајем, повишеним степеном борбене готовости, мобилизацијом и концентрацијом војске и стварањем стратегијских јединица саобразно ратном и почетном операцијском плану и конкретној ситуацији. Правилним, правовременим и целисходним стратегијским развојем треба осигурати иницијативу и слободу маневра, могућност изненађења и надмоћност на најважнијем војишту или на правцу главног удара, затим безбедност и заштиту од изненађења, предупредити дејства непријатеља и успешно командовање. План стратегијског развоја мора да буде еластичан и целисходан, а ради се у неколико варијаната, сагласно разним политичким и војним ситуацијама и њиховим комбинацијама.

¹¹ Исто, стр. 39.

¹² Исто, стр. 38 и 39.

¹³ Исто, стр. 14.

Ратно планирање једна је од значајних функција органа ратоводства. Њиме се утврђују циљеви и задаци, ратна снага и начин извођења ратних дејстава и других ратних радњи ради постизања ратног циља. Непосредно је повезано с предвиђањем и пројектовањем стратегијских дејстава. Планирање треба да буде засновано на начелима реалности, непрекидности, свеобухватности, ефикасности и истовремености. Највећи значај Мишић придаје изради ратног плана и пројекта операција, односно почетног операцијског плана. Под ратним планом подразумева: 1) „Карактер, врсту ратовања (дефанзивно или офанзивно) са тачним опредељењем ратног циља“, 2) „Одређивање снаге и средстава неопходних, да би се постигао одређени ратни циљ“ и 3) „Стварање и уређење уопште оног стања и положаја, с кога ће и са чиме ће војска отпочети своје ратне радње (мобилизација, концентрација са стратегијским развојем војске итд., са свима претходним спремама за успешан отпочетак операција)“.¹⁴

Ратни план, начелно, садржи: реалну процену спољнополитичке и војностратегијске ситуације у одређеном раздобљу; правилну оцену укупне ратне снаге, морала, особина и реалних војних и економских могућности, те вероватни састав, јачину и варијанте стратегијских дејстава оружаних снага непријатеља (стварних, вероватних, могућих и потенцијалних); сопствене политичке и војне циљеве рата и основну замисао за његово вођење у свим могућим ратним случајевима; реалну процену сопствених снага и средстава и варијанте њихове употребе; припреме војске за рат и уређење територије за потребе рата; стратегијске радње; стратегијско руковођење и логистичку подршку, односно материјално и здравствено обезбеђење; питања ратног савезништва и груписање и распоред савезничких снага, и друго. То је обично „заједничко дело дипломате као представника државне политике и војсковође“, мора се стално и систематски усавршавати и допуњавати, подешавати и исправљати сагласно промени чинилаца и околности које га чине. То су првенствено међународни положај земље и постојећи међународни економски, политички и војни услови, економско стање земље, јачина организација и формација, те наоружање и опрема сопствене војске и оне код вероватних и потенцијалних противника, стање транспортних и комуникацијских средстава, војне доктрине и стратегије, ратни циљеви и планови противника и друго.

У разради основне идеје ратног плана полази се од утврђивања карактера или врсте ратовања, саобразно политичком циљу рата и претпоставкама за његово вођење. Рат може да буде офанзиван и дефанзиван, што произилази из карактера државне политике. Врсту ратовања одређују политички и војни разлози, међу којима је најзначајнији снага војске, односно њена бројност и каквоћа, организација и обученост, морал и дисциплина, наоружање и материјална опремље-

¹⁴ Исто, стр. 99.

ност.¹⁵ Ратним планом се групишу снаге на ратишту и војиштима према предвиђеним ратним случајевима и стварној спољнополитичкој и војно-стратегијској ситуацији. Груписањем снага ваља осигурати надмоћност на главном војишту или стратегијском правцу, како би се постигла *одлучна победа* над најважнијим непријатељем. „Победа је само онда важна, када је одржана на главном војишту над најважнијим непријатељем, па за то треба концентрисати на главном војишту најглавнију своју снагу...

Најважнија тачка у Стратегији увек је на главном војишту, тј. онде, где се налази најглавнија и најјача снага непријатељска, а у коалиционим ратовима онде, где се налази војска најважнијег члана коалиције“.¹⁶

Ратни план за офанзиву произилази углавном из офанзивне политичке намере и уверења у надмоћност сопствених снага. За нападну врсту ратовања „треба имати *доста и добре војске*“, која је спремна и решена да се бори. Војска мора да буде бројчано јака, морално чврста, издржљива и извежбана, а војни команданти искусни и увежбани за самосталне радње. Такође, неопходно је планирати и осигурати непрекидно попуњавање војске људством и средствима за рат, формирати стратешке резерве у људству и материјалним средствима и организовати посебне комбиноване делове за сузбијање свих евентуалности у рату (инострано оружано и друго решење, унутрашњи оружани сукоби, и слично). Посебан значај у ратном планирању имају дипломатске, финансијске, економске и војне припреме рата, а особито припреме и извршење мобилизације и стратегијског развоја и постизање надмоћности на главном војишту – ако се планира једновремено вођење рата на неколико војишта.

Састављање одбрамбеног ратног плана је много теже него састављање нападног ратног плана. Наиме, бранилац најчешће не може с извесношћу да открије стварне намере и планове нападача, место прикупљања и развоја снага и правац главног удара. Такође, бранилац не може свуда да буде подједнако јак, па је обавезан да групише главне снаге на тежишту одбране. Бранилац је понекад принуђен да своју вољу донекле потчини вољи нападача и да парира његовим дејствима, а само изузетно да их преухитри, да би тек касније преузео стратегијску иницијативу. Свакако, неопходно је избећи да ратни план има пасиван, ишчекујући карактер и кордонски распоред снага. Осим тога, потребно је предвидети све могуће и највероватније ратне случајеве и припремити решења за сваки од њих понаособ. Најважније питање јесте концентрација и стратегијски развој војске пред почетак ратних операција. Препоручује се извођење концентрације и стратегијског развоја мало даље од границе у дубини земље, а не на самој граници. Притом је неопходно предузети све мере борбеног обезбеђења, маскирања и безбедности ради спречавања или одбијања изненадног напада неприја-

¹⁵ Исто, стр. 107, 108 и 127.

¹⁶ Исто, стр. 133.

теља. Ратни план је основа за израду почетног операцијског плана и свих других планова за припрему и вођење рата.

Операцијски план или пројекат операција „дело је војсковође, и тај пројекат произлази из основне идеје ратног плана, коју идеју војсковођа ојача својим бољим и свестранијим познавањем прилика и околности на самом војишту или бојишту. Прилике и околности на војишту и бојишту, које војсковођа мора да узима у комбинацију при употреби својих трупа ради постигнућа ратног циља јесу: *снага* непријатељске војске, *место* на коме се она налази, *време* које му остаје на расположењу за извршење својих комбинација рата и *тежња* непријатељева“.¹⁷

Почетни операцијски планови обухватају почетне операције и радње које су за њих везане. Представљају „низ директива или пројеката рада до прве битке, а после тога настају други планови или пројекти“. Могу да буду офанзивни и дефанзивни. Заснивају се на „ратној претпоставци једне и друге стране до извесног периода рата“, на „претпостављеној снази, која би се у том периоду употребила с обе стране“, те на „претпостављеним операцијским правцима једне и друге стране ради постигнућа извесног циља“.¹⁸

Израда реалних и целисходних операцијских пројеката претпоставља: (1) познавање простора вероватних војишта, и то с „војногеографског и војнотопографског и тактичког“ гледишта, односно познавање операцијских праваца; (2) тачно познавање „целокупне ратне снаге у најширем смислу како своје тако и оне, с којом може располагати непријатељ“, и (3) тачно познавање „свих статистичких података и свих извора разноврсних потреба на дотичним војиштима“. Све је то задатак и предмет детаљних мирнодопских анализа и студија надлежних органа.

Почетни операцијски план треба да испуњава следеће критеријуме: (1) „да је што простији“; (2) „да одговара приликама и стању на војишту“, (3) „да обухвата само најближи циљ или у главном пројекат рада до прве битке“ и (4) „да је дело и својина једног лица“, односно дело „зрелог схватања и полета“ даровитог војсковође.¹⁹ Речју, операцијски план треба да буде реалан и еластичан и израђен у неколико варијаната.

Ратно планирање претпоставља правилну процену ситуације и реално предвиђање развоја ратних дејстава и других ратних догађаја, брзу и поуздану размену информација, еластичност планова и прилагођавање постојећим условима и околностима. Спровођење плана ратовања и других планова захтева велики ум, одлучну вољу и јак карактер, енергичност и личну иницијативу органа ратоводства и војсковође, те добру припремљеност војске и старешинског кадра. Велики значај приликом прорачуна и планирања материјалних потреба војске, становништва, државних органа и привреде у рату има примена методе биланса и принципа приоритета.

¹⁷ Исто, стр. 100.

¹⁸ Исто, стр. 101.

¹⁹ Исто, стр. 274 и 275.

Стратегијски принципи или начела вештине ратовања, према Мишићу, својеврсна су улутства и правила „за руковођење и управљање целокупном ратном снагом“ да би се постигао ратни циљ. То су првенствено искуствени, а не строго научни ставови, који могу да послуже као оријентир и руководство за извођење стратегијских дејстава. Они имају условну и релативну, а не апсолутну вредност. Међусобно су тесно повезани и могу се комбиновати и стваралачки примењивати, сагласно разним условима на ратишту и војишту и ратним случајностима, које се унапред скоро никад не могу тачно предвидети. Чиста или рационална стратегија, вели Мишић, сматра све принципе ратовања равноправним. Међутим, примењена стратегија даје приоритет неким од њих у извесним ратним условима и околностима. Примена стратегијских принципа захтева знање и таленат, енергију и чврстину воље војсковође и добро познавање стварне ситуације на ратишту и војишту.

Циљ рата и свих врста ратних дејстава јесте победа над непријатељем и наметање воље победника. Одлучном војном победом непријатељеву војску ваља разбити и уништити, или је, што је могуће више, ослабити и неутралисати и подредити вољи победника. „Потући војску непријатељску треба да је први и најглавнији циљ, а заузимање важних географско-стратегијских и иначе важних места иде само по себи уз главни циљ“.²⁰

Осим разбијања и уништења главнине непријатељеве војске, циљ може да буде: одбрана или ослобађање важних делова сопствене територије и стратегијских објеката; заузимање и држање престонице, важних стратегијских објеката и тачака на непријатељевој територији; одбрана и задржавање спорне територије; спречавање маневра снагама непријатеља; пресецање комуникација и линија снабдевања непријатеља, односно заузимање база и извора материјалних потреба и праваца њиховог дотура и дезорганизација непријатељеве позадине, и слично. У свим ситуацијама непријатељу треба наносити највеће могуће губитке, првенствено у живој сили, уз што мање сопствене губитке. Речју, стратегијски крајњи циљ је тактичка победа.

Правилан избор циља захтева истрајност и доследност у његовом остваривању. Циљ треба да буде јасно одређен, реално одмерен, достижан и остварљив, усклађен с расположивим снагама и средствима и стварном ратном ситуацијом. Сагласно реалном циљу, одређују се задаци стратегијских јединица и других делова војске и разрађује план дејства.

Офанзивност је приоритетан принцип у свим врстама ратних дејстава. Офанзивна ратна дејства за Мишића имају првенство и чине „природан начин ратовања“, којим се постиже победа и омогућава слобода дејства. Офанзивност подразумева неговање офанзивног духа у војсци, иницијативу, смелост, истрајност и самосталност команданата,

²⁰ Исто, стр. 143.

способност предвиђања развоја ратних дејстава, непрекидну активност и офанзивна дејства ради извојевања победе.

Иницијатива треба да се развије у „цео систем командовања у војсци“ како би се загосподарило „над умом и вољом непријатељевом“. Она подразумева стваралачко командовање и зналачко решавање задатака, као и смелост и слободу команданата, приликом избора начина и средстава и ужих циљева ради ефикасног остваривања главног циља. Преузимање или задржавање стварне иницијативе значајан је предуслов за успешно извођење ратних дејстава свих врста и нивоа.

Маневар је, у суштини, процес стварања стратегијских групација и метод довођења и оптималног ангажовања сопствене војске ради остваривања главног циља. Маневром се сопствена војска поставља у повољнији положај у односу на непријатеља, постиже изненађење и надмоћност на правцу главног удара, односно на тежишту одбране и правцу противудара, наноси снажан удар непријатељу или избегава такав удар, пребацују велике оперативне и стратегијске јединице с једног фронта или стратегијског правца на други, премешта правац главног удара и осигурава слобода акције, а у одређеним околностима њиме се предузима стратегијско гоњење непријатеља. Мишић разликује следеће облике стратегијског маневра: стратегијски фронтални напад, стратегијски напад на центар или пролом, стратегијски крилни напад или стратегијски обухват, стратегијски обилазак, стратегијски напад на позадину и бок непријатеља и стратегијско опкољавање.²¹ Маневар је поступак који омогућава извођење ратних дејстава „под најповољнијим околностима за своју војску“ и највеће ефекте дејства ударом, ватром и покретом и применом изненађења. Сваком маневру непријатеља треба да следи контраманевар или маневар за предупређење. Тако се противнику намећу најнеповољнији облици рата или облици борбених дејстава и постижу значајне предности.

Избор и изражавање тежишта, односно главног правца напада и тежишта одбране или главног фронта за Мишића је један од најважнијих задатака стратегије. На главном фронту, или војишту, односно на главном правцу, ангажују се главне снаге ради постизања предвиђеног стратегијског циља. Избор правца главног удара и главне тачке за напад условљавају предвиђени циљ, начин вођења рата, облик напада, однос снага на ратишту и војишту, капацитет и друге географско-стратегијске одлике простора и карактеристике времена, и друге околности. Речју, избор правца главног удара изражава се груписањем најјачих (и елитних) снага и средстава и надмоћношћу у одлучујућем моменту на најосетљивијем правцу за непријатеља, стратегијским развојем и поретком, целисходним маневром, премештањем и наизменичном концентрацијом снага на главном војишту или правцу, применом изненађења и сасређивањем укупних напора за постизање успеха.

Груписање снага и средстава, односно концентрација укупног напора на одлучујућем правцу, на најважнијој тачки и у најважнијем

²¹ Исто, стр. 328, 351, 363, 373-376 и 406.

тренутку једно је од основних начела извођења стратегијских дејстава. Мишић указује да се „равномерном поделом снаге по целом фронту“ никад не могу постићи велики резултати. Нужно је правилно и еластично груписати снаге, концентрисати главни напор и испољити надмоћност на главном војишту, на главном правцу офанзиве или на тежишту дефанзиве. О томе Мишић каже: „Ако се морадне једновремено да ратује на неколиким војиштима, онда пре свега треба обезбедити за себе успех прикупљањем своје снаге на главном војишту, па макар се ради тога трпеле и извесне недаће на споредним војиштима“.²² За успешно вођење рата неопходно је мобилисати довољно квалитетне војске, правилно је груписати, концентрисати укупни напор и енергично дејствовати ради извојевања победе „на главном војишту над главном војском непријатељском“. Тиме се стварају претпоставке за успешан завршетак рата и склапање повољног и трајног уговора о миру. Принцип груписања снаге је сталан, али се примењује на различите начине, зависно од услова на ратишту и војишту. Комбинује се с другим принципима тако да се осигура оптимална употреба сопствених снага, изражавање правца главног удара или тежишта одбране и надмоћности на њима, непрекидност дејстава, изненађење, економија снага и садејство.

На појединим местима Мишић користи синтагме „*принцип уједињавања снаге*“ и „*принцип дељења снаге*“ да би подробније објаснио принцип груписања снага. Теорија стратегије даје предност дејству прикупљеном и уједињеном снагом, односно енергичном дејству на једном стратегијском правцу. Поделу снаге или дејства у неколико операцијских праваца препоручује само у извесним повољним околностима, као што су: гоњење већ разбијеног непријатеља, општа или релативна надмоћност над непријатељем, сигурност операцијских праваца и колона које по њима дејствују, и слично. Притом се снага дели „у што је могуће мањој мери с обзиром на строге потребе и захтеве ратних прилика и околности“.

Надмоћност на главном војишту, односно на правцу главног удара за Мишића је један од најзначајнијих стратегијских принципа.²³ Постиге се целисходним груписањем најјачих снага и средстава, концентрисањем ватре на најважнијим тачкама фронта, вештим коришћењем простора и времена, сврсисходним маневром, коришћењем преимућства унутрашњих операцијских праваца, применом изненађења, умешним командовањем, вештом употребом стратегијских (и оперативних) резерви и већом покретљивошћу трупа. Надмоћност може да буде „бројчана и материјална“, „техничка и морална“, односно општа и релативна. Коришћење надмоћности своје снаге у правом тренутку и на одлучујућем месту, према Мишићу, један је од значајнијих предуслова за победу над непријатељем и слободу рада.

²² Исто, стр. 202.

²³ Исто, стр. 133.

Економија снага подразумева рационално и ефикасно ангажовање стварне целокупне ратне снаге на почетку рата тако да се постигне општа надмоћност или барем релативна надмоћност на главном војишту, односно на правцу главног удара, или тежишту одбране „зарад постигнућа главног циља“. То претпоставља свођење снага на војштима другог реда на најпотребнији део, стварање надмоћности на главном војишту и свођење на најмању меру ризика у ангажовању главних снага. Постиге се правилним одређивањем циља и задатака, целисходном поделом и груписањем снага, надмоћношћу у одсудном тренутку и на одлучујућем месту, сврсисходним маневром, вештим коришћењем простора и времена, брзим прегруписавањем снага и променом правца главног удара или тежишта одбране и стварањем изненађења. Економија снага, према Мишићу, подразумева коришћење целокупне снаге војске која дејствује, тачне анализе и процене, наносење непријатељу што већих губитака у живој сили, уз што мање сопствене губитке, узајамно потпомагање или садејство, затим мере заштите и чувања јединица од непотребних и узалудних губитака и несврсисходних радњи, као и уредну логистичку подршку.

Принцип узајамног потпомагања означава усклађивање ратних дејстава и других ратних радњи и укупних напора свих елемената стратегијског поретка и војске у целини по циљу, месту, времену и начину припреме и извођењу ради постизања заједничког главног циља. Смисао тог принципа, који би се могао назвати принципом садејства, јесте у томе да се осигурају поступност, јединство и усклађеност дејстава и тако омогући успех главних снага. Садејство се организује између елемената стратегијског поретка, суседа, снага за подршку и савезника. Управо се у принципу узајамног потпомагања огледа основни принцип целокупне ратне вештине, пише Мишић.²⁴

Изнанађење над непријатељем, је према Мишићевом схватању, „један од врло великих услова за повољан успех у борби“, пре свега у офанзивним дејствима и у околностима неповољног односа снага.²⁵ Обухвата више мера, радњи и активности које се припремају тајно и изводе брзо, изненадно и неочекивано за непријатеља, ради стицања преимућства и извојевања победе. Изнанађењем се преузима иницијатива, ограничава непријатељу слобода рада, намеће сопствена воља и изазива морални слом и растројство поретка. Подразумева тајно, брзо и неочекивано предузимање нападних операција на правцима које непријатељ сматра непроходним или споредним, неочекивани маневар и примену нових метода борбе, изненадно ангажовање стратешких резерви, употребу нових, непознатих врста наоружања и војне опреме, коришћење неповољних метеоролошких услова, ефикасно извиђање и мере борбеног обезбеђења, дезинформисање непријатеља и коришћење ратног лукавства и маскирања, коришћење погрешака непријатеља, свођење случајности на најмању меру, парирање изненадним дејствима

²⁴ Исто, стр. 409.

²⁵ Исто, стр. 715.

непријатеља, и слично. Стратегијско изненађење у савременим условима је мало вероватно, мада није немогуће.

Јединство командовања претпоставља усклађене напоре целокупне ратне снаге и ефикасно функционисање свих командних степена и система веза. Заснива се на правилном схватању циља и задатака, једностарешинству и субординацији. Главну мисао врховног команданта или војсковође и акте командовања (директиве, инструкције, заповести, наређења, планове, упутства и сл.) сви потчињени виши команданти и друге старешине обавезни су да правилно разумеју и доследно спроводе у пракси. Јединствено стратегијско командовање омогућава јединство у радњама целе војске и уједињавање напора целокупне ратне снаге и њено оптимално ангажовање сагласно принципима економије снага, надмоћности, садејства и унутрашњег јединства у операцијама, иницијативе и изненађења. Командовање треба да буде јединствено, непрекидно, ефикасно, еластично, оперативно и сигурно. Посебан значај за осигурање јединства у командовању Мишић придаје јединственом схватању ратне доктрине, затим искуству и вештини, знању и способности главног команданта, његовом самопоуздању и поверењу у своју војску, те патриотизму војске и њеном поверењу у војсковођу и другим моралним и духовним својствима. Зато се морал и информисаност могу сматрати за својеврсне принципе у његовом систему стратегијске теорије.

Морал и духовна својства, а понајпре увереност у циљеве и повољан исход рата, воља за борбом и победом, смелост, храброст и самопоуздање имају, према Мишићу, веома значајну улогу у рату. Морална снага, моралне особине и одлике војника, официјерског кора и команданата, између осталог, чине елемент укупне снаге војске. Физичка, морална и интелектуална снага држављана за Мишића је значајна компонента ратне снаге једне државе.²⁶

У рату највећи значај припада моралној каквоћи војске, односно „моралним или духовним средствима, тј. човеку – војнику“ те војсковођи и вишим командантима. Примена осталих принципа вештине ратовања захтева морална средства као што су „дух војнички, духовитост и карактер војсковође, иницијатива, изненађење, дрскост, постојаност“, енергичност, спремност за рат и борбеност, дисциплина, патриотизам и родољубље, издржљивост и храброст.²⁷ Особито је важно да државно и војно вођство изграде јединство и међусобно поверење, да задрже висок морал и оптимизам, увереност у циљеве и у повољан исход рата. Такође, неопходно је стално јачање и одржавање родољубља и борбеног морала и самопоуздања војске, те моралног духа и енергије народа.

Обавештеност о непријатељу, простору, времену, сопственим и савезничким снагама, односно потпуна *информисаност* о чиниоцима и условима припреме и извођења стратегијских и других ратних дејстава и ратних радњи уопште важан су предуслов за ефикасно одлучивање,

²⁶ Исто, стр. 6 и 108.

²⁷ Исто, стр. 409, 501 и 502.

маневар и безбедност. О томе Мишић каже: „Снаге, место, време и намера непријатељева јесу они елементи, који чине стање и прилике на војишту и бојишту.

„Ко у ратном времену буде обавештен у сваком часу што боље и што потпуније о свима оним четирима чиниоцима, тај ће имати и бољег изгледа на успех, ако су наравно остале околности једнаке“.²⁸

Мишић указује на то да су „прикупљање и оцена података о стању и приликама у непријатеља пре почетка и у току операција“ сталан процес и трајан задатак свих органа командовања. Свакако, најтеже је открити и сазнати вољу и стварне намере и планове непријатеља. Осим тачних извештаја и информација, за то је неопходан „јак дух војсковође, који дубоко продире у тајне непријатељеве душе“, односно „дар проницања и темељно познавање непријатеља и велико интелектуално развиће.“²⁹ Добра обавештеност, ефикасно извиђање и осматрање, прикупљање и процена, обрада и брзо коришћење података и информација значајан су предуслов за правилно одлучивање. Јер, војсковођа „не сме издати наређења на основи претпоставака, већ само на основи поузданих података и на основи строгог рачуна“.³⁰ Такође, своје одлуке и решења „не треба никад доводити у зависност од непријатељевих намера, већ треба радити енергично и са самопоуздањем на свом задатку, намећући непријатељу своју намеру и дејствујући против онога, што је за непријатеља најосетљивије“.³¹ Рат садржи бројне неодређености, неизвесности и изненадне догађаје, разне случајности и брзе промене ситуације. Зато се војсковођа у својим решењима „мора руководити теоријом вероватности, претпостављајући у том, да и непријатељ ради разумно.“³²

Безбедност или осигурање од изненађења обухвата мноштво мера, поступака и активности којима се штите сопствене снаге, намере и планови. Према Мишићу, безбедност се постиже: правилним стратегијским развојем и стратегијским поретком; инжињеријским уређењем стратегијске основице, положаја и утврђења и јаком одбрамбеном линијом; осигурањем бокова и међупростора и сопствене позадине; одржавањем трајне везе војске са својом операцијском основицом; маршевским и борбеним обезбеђењем и узајамним потпомагањем у случају каквог изненадног напада и садејством; правилним предвиђањем будућих токова догађаја и ратних радњи; одржавањем у тајности својих намера, наређења, покрета и других ратних радњи; сталним извиђањем и надгледањем непријатеља и откривањем његових намера и планова, јачине, састава и распореда и морала, те поузданим познавањем укупних прилика и околности на ратишту и војишту. Посебан значај у спречавању изненађења од стране непријатеља Мишић придаје мерама за обезбеђење правремене и брзе мобилизације, концентрације и страте-

²⁸ Исто, стр. 541.

²⁹ Исто, стр. 547 и 604.

³⁰ Исто, стр. 542.

³¹ Исто, стр. 553.

³² Исто, стр. 608.

гијског развоја своје војске, мерама и средствима за обезбеђење операцијских праваца при наступању или одступању, затим парирању, предухитривању и предупредивању дејстава и поступака непријатеља, борбеној спремности војске за ратна дејства, ефикасном деловању обавештајне и безбедносне службе, те односима са савезницима и неутралним државама. Принцип безбедности је, сматра Мишић, „један од најважнијих услова за успешну мобилизацију, концентрацију и стратегијски развој војске“, ³³ затим за спровођење сопствених намера и планова, као и за супротстављање непријатељевим намерама и дејствима.

Стратегијска офанзива

За Мишића је стратегијска офанзива једна од основних врста (облик, начин) ратовања којом се постиже стратегијски циљ рата. Преимућства стратегијске офанзиве јесу: почетна иницијатива, слободан избор правца главног удара, могућност изненађења, убеђење у бројчану и моралну надмоћност и увереност у победу над непријатељем. У рату офанзивно дејствује она војска „која се осећа јачом како у материјалном тако и у моралном погледу, која је предухитрила свога противника у мобилизацији и у концентрацији трупа, и која се решила да продире, те да тражи свог противника, да би га нападала. Нападачева се војска зауставља само онда, кад покори свога противника“. ³⁴

Стратегијска офанзива у почетном периоду рата произилази из офанзивне државне политике и политичких циљева и материјалних могућности. Офанзиву опредељују: циљ, расположиве снаге и средства, однос снага на ратишту и војишту, замисао и идеја маневра и начин извођења, стратегијско груписање и поредак, примена стратегијских начела, ратна ситуација и међународне околности, командовање и позадинско обезбеђење, односно логистичка подршка, простор и време. Стратегијска офанзива је за Мишића „природни начин ратовања“, а брзина, велика покретљивост, енергија и изненађење њени значајни елементи. Главни објекат и најважнији циљ стратегијских нападних дејстава јесте непријатељева главна војска. Сагласно томе, „у прво време најглавнија радња треба да буде бржи покрет и прелазак у непријатељску земљу, продирање ка непријатељској главној војсци, принуђавајући је на битку под условима најповољнијим за се“. ³⁵

Циљ стратегијске офанзиве може да буде: разбијање и уништење, односно слабљење и неутралисање непријатељеве војске у целини или њене главнине на простору извођења офанзиве и извојевање војничке победе; ослобођење географско-стратегијских објеката, важних комуникација и стратегијских тачака на непријатељевој територији који ће олакшати даље извођење нападних операција или преговоре о миру и принуђивање на мир, односно диктирање услова мира; пораз и избаци-

³³ Исто, стр. 48.

³⁴ Исто, стр. 502.

³⁵ Исто, стр. 510.

вање из рата неке чланице непријатељеве коалиције, и слично. Дакле, непријатељеву војску треба разбити и уништити у нападним биткама или је, што је могуће више истрошити и постићи дефинитивну победу у рату.

Стратегијска офанзива садржи више истовремених или узастопних нападних операција стратегијског и оперативног нивоа, битки и бојева, обједињених главним стратегијским циљем и општом замисли и идејом извођења. Само изузетно, она може да се састоји од једне јединствене стратегијске операције, с којом се подудара. Изводи се нападним операцијама главних снага сопствене (евентуално и савезничке) војске и ангажовањем целокупне ратне снаге на стратегијском фронту и у сопственој позадини, а по могућности и у позадини непријатеља. Стратегијска офанзива може да се изводи на два главна начина: 1) применом директне стратегије, тј. директним супротстављањем своје снаге непријатељевој снази, што захтева знатну надмоћност и води великим губицима и, 2) применом целисходног маневра и нападом на најважније и најосетљивије и слабе тачке ради довођења непријатеља у кризу и његовог принудног одступања или растројства морала и борбеног поретка. У припреми и извођењу стратегијске офанзиве неопходно је „прикупити што више снаге на најважнијој тачци у одлучном тренутку“, односно нужно је постићи бар релативну надмоћност на главном војишту или стратегијском правцу, или на правцу главног удара. Дејствовати треба по читавој дубини стратегијског распореда непријатеља, пре свега по главним снагама у захвату комуникацијских праваца, снагама за подршку, оперативним резервама, командним местима и елементима снабдевања, тим пре што само успех на главном војишту, односно на правцу главног удара, осигурава победу у стратегијској офанзиви.

Ток и исход стратегијске офанзиве понекад веома много зависе и од реаговања и понашања међународних чинилаца, разноликости и сукоба интереса великих и регионалних сила, и од односа снага у свету и у региону. Има случајева, вели Мишић, „да злобна политика и оружаном мешање туђих држава може и да паралише успешна и срећна офанзивна дејства, а то може да буде само услед гадне зависти и бојазни суседних (и других заинтересованих – напомена М.З.) држава за њихове властите интересе. Онај који наступа, често ризикује да изгуби савезнике, који су у почетку били вољни, да подржавају нападача до извесног степена, али који му ипак не допуштају, да се осили сувише на њихов рачун“.³⁶

Карактеристично је да приликом извођења стратегијске офанзиве у непосредним ратним дејствима учествује само трећина, односно четвртина, а понекад и само осмина целокупне снаге, а судбина „целе војске зависи од успеха или недаће баш тог дела војске“. Опет, војска се у офанзивним дејствима убрзано физички и морално троши и смањује по

³⁶ Исто, стр. 514.

мери њеног продирања и непрекидног кретања унапред, изнурава и трпи губитке на маршу и у борби с непријатељем. То слабљење и смањење војске и губљење снага је утолико веће уколико је дужи стратегијски, односно операцијски правац и зона офанзиве. Дакле, корисно је пренети ратна дејства на непријатељеву територију из материјалних, моралних и психолошких разлога, али тада настају велике тешкоће, везане за исхрану и снабдевање војске, организацију марша и одмора, оружани и други отпор становништва на непријатељевој територији и потребу одвајања јачих снага за осигурање позадине и комуникација и контролу територије. Истовремено, отежани су попуна и пристизање појачања и свежих трупа. Успешно решавање тих и других тешкоћа захтева право-временно и непрекидно попуњавање и ојачавање војске свежим снагама и материјалним средствима. Јер, за постизање крајњег циља стратегијске офанзиве треба имати довољно снаге у важном тренутку и на одлучујућем месту. Војска, зато, треба да буде високо покретљива, извежбана и способна за извођење стратегијских маневара и за брзо уједињавање снаге и напора. Осим тога, мора имати способан командни кадар и висок морал, тим пре што за офанзивна дејства „треба имати доста и добре војске“, која тражи велике напоре и материјалне и моралне снаге, те већу енергију и чврстину командовања него у дефанзивним дејствима.³⁷ У офанзиви, дакле, војску треба водити одлучно и смело и треба ефикасно и економично искористити њену укупну снагу за постигнуће позитивног циља.

Приликом извођења стратегијске офанзиве често наступа тренутак кулминације, када се даље напредовање не може предузимати без свежих појачања. Војсковођа треба правилно да осети и оцени тај тренутак „па да одмах благовремено приступи закључењу мира“, или да пређе у дефанзиву и осигура дотле стечене успехе „ако непријатељ не би хтео да пристане на закључење мира“.³⁸ Дакле, када дође до крајњих офанзивних могућности и равнотеже снага, а нема изгледа за предузимање нове офанзиве, треба закључити мир.

Стратегијска офанзива може да се изводи не само у почетном, већ и у даљем току и у завршном периоду рата. Наиме, после успешне стратегијске дефанзиве браниоца и заустављања или слома стратегијске офанзиве нападача, бранилац може да испољи надмоћност и преузме иницијативу, а затим и да пређе у стратегијску офанзиву или противофанзиву из дотадашње дефанзиве. Произилази да одлука о врсти ратовања, односно врсти стратегијских дејстава значајно зависи од политичких циљева и материјалних могућности, односа снага и других услова, а не од субјективне жеље војсковође или највишег државног руководства.

³⁷ Исто, стр. 517 и 521.

³⁸ Исто, стр. 516.

Стратегијска дефанзива је врста (вид, облик, начин) стратегијских ратних дејстава која се изводе на целом ратишту или на главном војишту ради сламања стратегијског напада непријатеља, одбране простора и важних географско-стратегијских објеката, преузимања стратегијске иницијативе и стварања услова за прелазак сопствених снага у стратегијску офанзиву или противофанзиву. Предузима је страна која је „неочекивано изненађена с појавом далеко надмоћнијег непријатеља“, која је „убеђена у своју немоћ“ или се сматра слабијом од јачег непријатеља, или која је изазвана и принуђена на борбу „док још није довршила концентрацију своје војске, да би могла да пређе у напад (офанзиву), или онда кад се буде решила, да најпре прикупи на једном месту што јачу снагу, да би тиме испољила своју надмоћност над противником, и тек кад успе у томе, да онда поново пређе у напад и наступање (офанзиву)“.³⁹ Стратегијској дефанзиви прибегава војска, „коју је у опште претекао непријатељ у првим њеним дејствима, и која силом околности мора да води рачуна само о својој одбрани и против-дејству оне војске, која напада“.⁴⁰ Стратегијска одбрана, односно стратегијска дефанзива, за Мишића је привремена и принудна врста или систем стратегијских дејстава којим се само може избећи сопствени пораз и осујетити нападачеви планови за извесно време, али се њоме не може постићи циљ рата – победа над непријатељем. Може да буде планска, унапред планирана као главна врста ратовања, или принудна, насилно наметнута у почетном периоду или даљем току рата од знатно надмоћнијег непријатеља. Зато Мишић напад и одбрану, односно офанзиву и дефанзиву, признаје као равноправна ратна дејства и као најважније врсте ратовања у садашњости и будућности.

Пошто политички циљеви, однос снага и други услови опредељују одлуку о офанзивном или дефанзивном рату, односно о стратегијској офанзиви или стратегијској дефанзиви, то је препирка о томе која је од њих важнија за Мишића сасвим непотребна. Сагласно томе, он изналази и испитује суштину сваке од тих врста ратовања, чиме је теоријски оповргао и превладао тада владајућу теорију и доктрину о офанзиви по сваку цену, која је запостављала дефанзиву.

Стратегијска одбрана треба да буде дубоко ешелонирана, упорна, активна и покретна, а не плитка, пасивна и статична. Изводи се првенствено путем више истовремених или узастопних стратегијских одбрамбених операција, операција оперативног нивоа и битака и разних нападних дејстава (противудари, противнапади, тактичке офанзиве) обједињених јединственим главним циљем и општом замисли дејства. Изузетно, изводи се кроз једну стратегијску операцију, с којом се подудара. У сваком случају, стратегијском дефанзивом се мора спречити стратегијско или оперативно изненађење, осигурати успешно извршење

³⁹ Исто, стр. 504.

⁴⁰ Исто, стр. 502.

мобилизације, стратегијског развоја и концентрације војске, обезбедити организован прелазак земље у ратно стање и одржати способност за даље вођење рата.

Мишић изричито нигде не тврди да је стратегијска дефанзива слабија врста ратовања. Сматра да у дефанзивном рату могу да се изводе офанзивне операције и нападне битке, односно да се примењује и офанзивна стратегија. То је значајна новост у односу на гледишта његових претходника и савременика. Бранилац у стратегијској дефанзиви може да се користи преимућствима бољег познавања сопственог простора и времена, тврђавама, уређеним положајима и фортификацијом и слободом кретања. Он има политичке симпатије и морална преимућства, јер брани своју земљу. Такође, бранилац има подршку сопственог народа и власти.⁴¹ Што се тиче ратног савезништва, бранилац уопште може „пре да рачуна на помоћ и на садејство других држава, него онај који офанзивно дејствује, јер суседи и све заинтересоване државе не одобравају, да се неко прекомерно осили и ојача на штету осталих“.⁴² Тако исто, може доћи до промене односа снага; бранилац може стећи нове савезнике, а коалиција нападача може да се распадне.

Главни елементи стратегијске дефанзиве за Мишића јесу: једна или неколико битака; уређено земљиште, односно утврђења и утврђени одбрамбени положаји и линије; пољске фортификације; концентрација ватре и ватрени систем; маневар и разне комбинације наведених елемената у ратним дејствима и другим ратним радњама. При томе, неопходно је остварити чврсту повезаност и јединство ватре, маневра, противудара и пољске фортификације. У дефанзиви Мишић даје предност одлучним противнападима у бок и позадину непријатеља и офанзивној битки, или тактичкој офанзиви, јер је „одбрана ишчекивање да се почне противдејствовати“. Повлачење браниоца под борбом у дубину територије земље јесте, ради успоставе равнотеже снага, „природан начин одбране“ односно „дефанзива у одступању“, али само у случају када се има довољно простора. У одређеним ратним околностима бранилац може да буде у стратегијској дефанзиви само у току претходних и уводних дејстава нападача, а затим може да уједињеном снагом пређе у напад на слабе тачке непријатеља. То је за Мишића „активна одбрана“, односно активна дефанзива.

Циљ рата – извојевање победе над непријатељем и закључивање повољног и трајног мира – може се постићи првенствено офанзивним дејствима, односно стратегијском офанзивом. Али, у одређеним условима и околностима, и стратегијска дефанзива може имати позитиван исход. „Стратејским дефанзивним дејствима може да се мир постигне, на који ће пристати и непријатељ, само у случају, ако се нападачева војска ратом замори до крајњих граница, иначе никако на други начин“.⁴³ Томе могу да допринесу још и повољније међународне поли-

⁴¹ Исто, стр. 523 и 533.

⁴² Исто, стр. 534.

⁴³ Исто, стр. 535.

тичке прилике, начин вођења рата, јавно мњење у земљи нападача и друго.

Могућност да се води дуготрајан исцрпљујући рат један је од значајних услова за срећан свршетак стратегијских дефанзивних дејстава. Било како било, за победу у рату неопходно је да бранилац заврши своју стратегијску одбрану одважним преласком у наступање, тј. у стратегијски напад. Онај ко се у рату буде определио за „искључиву дефанзиву, тај неће никад одржати победу над непријатељем, и у најбољем случају он се може да спасе од потпуног свог пораза“, исправно закључује Мишић.⁴⁴

Теорија ратне операције

Једна од општих идеја у Мишићевој *Стратегији* јесте стратегијска операција, коју је обрадио као систематску теорију операције. При томе највише пажње посветио је циљевима и основној идеји, операцијским правцима и плану, марш-маневрима и битки као завршетку стратегијске операције.

Стратегијска операција је облик стратегијских ратних дејстава којим се понекад постиже циљ рата, а најчешће циљ неког његовог периода или етапе. Подразумева укупност покрета, марш-маневара, тактичких операција, бојева и главне битке, гоњења пораженог непријатеља и других ратних радњи обједињених јединственим главним циљем, основном идејом и замисли и планом извођења и јединственим командовањем. Стратегијска операција је „укупно и смишљено развијање *основне идеје* проведене кроз све ратне мена (кретања, борба, становање), јер се из тих мена управо и састоји стратегијска операција“. У правилном избору „*циља* операције и у правилно изабраном *правцу развоја операције* (операцијског правца) огледа се способност и генијалност војсковође“.⁴⁵ Стратегијска операција је средство рата, а њене најважније компоненте су марш-маневри и главна битка, којом се решава судбина целокупне операције. Изводи је целокупна војска, фронт или група армија, а само изузетно и ојачана армија, која дејствује на главном војишту или на главном стратегијском, односно на главном операцијском правцу. Извођењу стратегијске операције обично претходе марш-маневри, довођење, развој и груписање снага пред битку, организација садејства и, као најбољи, обухватни маневар. Понекад може да се предузме и из дотадашњег стратегијског поретка, с ојачањем или без ојачања главних снага.

Стратегијска операција се изводи на различите начине. Зависно од циља, ангажованих снага, простора и времена и карактера, може да буде нападна или одбрамбена операција. Притом се истовремено дејствује по свим елементима стратегијског поретка непријатеља, стваралачки примењују принципи ратне вештине и комбинују све врсте ратних

⁴⁴ Исто, стр. 537.

⁴⁵ Исто, стр. 196.

дејстава и других ратних радњи, чији тактички резултат треба да буде *победа у битки* или избегавање одсудне битке у случају крајње неповољног односа снага и других већих неприлика. Према Мишићу, поједини посебни циљеви стратегијске операције могу да се постигну и (1) „угрожавањем или демонстрацијом“, (2) „маневровањем са делимичним бојевима, који су неизбежни“, и (3) „самом битком или одлучним сударом маса“.⁴⁶

Битка је најважније средство за постизање главног циља стратегијске операције, а остала средства су, углавном, помоћна. Али, битка је најтежа и најскупља, па се предузима „тек онда, кад се истрпе сва остала средства мањег значаја, те се покаже да су она недовољна. Битки треба да претходи стратегијско обухватање, с тим, да се оно постепено претвори у тактичко стезање, које треба да се сврши поразом непријатељске војске“.⁴⁷ Битком се понекад завршавао цео рат, а најчешће један његов период. Такође, рат може да се заврши једном, двома или читавом серијом главних битака.

Стратегијском демонстрацијом може да се реши судбина извесне операције „само у врло изузетним приликама, и то, кад смо у великом материјалном и моралном надмоћију над непријатељем“, па се непријатељ покори вољи победноца и пристане на мир. Такође, циљ или исход неке операције „може да се постигне и *маневровањем*, и то пре него средством демонстрација, наравно уз читав низ почесних бојева“, али без одлучне битке.⁴⁸

Непријатељ се може потпуно победити само *одлучном битком*. Битка је средство стратегије, која одређује циљ и замисао и карактер битке, простор и време извођења, снаге и средства и њихово груписање у битки, фазе битке и командовање. Такође, она се стара о искоришћавању успешне битке, односно о умањењу штетних последица неуспешне битке. Дакле, она мора да води рачуна и о узроцима и условима битке, њеној припреми, току и исходу и последицама свршене битке, као и да извлачи корист од победе. Битка је одлучан судар стратегијских и оперативних јединица, чији резултат значајно утиче на исход стратегијске операције.

„Битка је скуп многих посебних судара и бојева у тежњи, да се из простог оперисања пређе у тактичку битку на згодном месту, у згодном и повољном тренутку и у згодном облику, тако, да се тактичком победом постигне и стратегијска победа, но под условом, да се у случајном тактичком поразу избегне и стратегијски пораз, или бар да стратегијски пораз буде што мањи. Према овоме мудро је избегавати битку у свим приликама, где нема изгледа на успех, старајући се свагда, да се повољнији услови за битку створе и припреме на другом месту“.⁴⁹

У оквиру стратегијске операције битка има посебно и најважније место, одређено циљем и ангажовањем главним снагама, простором и

⁴⁶ Исто, стр. 402.

⁴⁷ Исто, стр. 402 и 403.

⁴⁸ Исто, стр. 403.

⁴⁹ Исто, стр. 401.

временом извођења и јединственим командовањем. Битка је решење стратегијске операције, а састоји се од периода припреме и периода извођења (решавања) битке. Одлучна битка се понекад може избећи маневровањем или демонстративним дејствима. Сви маневри, делимични бојеви и друге ратне радње срачунати су на припреме и победу у битки.

Нападна (офанзивна) битка је за Мишића „природни завршетак *нападне стратегијске операције*. Последице битке у толико су веће, у колико се боље изврши јаче прикупљање снага на бојишту, и уколико правац удара буде више угрожавао позадини непријатељевој.

„Стратегија и има задатак, да у извођењу марш-маневра једновремено изврши и оба ова захтева“.⁵⁰

Облици маневра или напада у битки, према Мишићу, могу да буду следећи: *напад на фронт или пролом; обухватање или напад на оба бока; напад на један бок – обилазни напад и једновремени напад с фронта и с једног бока.* Одлучна битка треба да буде сагласна с циљем стратегијске операције и планом ратовања. При извођењу битке, ради постизања победе, комбинују се све врсте ратних дејстава, различити облици напада, демонстративна дејства и друга средства.

Стратегијско гоњење је облик искоришћења или експлоатације победоносне битке као завршетак стратегијске операције којим се побеђеном непријатељу онемогућава уредно и планско одступање. Гоњење треба да буде непрекидно, брзо, енергично, ефикасно, материјално обезбеђено и заштићено од могућих замки и изненађења непријатеља. Према начину извођења, постоји фронтално, паралелно и комбиновано гоњење. У стратегијској сфери гоњење предузимају гонеће колоне, ради обиласка, обухвата и опкољавања, као и ради уништавања или потпуног растројавања непријатељеве војске.

Одбрамбена битка је значајна компонента *стратегијске одбрамбене операције*. „Стратегијским одбрамбеним операцијама у највише прилика постиже се циљ, ако се за извесно време избегава решење, да бисмо га доцније извојевали под повољним условима за се. У овим приликама бранилац много рачуна на замореност и изнуреност непријатељевих трупа, које би морале дуже да маршују, разне препоне да савлађују (тврђаве и многа друга вештачка средства), а узгредно и да се боре, док не стигну до браничевог главног положаја. Исто тако бранилац много рачуна и на отпорност положаја, који је раније утврдио и посео, као што много полаже и на пристизање делова властите војске, који му нису могли да стигну одмах у почетку рата. Бранилац дакле тежи у почетку, да добије довољно времена, те да се прикупи и ојача, како би у згодном тренутку могао и сам да пређе у напад под повољним приликама за се“, вели Мишић.⁵¹

При извођењу стратегијских одбрамбених операција бранилац може да примени три различите врсте кретања ради постизања планираног циља: 1) „да се са једним делом своје снаге крене унапред, те да задржи

⁵⁰ Исто, стр. 421.

⁵¹ Исто, стр. 450.

нападача, докле се не прикупи главна снага ради сложног напада на непријатеља“, што је, у ствари, пасивна одбрана с унапред планираним преласком у стратегијску нападну операцију; 2) да „одступа испред напада све дубље и дубље у унутрашњост своје земље ради тога, да би још пре одсудног судара могао што више да ослаби непријатеља кретањем кроз туђу земљу“, што би била „дефанзива у одступању“, и 3) да изненадно пређе у наступање „после претходног мирног очекивања, да непријатељ предузме своје припремне радње, и да се изјасни о својим нападним комбинацијама“, што би била тзв. активна одбрана. Таква врста дејства, пошто је првенствено нападна, а одбрана тада служи „само као помоћно и привремено средство ради нападања“, не може се, према Мишићу сврстати у ред стратегијских одбрамбених операција.⁵²

Ако претрпи неуспех, или кад увиди да нема изгледа на успех, или кад у борби за време постигне циљ бранилац предузима одступање. *Стратејско одступање*, према Мишићу, може да отпочне плански пре решавајуће битке или из битке пре него што трупе буду потучене, односно после спознаје главног команданта да је битка изгубљена. Принудно одступање крупних снага по одобрењу главног команданта, начелно, може да се предузме „пре тренутка кризе“, тј. пре војног пораза и наступања војне катастрофе, а изузетно после завршене битке и претрпљеног пораза. Изводи се у постојећем борбеном поретку, управно на фронт, применом противнапада и других активних дејстава заштитница и побочница, па и главнине. Границе стратегијског одступања одређују: расположиви простор и одлике земљишта, губици нападача, припремљеност одбрамбених положаја браниоца по дубини, пристизање делова за појачање браниоца, ступање у рат или дипломатска и друга интервенција савезника и удаљеност савезничких трупа које долазе у помоћ или везују снаге непријатеља, способност војсковође и стање војске, и друго.

Фазе одступања за Мишића јесу: извлачење из борбе, повлачење под борбом и одступни марш ради организовања одбране на новим одбрамбеним положајима. Одступање се изводи по паралелним правцима и комуникацијама, комбинацијом бојева и покрета и узајамним подржавањем јединица и прихватом снага, и то у реду, присебно и хладнокрвно. Потом се војска попуњава и снабдева свим потребама и обнавља се њена физичка и морална снага за нова ратна прегнућа, односно за предузимање противофанзиве.

Изгубљена главна битка за Мишића најчешће не означава пораз војске и државе. Зато је неопходно предузети све мере и акције да се укупна снага народа и војске ангажује за даље вођење рата. Мишић је противник пасивне одбрамбене стратегије, стратегије оклевања, евакуације и повлачења, која најчешће води слому и катастрофи. Присталица је офанзивно-дефанзивне, активне и одлучне стратегије и непрекидне борбе и у најтежим околностима.

⁵² Исто, стр. 530-532.

Стратегијско командовање је највиши степен командовања војском неке државе или војног савеза. Врховни командант војске може да буде шеф државе, владалац или регент, а у рату, понекад, ратни кабинет, врховна команда или други врховни орган или посебно именовани војсковођа. Врховни командант, односно војсковођа, мора да има природну даровитост, јаку научну спрему у војним и техничким знањима, да буде енергичан и одважан, племените душе и стваралачког духа, иницијативан и самосталан у раду, честољубив, сталожен и хладнокрван, одлучан, храбар и чврстог карактера. „Нема сумње да је најбоље, ако у таквој једној личности буду у исто време усредсређени и *дар* вештог војсковође и *мудрост* великог државника“.⁵³

Врховни командант или највише политичко руководство има веома велику улогу у руковођењу ратом и командовању војском. Своје функције остварује непосредно и преко врховне команде, штаба врховне команде или неког сличног врховног штабног органа, применом директивног командовања или преко детаљних заповести и наређења. Врховни командант у рату „командује војском помоћу *директива*, упознавајући на тај начин армијске команданте са општим стањем на војишту, и саопштавајући им тако своју главну намеру, коју жели да постигне“.⁵⁴

Организациона структура, систем веза, надлежности, састав и метод рада врховне команде или штаба врховне команде, на челу с врховним командантом, имају велики значај за јединствено, ефикасно и оперативно, непрекидно и сигурно командовање војском, као главним инструментом за вођење рата. Особито су значајни избор и именовање начелника штаба врховне команде, независно од тога да ли је врховна команда под непосредном управом владоца или шефа државе, као главног команданта, или војском управља нарочито наименован војсковођа. Од тога умногome зависи „правилно и брзо функционисање тако важних и судбоносних послова у главном штабу и у војсци.

„Главни командант решава и наређује, а та наређења разрађује и даље разашиле начелник штаба помоћу подчињених органа у главном штабу. Дobar избор лица за начелника штаба и вешт распоред послова у штабу уздићи ће и ауторитет главног команданта, олакшаће иницијативу у његовом раду и у многоме чему олакшаће му тешки посао“.⁵⁵

Односи између главног или врховног команданта и начелника штаба врховне команде треба да се заснивају, између осталог, на узајамном поверењу, личној симпатији, поштовању и хармонији. Начело једностарешинства је значајан предуслов за директивно командовање и личну одговорност свих комананата. При избору лица за врховни или главни штаб, односно за штаб врховне команде, приоритет морају да имају њихова знања и научна спрема и вештина, способност и стварала-

⁵³ Исто, стр. 717.

⁵⁴ Исто, стр. 735.

⁵⁵ Исто, стр. 723.

штво, самосталност у раду, лична одговорност и оданост и јак карактер. Зато и влада мишљење, вели Мишић, „да је добар штаб претежнији и од генијалности главног команданта“.⁵⁶ Организација штаба треба да се заснива, између осталог, на принципу целисходне поделе послова и на принципу потпуне потчињености начелнику штаба целокупног особља. Централизација стратегијског руковођења од стране највишег државног и војног руководства и гипкост метода руковођења сагласно променама политичке и војне ситуације умногоме доприносе вођењу победоносног рата и постизању његових циљева.

Систем, односно структура, организација, функције, надлежности, принципи, облици и методи руковођења и сва друга питања ефикасно функционисања политичког и војностратегијског руководства и штаба врховне команде, затим армијских и корпусних и дивизијских команди, мора се регулисати посебним уредбама и прописима. Врховна команда, односно штаб врховне команде, мозак је војске, њено оличење и огледало, њен организатор, покретач и инспиратор. Добро државно и војно уређење, висок борбени морал и одушевљење и смелост војске, јединство и висока способност највишег државног и војног руководства и генијалност војсковође, уз добар главни штаб и подршку народа ратним циљевима, значајне су претпоставке за ефикасно ангажовање целокупне ратне снаге и за победу у рату.

Закључак

Појава Живојина Р. Мишића и његових теоријских концепција означила је нову етапу у развоју стратегијске мисли у Срба и велики помак у еволуцији савремених стратегијских идеја и теорија уопште. Мишић је свом стратегијском учењу осигурао трајно место и велики значај у теорији стратегије и у историји ратне вештине.

У објашњењу феномена рата и других питања савремене стратегије Мишић стваралачки примењује филозофске, општенаучне и посебне научне методе и методске поступке и технике, а пре свега дијалектички метод и метод моделовања, историјски и компаративно-историјски метод, те метод студије случаја и анализу садржаја. Његов општи приступ теорији стратегије је критички, објективан и аналитичко-синтетички, а основне категорије стратегијске теорије, које представљају конкретне појмовне целине, користе му као оруђа истраживања. Он се служи аналитичком апстракцијом, генерализацијом и конкретизацијом, полазећи при том од замишљене целине ка њеним деловима. Употреба појма целине, која се састоји од одређених делова и њихових веза и односа, те метода аналитичке апстракције, омогућила је Мишићу да рат, као главни предмет стратегије, спозна као променљиву, закономерну, развојну и историчну појаву – стање – процес, одређен специфичним друштвеним условима дате епохе и околности сваког ратног сукоба

⁵⁶ Исто, стр. 723.

понаособ. Све категорије стратегије разматра теоријски, принципијелно и целовито, и указује на њихову унутрашњу и спољну повезаност.

Мишићева *Стратегија* садржи значајне елементе филозофије историје и примењене етике. Као изразити војни идеолог ослобођења и уједињења Српства и јединства српског народа и убеђени српски патриота, стално је инсистирао на прогресу, развоју и напретку друштва и јачању државне и националне снаге и војне моћи ради остваривања тих историјских циљева. Велики значај придавао је људском чиниоцу, његовом стваралаштву и моралним и другим квалитетима – духу и смелости, војничком моралу и родољубљу војске и духовној снази народа и њиховој енергији, ратној вештини и доктрини, карактеру и спреми и маштовитости војсковође и командног кадра и официјерског кора уопште, оспособљености и обучености Српске војске за национално-ослободилачки и одбрамбени рат, уверености у праведне циљеве рата и спремности на подношење терета у рату. Посебно место у наведеном делу има примењена војничка етика, односно етика војне професије и етика српске националне части и државотворности.

Мишић предлаже примену стратегије уништавања кад год је то реално и оптимално, али изузетно и стратегију изнуравања, која омогућава војсковођи да доноси разне одлуке које се крећу између стратегијске демонстрације, маневровања и битке. Сматра да најчешће ваља примењивати комбиновану стратегију, која је синтеза обе претходне стратегије. Брзина, смелост и одлучност и вешта примена свих видова и облика ратних дејстава, умешно вођење јединица, стварање стратегијских резерви и њихово целисходно ангажовање, разбијање и уништење главних снага непријатеља, стратегијско гоњење потученог непријатеља до његовог разбијања и уништења и протеривања – јесу основне одлике Мишићеве примењене стратегије.

Идеје и концепције војводе Мишића имају општи значај, а односе се првенствено на копнену или континенталну стратегију. Његова *Стратегија* није ни уџбеник ни правило, већ филозофска и научна анализа природе и суштине рата, стратегијских радњи и ратних дејстава у целини. У тој теорији стратегије војна сила је у првом плану, али нису запостављене ни остале компоненте ратне снаге, која се поклапа с укупном снагом државе и друштва. Та теорија је рационална, реална, објективна и непристрасна, лишена идеолошких и политичких оптерећења и примеса. Свака стратегијска теорија, па тиме и Мишићева условљена је војним, политичким, економским, геостратешким, националним и демографским, дипломатским, културним и другим чиниоцима и условима.

Стратегија као теорија и практично деловање има у војводи Мишићу једног од највећих корифеја. Његова реалистична школа стратегије и тадашња јуначка Српска војска, као инструмент врховне државне власти и оличење и мерило државне моћи, одговарале су реалним политичким циљевима и интересима српске државе и српског народа. Рат је за Мишића средство и наставак државне политике с оружјем у

руци, а стратегија је инструмент политике. Однос између политике и ратоводства треба да буде такав да ратом управљају државници и политичари, а ратним операцијама војсковође. Зато велику пажњу посвећује обуци и оспособљавању, односно теоријским и практичним припремама командног кадра и официрског кора уопште. То се постиже војним студијама, моделовањем и решавањем задатака по карти и на терену, командантским извиђањима, генералштапским путовањима, ратним играма, вежбама и маневрима.

Својим опсежним делом и личним примером Мишић је показао независан став, оригиналност мишљења и храброст у саопштавању истине, а његово целокупно теоријско стваралаштво и генијалност у вођењу ратних операција увршћују га међу највеће стратеге и војсковође у историји.

Основни проблеми изградње и одржавања борбене готовости Војске Југославије у области командовања*

Пуковник *Стојан Марковић*, потпуковник мр *Здравко Вићентић*
и мајор мр *Јан Марчек*

Неповољан међународни положај СР Југославије, изражени интереси неких земаља (западних и суседних) за дестабилизацију стања, претња агресијом, информативно-пропагандне делатности против СРЈ и деловање национално-сепаратистичких и деструктивних снага у земљи намећу потребу за перманентном изградњом и одржавањем високог нивоа борбене готовости Војске Југославије. С друге стране, војно-политичка и економска изолација и блокада, као и економско, привредно и социјално стање у земљи, намећу бројне проблеме и значајно отежавају достизање и одржавање потребног (жељеног) нивоа борбене готовости Војске Југославије, што се посебно испољава у области командовања.

У чланку се разматрају основни проблеми изградње и одржавања борбене готовости Војске Југославије везани за организациону структуру, квантитативну и квалитативну структуру кадра, морал, обавештајно и материјално обезбеђење командовања, уз закључне предлоге за решавање проблема и стварање услова за подизање и одржавање борбене готовости Војске Југославије.

Увод

Изградња и одржавање борбене готовости Војске Југославије (ВЈ) комплексан је и динамичан процес, који се одвија у веома сложеним условима. Њих у основи карактерише: упорно настојање исламских и неких западних земаља, посебно САД, да кроз ОУН и друге међународне политичке и војне организације даље дестабилизују Савезну Републику Југославију (СРЈ) и коначно учврсте свој положај и интересе на Балкану; стална претња агресијом на СРЈ и преношење рата на њене

* Законом о Војсци Југославије, донетим 1993. године, уместо израза „руковођење и командовање“ уведен је термин „командовање“. У овом чланку ће се, такође, користити термин „командовање“ иако сматрамо да је, према теорији организационих наука, адекватнији термин „руковођење“.

просторе; политичко-економска и војна блокада земље; интензивна информативна и пропагандна дискриминација СРЈ у међународној јавности; подстицање национално-сепаратистичких и деструктивних снага у земљи; низак ниво привредне производње; низак животни стандард грађана; недовољно функционисање правне државе у појединим сегментима друштвеног живота; недовољно и нередовно обезбеђење финансијских средстава за елементарно функционисање војне организације и велик број припадника ВЈ с нерешеним егзистенцијалним питањима.

Изразито неповољан међународни положај СРЈ знатно усложњава услове у којима се изграђује и одржава борбена готовост ВЈ, утиче на пораст броја и важност задатака, као и на честе промене тежишта рада према конкретној војно-политичкој ситуацији. Сходно томе, тежиште у изградњи и одржавању борбене готовости ВЈ усмерено је на: перманентно праћење стања борбене готовости ВЈ и предузимање мера зависно од развоја војно-политичке ситуације; предузимање мера за јачање морала; усавршавање система борбене обуке; доградњу система мобилизације; опремање ВЈ средствима наоружања и војне опреме (НВО); позадинско обезбеђење ВЈ и откривање индикатора оружане агресије и оружане побуне у земљи.

Наведени задаци се реализују на основу повећаних напора великог броја старешина, команди и јединица, при чему су очуване основне функције ВЈ, а побољшан је систем обезбеђења државне границе и војних објеката. Односом према задацима и друштву Војска је умногоме успела да поврати пољуљано поверење код народа. Међутим, због изузетно тешке економске ситуације и недостатка планираних финансијских средстава део задатака је редукован, а неки су и одложени, чиме се непосредно угрожава њена борбена готовост. То се, пре свега, односи на: одустајање од опремања савременим средствима НВО; недовољно улагање у развој капацитета војне индустрије и научноистраживачког рада; одустајање од извођења оних облика обуке команди и јединица за које је неопходан већи утрошак материјално-финансијских средстава; недовољно одржавање и ремонт средстава ратне технике (СРТ) и отежано планирање и уговарање обавеза, што условљава само обезбеђење средстава за „преживљавање“ Војске у целини.

Одустајање од набавке НВО, затим недовољно улагање у развој капацитета војне индустрије и научноистраживачки рад, могу имати негативне последице како по садашњи, тако и по будући степен опремљености ВЈ, а тиме и по њену борбену готовост. У таквим условима ВЈ приморана је да стално препланирава материјално-финансијска средства и да их са задатака развоја и редовне делатности усмерава на елементарне захтеве живота и рада јединица. Недостатак финансијских средстава проузроковао је знатно смањење материјалних резерви, као и осетан пад животног стандарда припадника Војске, што се такође негативно одражава на њену изградњу и одржавање борбене готовости.

У процесу трансформације оружаних снага СФРЈ у Војску Југославије командовање је функционисало континуирано и омогућило је реализацију наменских задатака и обезбеђење потребног нивоа борбене готовости. Доградњом организацијско-формацијске структуре команди свих нивоа учињен је напор да се организација командовања и метод рада прилагоде новонасталим условима. У складу с тим, у ВЈ тежиште командовања је на: 1) праћењу, процењивању ситуације и предузимању мера на спречавању могућих облика изненађења; 2) обезбеђењу услова за обављање наменских задатака ВЈ; 3) избору кадра за постављање на кључне командне дужности; 4) обезбеђењу минималних услова за смештај припадника ВЈ премештених из сецесионистичких република; 5) очувању јединства припадника ВЈ; 6) израда студија, правних регулатива и других докумената неопходних за даљу трансформацију итд. Командовање у ВЈ у веома сложеним условима изградње и одржавања борбене готовости реализује следеће основне задатке: 1) непрекидно обезбеђује потребан ниво посебних мера сталне борбене готовости; 2) прилагођава планске и укупне активности команди и јединица реалним материјално-финансијским могућностима земље, и 3) наставља започете организацијско-формацијске промене и трансформацију Војске Југославије.

Искуства показују да су „... оружане снаге многих земаља често доживљавале тешке кризе или чак поразе управо и због тога што су погрешно цениле и решавале основне проблеме борбене готовости“.¹ Према томе, да би се решавали основни проблеми борбене готовости, односно процес њене изградње и одржавања, неопходно је да се она непрекидно познаје, контролише и оцењује и усклађује с актуелним захтевима и ситуацијом. У вези с тим, посебним мерама сталне борбене готовости обезбеђују се: непрекидност командовања; контрола територије, ваздушног простора и акваторије; доградња система обезбеђења државне границе и спречавање изненађења и преношење рата на простор СР Југославије.

Војно-политичка ситуација у свету, а нарочито веома неповољан међународни положај СРЈ, који је настао као последица распада СФРЈ и рата на простору бивше Босне и Херцеговине, намећу потребу за сагледавањем стања борбене спремности и способности ВЈ, а у оквиру тога и основних проблема изградње и одржавања борбене готовости ради изналажења могућих начина (путева) за отклањање слабости које умањују њен укупни ниво. Сходно томе, основни проблеми изградње и одржавања борбене готовости ВЈ у области командовања могу да се сагледају кроз следеће елементе: (1) организациона структура; (2) квантитативна и квалитативна структура кадра; (3) морал; (4) обавештајно обезбеђење и (5) материјална обезбеђеност командовања.

¹ М. Станишић, *Борбена готовост оружаних снага у новим условима*, „Војно дело“, бр. 1, Београд, 1965, стр. 3.

Једно од основних питања функционисања система командовања, које је непосредно везано за организациону структуру, јесте питање централизације и децентрализације командовања, које је значајно условљено расположивим техничким средствима и материјалном базом. Тако, на пример, савремени системи С⁴I (Command, Control, Communications, Computers and Intelligence)² у армијама развијених земаља омогућују потпуну аутоматизацију обраде података и интеграцију с борбеним системима, чиме се највишим командним нивоима обезбеђује да у реалном времену сагледају ситуацију у зони сукоба и доносе адекватне одлуке о ангажовању снага. Дакле, карактеристике тих система омогућују високу централизацију командовања. С друге стране, командно-информациони систем ВЈ (КИС), који је још у развоју, такву аутоматизацију и интеграцију не омогућава, а његов даљи развој је ограничен скромним материјалним могућностима земље.

Анализом постојеће организацијске структуре система командовања може се закључити следеће: организацијско-формацијским променама спроведеним у ВЈ успостављен је јединствени систем командовања; створени су повољни услови за развој и употребу јединица; задржан је повољан однос између структуре борбеног и неборбеног дела јединица; постигнута је већа унифицираност јединица и релативно је смањен број веза на стратегијском нивоу, што олакшава командовање с потчињеним командама и јединицама. Међутим, промене у организацијско-формацијској структури јединица прате следеће тешкоће: непопуњеност кадром; слаба развијеност инфраструктуре и објеката за смештај јединица; недостатак СРТ за опремање јединица; тешка материјално-финансијска ситуација итд. Такође, постојећа организацијска решења карактеришу слабости које могу знатно да утичу на изградњу и одржавање борбене готовости ВЈ, а то су:

1) велики број нивоа командовања – од стратегијског до тактичког нивоа – успорава проток информација и оставља мало времена за рад нижих нивоа командовања;

2) превелики број успостављених веза на појединим нивоима командовања, а нарочито на оперативном нивоу, отежава праћење стања, односно процеса изградње и одржавања борбене готовости у потчињеним командама и јединицама и њихово ефикасно ангажовање;

3) прегломазност командних структура, посебно на вишим нивоима командовања (ГШ, команде армија и корпуса), има за последицу њихову нерационалност и неефикасност;

4) промене у организацијско-формацијској структури нису пратиле одговарајуће промене у нормативним актима која се односе на командовање.

² Шире видети у: Живко Лукић, *Доктринарно правило Копнене војске САД-ФМ 100-5* (критички осврт), „Војно дело“, бр. 1-2, Београд, 1994, стр. 164-180.

Основни правци даље доградње организацијске структуре система командовања треба да буду:

1) смањење броја нивоа командовања, на пример, укидањем команди армија, као посредника између Генералштаба ВЈ и команди корпуса и директно везивање команди корпуса с Генералштабом ВЈ;

2) смањење броја непосредних веза командовања на свим нивоима командовања, а посебно на оперативном нивоу;

3) смањење бројног стања команди, посебно на стратегијском и оперативном нивоу, и њихово свођење на оптимални ниво, што ће омогућити рационалнији и ефикаснији систем командовања на тим нивоима.

Квантитативна и квалитативна структура кадра

Квантитативна и квалитативна структура кадра одлучујуће утиче на чврстину, сигурност и ефикасност система командовања.³ Анализа квантитативне структуре кадра у ВЈ (по свим нивоима командовања) показује да садашњи ниво попуње формацијских места мирнодопског и ратног састава у основи омогућава реализацију наменских задатака. Посебан проблем причињава неравномерна попуњеност, а нарочито основних командних дужности (командири водова и чета-батерија, и команданти батаљона-дивизиона). Осим тога, попуњеност ВЈ професионалним официрима и подофицирима није на потребном нивоу, а уочена је нешто слабија попуњеност формацијских места професионалним подофицирима. Такође, уочено је да даље опада попуњеност професионалним официрима и подофицирима, уз наглашен одлив официрског кадра.

Таква квантитативна структура кадра настала је као последица утицаја више чинилаца, од којих су најважнији: 1) неусклађеност профила кадра који се школује у војним школама са стварним потребама јединица; 2) велики одлив кадра, по разним основама, што је посебно изражено након распада СФРЈ и ЈНА; 3) недовољан прилив кадра из војних школа или других извора попуње; 4) знатан део старешинског кадра (пореклом из бивше СР Хрватске и СР БиХ) налази се у Војсци Републике Српске и Српској војсци Крајине; 5) након распада СФРЈ део старешинског кадра је остао у отцепљеним републикама; 6) због рата на простору СФРЈ у школској 1991/92. години није примљена на школовање генерација питомаца средње војне школе и војне академије; 7) нерешен статус држављанства за лица пореклом ван територије СРЈ; 8) релативно велики проценат здравствено ограничено способних официра и подофицира итд.

³ Под квантитативном структуром кадра подразумеваће се степен (процент) попуњености формацијских места команди и јединица, а под квалитативном структуром кадра ниво (степен) стручне спреме и оспособљеност старешинског кадра на свим нивоима командовања.

Посебан проблем је велики одлив професионалног кадра по разним основама, као и недовољан прилив старешинског кадра из војних школа и из других извора попуње. Између осталог, узрок таквог стања је непрекидан пад животног стандарда и споро решавање статусних и социјалних проблема припадника Војске Југославије. При томе, одлив кадра је још увек знатно већи од прилива и узрокује значајно смањење попуње формацијских места.⁴

Анализа кадра ВЈ показује да тренутна квалитативна структура не задовољава потребе и захтеве формацијских места како у погледу школске спреме, тако и у погледу њихове способности за обављање одређене формацијске дужности. Разлози за то су: слаб квалитет кандидата који су примани на школовање, при чему је пресудан значај имао национални кључ, а не способности кандидата; слаба селекција кандидата у току школовања, односно, пракса да сви кандидати морају завршити војне школе без обзира на способност; непланско, несистематско и неадекватно вођење (унапређивање) дела старешина у току службе; прекид рада Командно-штабне школе и Ратне школе због рата на простору СФРЈ итд.

На крају, може се закључити да се на утицај квантитативне и квалитативне структуре кадра на командовање, па самим тим и на процес изграђивања и одржавања борбене готовости ВЈ, негативно одражавају следећи проблеми: висока флукуација старешинског кадра, посебно на командним дужностима оперативно-стратегијског нивоа; недовољна попуњеност основних командних дужности; неповољна образовна структура командног кадра; вишак кадра с високим чиновима, а мањак командног кадра с нижим чиновима итд.

Очигледно је да се без побољшања квантитативне и квалитативне структуре кадра не може обезбедити стабилан, поуздан и ефикасан систем командовања, као и потребни услови за изградњу и одржавање потребног нивоа борбене готовости Војске Југославије. Према томе, ако желимо да се унапреди командовање морамо што пре изнаћи решење за попуњу нижих командних дужности (закључно с командантима батаљона-дивизиона). С друге стране, квалитативна структура кадра треба да се обезбеди: 1) усклађивањем војног школства с кадровским потребама ВЈ; 2) избором кандидата за војне школе према тачно дефинисаним критеријумима; 3) оспособљавањем стручног и професионалног старешинског кадра који треба да одговори захтевима формацијских места; 4) дефинисањем критеријума за професионално уздизање старешинског кадра искључиво према способностима; 5) научним приступом планирању кадра⁵ итд.

⁴ Већи део одлива старешинског кадра настао је по потреби службе, а остали по захтеву. Посебно забрињава одлив по захтеву младог и стручног кадра, чији се одлазак не може брзо надокнадити приливом из војних школа или на други начин.

⁵ Видети: пуковник др Бошко Надовеза, *Планирање кадра у војсци помоћу савремених математичких модела*, „Војно дело“, бр. 1-2, 1994, стр. 115-128.

Процес изграђивања морала Војске у миру и рату усмерен је на стварање позитивног односа према отаџбини и њеној одбрани; обуци и обављању задатака; односима у јединици – војној установи и стварању осталих моралних квалитета и врлина за обављање мирнодопских и ратних задатака. Према Привременом упутству за развијање и одржавање морала у Војсци Југославије, морал појединаца, јединица, команди и установа ВЈ начелно се прати и процењује према следећим елементима: 1) однос према отаџбини и њеној одбрани; 2) однос према обуци и обављању задатака; 3) међуљудски односи и 4) утицај осталих елемената борбене готовости на морал. Међутим, у Нацрту правилника о контроли и оцењивању борбене готовости у Војсци Југославије морал се не дефинише као посебан елемент борбене готовости, већ се делом контролише и оцењује у елементу „командовање“, чиме је још више наглашена одговорност команданта и команди за развијање и одржавање морала у јединицама.

Према оценама највишег државног и војног руководства, стање морала у ВЈ у целини обезбеђује реализацију њених наменских задатака. Такво стање је резултат, пре свега, изузетног залагања већег дела професионалног старешинског кадра и реалног схватања ситуације у којој се земља налази. Свест да народи СРЈ и њихова војска немају алтернативе у одбрани отаџбине, њеног територијалног интегритета, слободе и независности преовлађује код већине припадника ВЈ и мотивише их за улагање додатних напора у обављању редовних и ванредних задатака. Међутим, на морал појединаца и јединица у ВЈ негативно утичу спора трансформација државе и ВЈ; споро успостављање нових друштвених вредности и ерозија морала у друштву; хипотека „неуспеха“ ЈНА; недостатак стабилних извора финансирања ВЈ и нередован прилив одобрених финансијских средстава; пад животног стандарда припадника ВЈ; отежано стамбено збрињавање старешина који су премештени из отцепљених република; лоши услови живота и рада старешина и војника у појединим гарнизонима итд.⁶ Међутим, дуготрајна политичка и економска изолација СРЈ од стране међународне заједнице неминовно води слабљењу државе, односно свих елементарних сфера људског живота, што се неминовно одражава и на морално-психолошко стање друштва, а самим тим и на однос према задацима одбране. Осим тога, искуства из рата у СФРЈ, 1991-1993. године, такође указују на проблеме односа морално-психолошког стања друштва према задацима одбране. Нефункционална правна држава у погледу војне обавезе, различите политичке оцене о циљу и смислу ангажовања у рату, као и други пропусти свели су војну обавезу на ниво добровољности, односно индивидуалне оцене о (не)потребности одазивања војном позиву. Такође, ВЈ суочена је са тзв. хипотеком неуспеха бивше ЈНА,

⁶ П. Шкрбић, *Извори морала Војске*, „Нови гласник“, Београд, бр. 1, 1994, стр. 33.

вако није поуздано утврђена њена ефикасност у рату на простору СФР Југославије.

На морал припадника ВЈ знатно утичу и нерешени егзистенцијални и статусни проблеми старешина и цивилних лица, а нарочито оних који су премештени из отцепљених република. Они и чланови њихових породица тешко решавају елементарна социјална питања, при чему је најтежи и најизраженији стамбени проблем. Веома су изражени и други аспекти материјалног, социјалног и егзистенцијалног карактера (школовање деце, запошљавање супруга и чланова породица, куповина и набавка неопходних материјалних добара итд.). У једном делу јединица, које су дислоциране с простора отцепљених република, изражени су тешки и неповољни радни и смештајни услови. У недостатку одговарајуће инфраструктуре материјална средства су смештена на отвореном простору, а људи имају лоше услове за рад, одмор, хигијену и друге потребе.

Ради отклањања наведених проблема командовање би требало да: побољша животни стандард припадника ВЈ; брже решава социјална и статусна питања старешина и цивилних лица, а нарочито оних из отцепљених република; побољша радни и морални квалитет старешина; доследно спроводи захтев за деполитизацију и дезидеологизацију Војске, нарочито код резервног старешинског и војничког састава; повећа одговорност команданата и команди за стање међуљудских односа у јединицама итд.

Психолошко-пропагандно деловање непријатеља је нарочито изражено за време рата на простору СФРЈ, када је у условима незапамћене медијске кампање и интензивне психолошко-пропагандне активности дошло до њеног разбијања и разбијања њене оружане силе, уз истовремено окривљивање Србије и Црне Горе за распад државе. Економска и политичка изолација земље, уз сталне претње војном интервенцијом, имали су за циљ дестабилизацију СРЈ и њено распарчавање. У вези с тим, показало се да није коришћен одговарајући начин заштите од таквог деловања, као и адекватни методи психолошко-пропагандног деловања према противнику. Основне разлоге за такво стање треба тражити у неадекватном и недовољно стручном кадру за обављање психолошко-пропагандне делатности, као и у неодговарајућој материјално-техничкој опремљености органа за психолошко-пропагандно деловање. Ради отклањања уочених слабости у области система психолошко-пропагандног деловања у ВЈ потребно је обезбедити: 1) избор високообразовног и научног кадра који је у пракси потврдио своје креативне и инвентивне способности; 2) оспособљавање кадра за психолошко-пропагандну делатност, при чему треба стварати врхунске специјалисте за одређене послове; 3) осавремењивање материјално-техничке базе, и 4) сарадњу са широком мрежом друштвених субјеката у области информисања, као и с научним и другим институцијама у земљи, итд.

Обавештајно обезбеђење

Систем обавештајног обезбеђења у ВЈ успостављен је по нивоима командовања према потребама мирнодопских и ратних јединица. Међутим, анализе показују да није довољно функционалан, што се огледа у следећем: део кадра у систему обавештајног обезбеђења је недовољно стручно оспособљен за обављање специфичних задатака, а обавештајни органи и извиђачке јединице ВЈ опремљени су углавном застарелим техничким средствима, што ограничава прикупљање, обраду и дистрибуцију података.

Расположива техничка средства у извиђачким јединицама, а посебно техничка средства за извиђање (радио и радио-техничка средства за извиђање) малог су капацитета у односу на настале потребе и веома подложна електронским дејствима. Осим тога, извиђачка средства, као и јединице које их поседују, нису повезани ефикасним средствима везе, због чега није обезбеђена интеграција извиђачког система која би омогућила брзу обраду и пренос свих извиђачких података до корисника. Ради повећања могућности обавештајног обезбеђења потребно је: 1) организацијско-функционално доградити систем и методе рада; 2) повећати ниво обучености и оспособљености старешина и јединица у систему обавештајног обезбеђења; 3) јединице (органе) за извиђачка дејства опремити савременим извиђачким средствима и 4) развити командно-информациони подсистем ради прикупљања, обраде и дистрибуције података о противнику.

Материјална обезбеђеност система командовања

Стање система веза и криптозаштите у основи задовољава потребе стратегијских команди и већег дела јединица и установа Војске Југославије. Међутим, технолошка застарелост не омогућава задовољавање повећаних информационих потреба командовања. На оперативном и стратегијском нивоу систем још увек задовољава, док на тактичком нивоу има више проблема, као и у новоформираним гарнизонима, због неизграђености инфраструктуре везе. У целини, основне слабости система веза у ВЈ јесу: релативно слаба заштићеност (мали број канала има потпуну заштиту од ГШ до оперативних и дела тактичких команди), мала пропусна моћ, недовољна поузданост, слаба развијеност веза за командовање у покрету, као и висока осетљивост на електронска дејства, застарелост дела стационарног система веза итд.

Постојећа средства за аутоматску обраду података нису међусобно повезана, што значи да информатичка подршка не одговара потребама и захтевима командовања, при чему тактички носиоци нису изнашли могућност за превазилажење постојећих тешкоћа. Осим тога, систем командовања у сфери материјалног обезбеђења карактеришу и следећи проблеми: низак ниво техничког образовања лица која рукују веома сложеним и скупим средствима везе и средствима за аутоматску обраду података; непостојање јединствене концепције модернизације матери-

јалних средстава у систему командовања, што је довело до увођења различитих врста тих средстава, и недостатак финансијских средстава за одржавање постојећих, као и за набавку савремених техничких средстава.

Међутим, без обзира на тренутно тешко економско стање у друштву, а самим тим и на тешкоће у обезбеђењу финансијских средстава за набавку и модернизацију СРТ, неопходно је приступити планској, поступној и темељитој модернизацији система материјалног обезбеђења командовања (према приливу материјално-финансијских средстава). У вези с тим потребна је детаљна анализа тренутног стања материјалне обезбеђености система командовања у ВЈ за сваки ниво командовања и, на основу тога, планови за њихову модернизацију и рационализацију.

Закључак

Борбена готовост Војске Југославије изграђује се у изузетно сложеним политичко-безбедносним условима, које карактеришу стални притисци и претње по независност и територијални интегритет СРЈ и економска блокада земље од стране међународне заједнице, што имплицира сталну обавезу изградње и одржавања борбене готовости на високом нивоу. Наведени услови значајно утичу на изградњу и одржавање борбене готовости ВЈ, при чему су најизраженији проблеми у области командовања, као што су:

1) недовољна изграђеност организацијско-формацијске структуре (велики број нивоа командовања, велики број веза, прегломазне командне структуре – посебно на вишим нивоима и неусклађена нормативна акта);

2) кадровска попуна команди (непопуњеност нижих нивоа командовања, недовољно стимулисање и вредновање резултата рада);

3) изградња и одржавање морала отежавају и успоравају спора трансформација државе и Војске, споро успостављање правих друштвених вредности које би зауставиле ерозију морала у друштву, отежано превазилажење хипотеке неуспеха ЈНА и задржавање ниског животног стандарда припадника Војске, уз мноштво нерешених статусних и социјалних проблема;

4) кадар за психолошко-пропагандна дејства није адекватно стручно обучен и не поседује квалитетну опрему, те није у могућности да испуни основне задатке и да довољно допринесе моралу сопствених састава итд.

5) слабости у систему веза (слаба заштићеност, мала пропусна моћ, недовољна поузданост, осетљивост на електронска дејства, неприлагоденост за рад у покрету, некомпатибилност средстава везе);

6) неадекватна средства за аутоматску обраду података (недовољан број, застарела средства, некомпатибилност и неповезаност, скромна подршка) и релативно низак ниво техничког образовања старешина који треба да рукују средствима везе и аутоматском обрадом података;

7) застарела средства за извиђање и прикупљање података о непријатељу, неадекватна средства везе извиђачких органа, функционално недограђена организација и помањкање обучености и иницијативе, чиме се успорава проток информација.

Изузетним ангажовањем, затим високим степеном мотивисаности већег броја старешина и правовременим сагледавањем проблема и предузимањем одговарајућих мера, командовање је спречило веће нарушавање борбене готовости Војске Југославије. Достигнути степен је повољна основа за њену даљу изградњу, уз отклањање неповољног утицаја одређених узрока. Сходно томе, тежишни задаци у даљој изградњи и одржавању борбене готовости ВЈ у области командовања могу бити:

1) непрекидно праћење и процењивање стања у земљи и у спољњем окружењу и, на основу тога, предузимање одговарајућих мера на изградњи и одржавању борбене готовости, којима ће се спречити сваки вид изненађења;

2) даља доградња организацијско-формацијске структуре ВЈ и предузимање одговарајућих мера за ефикасно функционисање успостављене организације;

3) пријем потребног броја професионалног кадра и обезбеђење оптималног нивоа попуне формацијских места, првенствено на нижим формацијским дужностима, при чему руководећа места треба попуњавати млађим и стручним кадром;

4) довођење одговорности старешина и команди на свим нивоима командовања у директну везу са стањем у јединицама, при чему треба обезбедити доследну примену прописа и предузимање мера ради одстрањивања свих професионалних војника који према својим патриотским, моралним, стручним и радним особинама не могу бити припадници ВЈ;

5) подизање ефикасности командовања у ВЈ на виши ниво осавремењивањем метода рада и увођењем модернијих средстава везе и информатичке подршке у оперативни рад и одлучивање;

6) организованим, планским и непрекидним информисањем јединица и установа треба мотивисати припаднике ВЈ за обављање бројних редовних и ванредних задатака и изграђивање њиховог морала и морала Војске на патриотским осећањима и слободарским традицијама српског и црногорског народа;

7) обезбеђење редовног прилива неопходних материјално-финансијских средстава за реализацију наредне фазе трансформације ВЈ, побољшање услова за живот и рад јединица, опремање и попуњу наоружањем и војном опремом, довођење ратних материјалних резерви на прописани ниво, обезбеђење материјалне базе обуке и решавање egzистенцијалних проблема припадника ВЈ;

8) заустављање даљег пада животног стандарда припадника ВЈ, чиме ће се повећати одзив за војне школе и спречити одлив младог и високостручног кадра.

У чланку су елаборирани неки од проблема изградње и одржавања борбене готовости ВЈ у области командовања и указано је на могућа решења. Тиме, свакако, проблематика није исцрпљена, јер је командовање континуиран и динамичан процес који захтева системски и креативан приступ и ангажовање припадника ВЈ, али и одговарајућих органа и институција државе.

Литература:

1. С. Чупић, *Економски положај Војске Југославије у новим економским и политичким условима*“, саопштење с научног скупа „Нови светски поредак и политика одбране СРЈ“, Савезно министарство за одбрану, Београд, 1993.
2. Ж. Гербец, *Нека питања борбене готовости*, „Војно дело“, бр. 7-8, 1961.
3. Иванов, Савелјев, Шемански, *Основе командовања јединицама*, ВИЗ, Београд, 1971.
4. Б. Јовановић, *Увод у теорију војног руковођења*, ВИЗ, Београд, 1984.
5. Косинцев, Г.А. Злотов, *Садржај борбене готовости*, „Морској зборник“, 1986.
6. Живко Лукић, *Доктринарно правило Копнене војске САД – ФЈ-105*, „Војно дело“, бр. 1-2, 1994.
7. Мартин ван Кревелд, *Командовање у рату* (превод с енглеског), ВИНЦ, Београд, 1992.
8. М. Мијалковски, *Нужност преиспитивања и побољшања безбедносног обезбеђења*, „Нови гласник“, бр. 4-5, 1993.
9. Бошко Надовеза, *Планирање кадра у војсци помоћу савремених математичких модела*, „Војно дело“, 1994, бр. 1-2.
10. Р. Радиновић, *О „новом светском поретку“ и политици одбране СРЈ*, „Војно дело“, бр. 1-2, 1993.
11. С. Радишић, *Утицај односа садржаја борбене готовости и процеса њеног изграђивања на одређење и вредновање елемената борбене готовости у ОС* (магистарски рад), ЦВШ КоВ ЈНА, Београд, 1989.
12. М. Станишић, *Борбена готовост оружаних снага у новим условима*, „Војно дело“, бр. 1, 1965.
13. *Стратегија оружане борбе*, ССНО, Београд, 1983.
14. П. Шкрбић, *Извори морала Војске*, „Нови гласник“, бр. 1, 1994.
15. Р. Танасковић, *Штабови у рату и миру*, ВИЗ, Београд, 1972.
16. *Закон о Војсци, одбрани...*, ВИНЦ, Београд, 1993.

Проблеми базирања борбене авијације малих земаља

Генерал-мајор у пензији *Ангел Ончевски*

Базирање борбене авијације значајно утиче на њене борбене могућности, ефикасност обављања задатака и живавост у условима примене конвенционалних и нуклеарних борбених средстава.

Аеродроми базирања борбене авијације веома су уносни објекти дејства непријатељевих средстава за напад из ваздушног простора и са земље. Њиховим избацивањем из употребе нападачу се обезбеђује брзо постизање превласти у ваздушном простору, а браниоцу онемогућава ефикасна употреба борбене авијације. То је посебно значајно у краткотрајним, муњевитим ратовима. Проблем обезбеђења базирања борбене авијације у савременим условима је веома сложен, посебно код авијације малих земаља. Његову суштину чини неопходност задовољења два противуречна захтева: висок степен безбедности авијације на земљи и висок степен њене ефикасности при обављању наменских задатака. Предузимањем комплексних мера активне одбране и пасивне заштите, њиховим вештим комбиновањем и стваралачком применом према конкретним условима може се знатно умањити проблем базирања борбене авијације и повећати њена безбедност на земљи.

Проблеми базирања борбене авијације, нарочито оне намењене за заштиту и ватрену подршку снага на бојишту, остају, практично, од самог почетка њене употребе као борбене снаге. Ти проблеми су се заоштравали упоредо с развојем и усавршавањем средстава за напад из ваздушног простора и повећањем захтева авијације у погледу материјално-техничке опремљености и инжињеријског уређења аеродрома, позадинског обезбеђења и борбеног осигурања њеног базирања. Суштину проблема базирања борбене авијације чине, пре свега, неопходност и начин задовољења два противуречна захтева: висок степен безбедности авијације на земљи и висок степен њене ефикасности при обављању наменских задатака.

Аеродроми базирања борбене авијације одувек су били уносни објекти дејства непријатељевих средстава за напад из ваздушног простора ради уништења авиона на земљи и избацивања аеродрома из употребе што дуже време.¹ Управо је дејство по аеродромима базирања

¹ Према совјетским искуствима, за обарање једног немачког авиона у Отадбинском рату просечно је изведено око 30 авио-полетања, а за уништење једног непријатељевог авиона на аеродрому само пет авио-полетања (Соколовски, *Војна стратегија*, ВИЗ, Београд, 1965, стр. 239).

противникове борбене авијације био један од најефикаснијих начина за постизање и одржавање сопствене превласти у ваздушном простору. Избацивањем из употребе аеродрома најбрже и најсигурније се радикално смањивао борбени потенцијал противничког ратног ваздухопловства. Дејства по аеродромима на почетку рата, или чак и нешто пре тога, имала су посебан значај у краткотрајним, муњевитим ратовима, када је требало остварити циљ рата за најкраће време.

Развој и усавршавање савремених средстава за напад из ваздушног простора којима се може нанети удар по објектима ваздухопловне инфраструктуре (првенствено по аеродромима) на великој удаљености, за кратко време, с великим ефектима, знатно усложњава проблем базирања борбене авијације. То се поготову односи на мале земље, с територијом релативно мале дубине и ограниченим бројем аеродрома, када нападач за дејство по аеродромима може да употреби борбена средства и мањег домета (радијус дејства), односно да једновремено стави под удар већину или све аеродроме базирања борбене авијације браниоца.

Циљ и значај дејства по аеродромима базирања борбене авијације

Савремени аеродроми, с целокупном разноврсном електронском и другом опремом, инсталацијама, грађевинским објектима, маневарским површинама, средствима ваздухопловне и друге технике, веома су скупи и, уједно, веома осетљиви и рентабилни објекти дејства непријатеља из ваздушног простора и са земље. То је довело до видног несклада између цене коштања и потенцијалне употребљивости аеродрома („цена – ефикасност“).

Аеродром, као објекат дејства непријатеља, има три посебна али међусобно зависна објекта: авионе, полетно-слетне стазе и ресурсе (објекти и материјална средства) значајне за припрему и извођење борбених дејстава авијације.

Авиону, као борбеном средству које свој борбени потенцијал изражава дејством из ваздушног простора, неопходно је да се сачувају борбене могућности док је на земљи, када је и најосетљивији. Због тога, с једне стране, нападач тежи да изненадним ударима по аеродромима уништи што већи број авиона на њима, а бранилац, с друге стране, настоји да то спречи предузимањем одговарајућих мера одбране и заштите.

Полетно-слетне стазе су значајан елеменат аеродрома, који авијацији омогућава извођење борбених дејстава (полетање и слетање). Њиховим избацивањем из употребе онемогућава се коришћење, на краће или дуже време, авиона који су остали блокирани на том аеродрому. У односу на авионе, полетно-слетна стаза може лакше да се открије и избаци из употребе на одређено време. Према неким критеријумима, полетно-слетна стаза сматра се избаченом из употребе

ако дужина њених неоштећених делова не прелази 500-600 метара. То, међутим, може да буде значајно ако на том аеродрому базирају авиони друге генерације, као што су F-104, MiG-21, *Mirage F.1* и сл., чија дужина стазе полетања и слетања премашује ту дужину. Авиони треће и касније генерације – F-15, F-16, MiG-29, Су-27, *Raphale*, *Mirage-2000* и сл. – могу да полећу и слећу на стазе чија дужина не прелази 600 метара. Стога би, за те авионе, полетно-слетна стаза била неупотребљива ако би њени неоштећени делови били краћи од 500-600 метара.

Настојање да се борбени авиони ослободе зависности од дугачких, скувих и тешко одбрањиваних полетно-слетних стаза дала су извесне резултате развојем и увођењем у наоружање авиона с релативно малом дужином полетања и слетања, односно с вертикалним (кратким) полетањем и слетањем (V/STOL), али, барем за сада, није пронађено коначно и потпуно задовољавајуће решење. Решења се траже и у конструисању и производњи борбених авиона који могу да користе земљане (травне) полетно-слетне стазе одређене чврстоће тла. Међутим, таквих типова борбених авиона је мало у оперативној употреби и углавном су совјетског (руског) порекла.

За повећање могућности маневра и растреситог базирања авијације у многим земљама се поједине деонице ауто-пута уређују као полетно-слетне стазе. Међутим, ни то решење није једноставно и јефтино, јер те деонице ауто-путева треба да испуне мноштво строгих захтева, као што су: могућност непрекидног и ефикасног обављања наменских задатака авијације (најчешће заштита објеката и ватрена подршка снага у одређеној зони), у свим временским условима; непрекидно и поуздано командовање авијацијом која тамо базира; неопходан степен заштите авиона и људства од напада из ваздушног простора и са земље; уклапање у систем аеродрома за брзо нарастање снага и довољан капацитет за смештај и полетање авиона у релативно кратком времену.

Припрема и извођење борбених дејстава авијације условљени су постојањем и ефикасним функционисањем одређених ресурса – специјализованих јединица, објеката инфраструктуре и потребних материјалних средстава (убојна средства, гориво, мазиво, резервни делови, средства за опслуживање и др.). Поред дејства по авионима и полетно-слетним стазама, непријатељ ће дејствовати и по тим јединицама, објектима и материјалним средствима ради онемогућавања припреме авиона за борбена дејства, њихово опслуживање и одржавање.

Базирање борбене авијације, односно распоред јединица авијације и јединица које је обезбеђују у материјално-техничком и другом смислу знатно утиче на њене борбене могућности, ефикасност обављања задатака у противваздушној одбрани и ваздухопловној подршци и живаост у условима примене конвенционалних и нуклеарних борбених средстава. У тактичком и техничком смислу, базирање борбене авијације и аеродромска мрежа коју она користи треба да удовоље многим захтевима, међу којима су:

– непрекидност извођења борбених дејстава авијације у свим временским условима;

– дејство по непријатељу у ваздушном простору и на земљи на максималним удаљењима од објекта заштите (предњи крај одбране);

– могућност брзог нарастања снага на тежишним правцима, као и промене тежишта дејства с једног правца (рејон) на други, с једног наменског задатка на други, уз извођење маневра летом и пребазирањем;

– што краће време реаговања авијације, особито при обављању задатака у непосредној ватреној подршци копнених и поморских снага;

– највећи могући степен безбедности људства и ваздухопловне технике од дејства непријатеља из ваздушног простора и са земље,

– ефикасно командовање авијацијом на тактичком и оперативном нивоу у припреми и извођењу борбених дејстава;

– што повољнији услови за организовање и остварење садејства између појединих врста авијације и између јединица авијације и јединица копнене војске и ратне морнарице;

– потпуно и непрекидно материјално-техничко обезбеђење борбених дејстава авијације.

Задовољење наведених захтева није једноставно, посебно ако се узме у обзир чињеница да су неки од њих противуречни – највећи могући степен безбедности авијације на земљи, с једне, и висок степен њене ефикасности при обављању наменских задатака, с друге стране. Међутим, предузимањем одређених мера и тактичких (маскирање, обманивање, чест и прикривен маневар и сл.) и техничких активности (израда подземних и армиранобетонских склоништа, разрада и примена метода брзог отклањања оштећења на полетно-слетним и стазама за вожење и сл.) могуће је донекле ускладити те противуречности. Један од начина је и одређивање приоритета у испуњавању појединих захтева (максимално могућа безбедност или највиши могући степен ефикасности), зависно од конкретне ситуације.

Могућа решења проблема базирања борбене авијације

Један од приоритетних задатака непријатељевог ратног ваздухопловства јесте постизање и одржавање високог степена превласти у ваздушном простору над властитом и противниковом територијом. За остваривање тог циља оно ће, поред неутралисања средстава система ПВ, уништавати авијацију браниоца на аеродромима базирања и у ваздушном простору,² објекте инфраструктуре које она користи, складишта горива и убојних средстава, објекте ваздухопловне индустрије, центре за обуку пилота и друго. У оквиру нападне ваздухопловне операције непријатељевог ратног ваздухопловства, одмах на почетку рата, дејства по аеродромима базирања борбене авијације имала би приоритетан значај. Удару би били изложени не само аеродроми у

² У зору, 22. јуна 1941, немачка авијација је напала 66 совјетских аеродрома. У току тог дана уништила је око 1.200 совјетских авиона, од чега 800 на земљи („Военно-историческиј журнал“, 2/75, стр. 29).

тактичкој већ и у оперативној дубини. Када се ради о малој земљи, непријатељево ратно ваздухопловство би у првим и наредним масовним ударима тактичке, а у појединим случајевима и стратегијске авијације дејствовало по аеродромима готово на целој дубини територије браниоца. Општи циљ тих дејстава био би да се борбени потенцијал противникове авијације смањи за одређени период толико да она не може да изводи активна нападна и одбрамбена дејства. Посебни циљеви могу бити:

- избацавање из употребе полетно-слетних стаза ради блокирања авиона на земљи и њиховог уништења у наредним дејствима;
- избацавање из употребе, пре свега, главних аеродрома, инжињеријских уређених и у ПВО смислу јако брањених, и приморавање авијације да пребазира на слабије уређене и брањене аеродроме, где се може лакше открити и уништити;
- уништење што већег броја авиона на земљи.

У условима релативно добре заштићености авиона у подземним и армиранобетонским склоништима циљ дејства по аеродромима може бити, пре свега, избацавање из употребе полетно-слетних стаза и стаза за вођење и блокирање авиона у склоништима зарушавањем њихових излаза.³

Дејства по аеродромима која се изводе на почетку рата имају посебан значај у краткотрајним, муњевитим ратовима, када циљ рата жели да се оствари за најкраће време. Смишљено испланирани и изведени изненадни масовни удар по аеродромима базирања борбене авијације нападачу може за свега неколико часова да обезбеди готово потпуну превласт у ваздушном простору, а браниоцу онемогући извођење активних дејстава својом авијацијом.⁴

За дејство по аеродромима авијација може да користи вођена и невођена убојна средства, укључујући и нуклеарна,⁵ различите врсте и принципа дејства. Савремена убојна средства за уништење објеката на аеродрому, посебно вођена, имају високу прецизност погађања и велику разорну моћ и дomet. Последице њиховог дејства су кратери на полетно-слетној стази, пукотине и избочине на њеном асфалтно-бетонском застору,⁶ пробијање зида армиранобетонских склоништа и уништење авиона у њима, рушење постројења и изазивање пожара, минирање

³ У рату у Заливу авијација мултинационалних снага прво је избацила из употребе полетно-слетне стазе на многим ирачким аеродромима, а касније је уништавала блокиране авионе у армиранобетонским склоништима.

⁴ У трећем израелско-арапском рату, јуна 1967, израелска авијација је у првом налету, од укупно 25, напала 20 египатских аеродрома, а у наредним – остале египатске аеродроме, као и аеродроме на територији Сирије, Јордана и Ирака. Првог дана рата (5. јуна) израелска авијација је извела 3.000 борбених летова и уништила 374 арапска авиона, уз сопствене губитке од само 19 авиона.

⁵ Међу познатим убојним средствима за дејство по објектима на аеродрому су: бомбе *Durandal*, *BAP-100 (Samanta)*, *BRFA*, *GBU-15*, *M-62*, *BETAB-500*; касетне бомбе *MW-1*, *JP-233*, *AGM-130B*, *ARBIKA-250*, *RBK-250*; ракете *AS-30*, *AGM-65*, *MAWERICK*, *S-24*, *S-25* итд.

⁶ Бомба *Durandal* прави кратер пречника пет метара и дубине два метра, а разбацује материјал на површини 200-250 m²; пробија бетон дебљине 700 mm.

аеродромских маневарских и других површина ради спречавања кретања људи и возила и извођења радова на отклањању последица претходних удара, и друго. Дејству авијације може да претходи удар крстарећим и балистичким ракетама са земље (са копна и мора), чиме се може повећати степен изненађења и вероватноће блокирања већег броја авиона на земљи.⁷

Вероватноћа да аеродроми базирања борбене авијације буду изложени интензивним ударима из ваздушног простора и са земље, од самог почетка и у току ратних дејстава, условила је потребу за предузимањем одговарајућих мера активне одбране аеродрома и пасивне заштите људи, ваздухопловне технике и других важнијих објеката на њима. С обзиром на врсте и могућности савремених средстава за напад из ваздушног простора и са земље, активна одбрана аеродрома треба да буде организована тако да може да обезбеди успешну одбрану од сваког од њих – од авиона, крстарећих и балистичких ракета, беспилотних летелица итд. У пракси је, међутим, готово немогућа потпуно поуздана активна одбрана – и у најбољем случају постоји вероватноћа да се неко од средстава за напад пробије до објекта дејства (аеродрома), посебно када се ради о крстарећим и балистичким ракетама и вођеним убојним средствима која се лансирају с авиона са удаљености ван граница за дејства средстава противваздушне одбране.⁸ Стога треба рачунати на то да ће аеродром, без обзира на ниво организоване активне одбране, остати рањив и да ће постојати могућност његовог избацивања из употребе на краће или дуже време. Уколико се ради о аеродрому велике важности – на њему базира велики број борбених авиона или авиона који чине окосницу ударних снага ратног ваздухопловства браниоца – његово избацивање из употребе може пресудно утицати на ток и исход операција не само авијације већ и копнених и поморских снага, које ће остати без заштите и подршке.

Мере пасивне заштите обухватају, углавном, маскирање, обмањивање (израда лажних аеродрома и имитација активности на њима), растресито базирање и растресити размештај авиона на аеродромима, заклањање авиона и људства у склоништа високе отпорности, чест и прикривен маневар и друго. У пракси се показало да се задовољавајући ефекти заштите авијације на земљи најчешће не могу постићи предузимањем само појединих мера активности одбране или пасивне заштите – на пример, само маскирање и обмањивање, само растресито базирање или само склањање авиона и људства у заклоне итд. Искуство из локалних ратова је потврдило да се релативно повољни услови за безбедно базирање авијације могу обезбедити само комплексном применом мера активне одбране и пасивне заштите и њиховим вештим

⁷ Напад мултинационалних снага у рату против Ирака, 17. јануара 1991, отпочео је лансирањем 52 крстареће ракете Tomahawk са два америчка брода у Персијском заливу.

⁸ У рату у Заливу, и поред добро организоване одбране од ирачких балистичких ракета Scud, уз коришћење савремених космичких и земаљских средстава за откривање, праћење, обраду и достављање података о лансирању и лету ракета и система ПВО Patriot, није било обезбеђења пресретање и уништење свих лансираних ракета пре њиховог удара у циљ.

комбиновањем према конкретној ситуацији. При томе, предузимање скоро сваке од наведених мера активне одбране или пасивне заштите условљава нове захтеве и тешкоће. Тако, на пример, уређење и коришћење за растресито базирање великог броја аеродрома, распоређених на великом простору, захтева посебну организацију логистичке подршке (формирање мањих, самосталних и високо мобилних јединица за обезбеђење авијације), дислокацију материјално-техничких средстава и средстава за оправку и одржавање објеката на аеродрому, пре свега полетно-слетне стазе, опремање великог броја командних места за командовање авијацијским и другим јединицама на аеродромима и слично. Или, склањање авиона у подземне и сличне објекте продужава време њиховог реаговања, смањује могућност брзог полетања већег броја авиона у кратком року, а често продужава и време њихове припреме за поновна дејства.

Једна од дилема која се често јавља, посебно када се ради о базирању авијације мале земље, јесте да ли је боље авијацију концентрисати на мањи број добро уређених и брањених аеродрома или је дислоцирати растресито на већи број аеродрома, макар и слабије уређених и брањених. И једно и друго решење има своје добре и лоше стране.

Предности базирања борбене авијације на мањем броју добро уређених и брањених аеродрома јесу:

- једноставније је организовање и извођење борбених дејстава;
- већа је безбедност авиона на земљи;
- лакше је организовати материјално-техничко обезбеђење авијацијских јединица (обезбеђење резервним деловима, горивом, убојним средствима и другом опремом, као и опслуживање и одржавање авиона);
- потребно је мање снага за физичко обезбеђење (борбено осигурање) поседнутих аеродрома;
- могуће је ефикасније организовање и остварење садејства у систему ПВО аеродрома;
- могућа је рационалнија употреба снага и средстава за отклањање последица од дејства непријатеља по аеродромима.

Лоше стране тог решења су:

- избацивањем из употребе (блокирање) једног или више аеродрома блокира се велики број авиона и тиме значајно смањује борбени потенцијал авијације;
- мања је могућност брзог нарастања снага због мање могућности полетања великог броја авиона у кратком року;
- мања је могућност брзог преношења тежишта дејства с једног правца на други, из једног рејона у други;
- отежано је маскирање због великог интензитета летења и присуства бројних средстава ваздухопловне и друге технике.

Растресито базирање борбене авијације на више аеродрома има следеће предности:

- умањује се степен рентабилности аеродрома као објекта дејства непријатеља због могућности да на аеродромима базирају мање авијацијске јединице (ескадриле);

– избацивањем из употребе (блокирањем) једног или више аеродрома не смањује се значајно борбени потенцијал авијације, јер се блокира мањи број авиона;

– могуће је брзо нарастање снага због могућег полетања великог броја авиона са више аеродрома у кратком року;

– већа је могућност преношења тежишта дејства с једног правца на други, из једног рејона у други;

– већа је могућност изласка испод удара непријатеља полетањем већине (или свих) авиона пре његовог дејства по аеродромима;

– већа је могућност за извођење маневра авијације пребазирањем;

– лакше је маскирање због мањег интензитета летења и мањег броја средстава ваздухопловне и друге технике.

Лоше стране тог решења су:

– теже организовање и извођење борбених дејстава;

– мања безбедност авиона на земљи;

– потребне су знатније снаге за физичко обезбеђење (борбено осигурање) поседнутих аеродрома;

– отежано је организовање и остваривање садејства у систему ПВО аеродрома, између јединица авијације, као и између авијације и јединица копнене војске и ратне морнарице;

– отежано је материјално-техничко обезбеђење авијацијских и других јединица на аеродромима;

– већа је могућност за нерационалну употребу снага и средстава за отклањање последица од дејства непријатеља по аеродромима.

Примена растреситог базирања борбене авијације условљена је постојањем довољног броја аеродрома погодних за базирање мањих тактичких авијацијских јединица, што се може обезбедити:

– продужавањем кратких полетно-слетних стаза вештачким застором до дужине која одговара типовима авиона који ће базирати;

– уређењем летелишта са земљаним (травним) полетно-слетним стазама за базирање оних борбених авиона који могу да полећу и слећу на њих;

– уређењем полетно-слетних стаза с металним, еластичним и другим сличним засторима;

– уређењем појединих деоница ауто-путева као полетно-слетних стаза ширине 13-21 m и дужине 1.800-2.000 m;

– уређењем површина за авионе V/STOL, уколико их има у наоружању.

Приликом оцене ваљаности једног или другог решења треба реално проценити, пре свега, могућност непријатеља за дејство по аеродромима, с једне, и властите могућности да се то осујети, с друге стране. Уколико малу земљу нападане агресор који поседује савремена средства за напад из ваздушног простора, укључујући и крстареће и балистичке ракете и вођена убојна средства која се лансирају с авиона са велике удаљености, тада се рационалним може сматрати растресито базирање на више аеродрома. Наиме, систем ПВО мале земље највероватније неће моћи да спречи пробој и дејство већине непријатељевих нападних

средстава, што може имати за последицу блокирање управо оних аеродрома где базира главнина борбене авијације. С друге стране, када се ради о агресору мањих могућности и када је вероватноћа да се његовим дејствима по аеродромима може успешно супротстављати могућа је примена једног од два решења и базирање на мањем броју добро уређених и брањених аеродрома или растресито базирање на више аеродрома – зависно од планова употребе борбене авијације. Те варијанте могу да се примене и на наше услове у случају да земљу нападне једна од суседних земаља или више земаља (коалиционе снаге).

У агресији на СР Југославију само једне суседне земље, што би био лакши ратни случај, мања је вероватноћа да цела њена територија буде захваћена ударима из ваздушног простора, односно поједини аеродроми би могли остати ван домета непријатељевих нападних средстава. Поред тога, с обзиром на борбена средства која су у наоружању армија суседних земаља и средства којима располаже наша војска, могуће је организовати релативно ефикасну одбрану мањег броја аеродрома од напада из ваздушног простора и са земље. У том случају, главне снаге борбене авијације могле би да се концентришу на те добро уређене и брањене аеродроме. У агресији на СР Југославију више земаља, односно коалиционих снага под окриљем Уједињених нација или без њихове сагласности, удару из ваздушног простора и са земље били би изложени практично сви важнији објекти на целој њеној територији, укључујући све аеродроме на којима би базирао претежни део борбене авијације. Борбена средства и системи оружја којима је наша војска сада наоружана и којима ће бити наоружана у догледној будућности таква су да не могу у потпуности да спрече пробој свих непријатељевих нападних средстава кроз наш систем ПВО и њихово дејство по аеродромима. То се односи, пре свега, на крстареће и балистичке ракете и вођена убојна средства која се лансирају с авиона са велике удаљености. У таквим условима предност би имало растресито базирање борбене авијације на више аеродрома, јер је, уз предузимање и других мера активне одбране и пасивне заштите, већа вероватноћа да се авијација сачува на земљи и употреби у борбеним дејствима. Мало је вероватно да би непријатељ успео да једновремено избаци из употребе (блокира) све аеродроме и тиме потпуно онемогући нашу авијацију. У противном, уколико би борбена авијација била концентрисана на мањем броју аеродрома, макар и добро уређених и брањених, њиховим избацавањем из употребе – а то је реално могуће у таквој врсти агресије – била би блокирана главнина њених снага. У том случају, без обзира на то да ли је у тим дејствима уништен мањи број или већи број авиона, борбена авијација би била потпуно пасивна у току одбрамбене операције наше војске, а могуће и током целог (краткотрајног) рата.⁹ Међутим, без обзира на то које би се решавање у конкретnoj ситуацији применило,

⁹ У рату у Заливу губици ирачке авијације на земљи били су много испод очекиваних с обзиром на врсту и количину употребљених убојних средстава, али је због блокирања у склоништима на аеродромима била крајње неактивна током целог рата.

неопходно је да се у нашем ратном ваздухопловству непрекидно изналазе, усавршавају и предузимају различите мере и поступци за обезбеђење базаирања борбене авијације. То се односи, пре свега, на:

- усавршавање маскирања средстава ваздухопловне и друге технике, заклона за авионе и људство, маневарских површина и других објеката на аеродромима;
- инжињеријско уређење аеродрома базаирања борбене авијације, пре свега оне која чини окосницу ударних снага Ратног ваздухопловства;
- заклањање људства и авиона у заклоне високе отпорности;
- честе и прикривене промене места базаирања авијацијских јединица и размештаја авиона на аеродромима;
- растресито базаирање авијацијских јединица и растресити размештај авиона на аеродромима;
- уређење и коришћење аеродрома са земљаним (травним) полетно-слетним стазама, који су мање уочљиви, и деоница ауто-путева;
- усавршавање средстава за одбрану аеродрома од напада из ваздушног простора и са земље и тактике њихове употребе;
- усавршавање организацијско-формацијске структуре и функционисања јединица логистичке подршке (повећање аутономности и мобилности);
- усавршавање средстава и начина за отклањање последица удара непријатеља по аеродромима и повећање оспособљености јединица специјализованих за те радове.

*

Развој и усавршавање средстава за откривање и дејство по аеродромима, с једне, и средстава за њихову одбрану, с друге стране, даваће нове димензије проблему базаирања борбене авијације. Једно је ипак сигурно: да се он не може решавати предузимањем само активне одбране или само пасивне заштите. Само смишљеним комбиновањем једних и других мера, њиховом стваралачком применом, према конкретним условима, може се знатно ублажити проблем базаирања борбене авијације и осигурати њена релативно висока безбедност на земљи.

Литература:

- Соколовски, *Војна стратегија, ВИЗ, Београд, 1965,*
- Бранислав Крсмановић, и др., *Изградња и одржавање војних аеродрома, ССНО, ВИЗ, Београд, 1977,*
- В.К. Бузунов, *Аеродром – боеваја позиција авиацији, Воениздат, Москва, 1969,*
- „Военно-историческиј журнал“, 2/75 и 9/85,
- „Группенпрахис“, 3/90,
- „Air University Review“, 6/75. и 6/82,
- „Military Tehnology“, 2/84,
- „Авијација и Космонавтика“, 3, 9, 10 и 11/91.

Садржајно-терминолошко дефинисање кадровске области у Војсци Југославије

Пуковник др *Бошко Надовеза*

У чланку је приказан концепт садржајно-терминолошког дефинисања кадровске области без којег се не може комплексно сагледати тај сложени систем и усмераваати развој његових елемената. Аутор наглашава да само комплексно дефинисан концепт обезбеђује да се кроз системски приступ целовито сагледа структура кадровске области и да само из таквог истраживања може произићи теоријска основа која омогућава одговарајући развој кадровске функције. Целокупна кадровска структура приказана је у првом делу чланка, а у другом интегралне компоненте кадровског система. Осим тога, анализирани су неке основне дефиниције кадрологије и кадровског система и елемената који га чине (кадровска функција, кадровски подсистеми, кадровски процеси и кадровска служба). На тим општим поставкама и одредницама предложен је и разрађен концепцијски модел дефинисања кадровске политике. То је начин, сматра аутор, који обезбеђује одговарајућу структуру кадровске политике и стварање услова да се и у ту област уведу нова сазнања, а тиме и математички методи и модели.

Кадровска област, односно делатност која је везана за кадар, чини један од најзначајнијих подсистема у Војсци, али и поред тога, та проблематика још увек није довољно проучена и теоријски уопштена. Кадровска област није садржајно-терминолошки дефинисана и не постоји општеприхваћени концепт као оквир и полазиште при сагледавању, мењању и развоју делова јединственог система. Резултат таквог стања су неусаглашеност у приступу при дефинисању појмова, терминолошка неразграниченост и мешање појмова, парцијално посматрање и усмеравање кадровских процеса и активности, недовољна примена науке, несистематизованост сазнања и спорије увођење информатике у кадровање. Дакле, дошло је до споријег подизања теоријско-сазнајног и методолошког нивоа, што је ограничило интегрални развој појединих сегмената у оквиру јединственог система и онемогућило ефикасније решавање практичних проблема. Отуда су се поједине функције дограђивале појединачно и парцијално, без унапред дефинисане концепције. Према томе, очигледно је да се мора приступити истраживањима и теоријским расправама како би се коначно јединствено дефинисала структура кадровске области и делова који је чине. То је предуслов за стварање, кроз системски приступ, основе која би била полазиште за будућа истраживања, што би омогућило одговарајући развој делова и целине система. Другим речима, тиме би се омогућило усмерено

истраживање и налажење решења за целовито постављене проблеме. Стога, покушај да се да виђење целокупне кадровске структуре, а затим предложи концепт дефинисања кадровске политике као интегралне компоненте кадровског система, има много већи значај од обичног разврставања проблематике. То је суштинско питање од којег зависи како ће се постављати захтеви пред будућа истраживања и колико ће добијени резултати омогућити бржи и потпунији развој делова и читавог кадровског система.

Да би се обезбедило адекватно дефинисање и развој кадровске политике, на пример, треба претходно утврдити њену улогу и место у кадровском систему, елементе који је чине и њихов садржај, па тек онда тражити решења која ће јој обезбедити одговарајући развој и реализацију постављених задатака.

Терминолошко одређење и садржај кадровске области¹

Кадровску област, у основи, чине (сл. 1):

- 1) кадрологија (наука о кадру),
- 2) кадровски систем,
- 3) кадровска пракса.

Кадрологија је наука о закономерности развоја кадра и делатности везане за тај развој.² То је скуп систематизованих сазнања о развоју кадра који обухвата посебне чињенице, опште сазнајно изграђене ставове и законитости интегрисане у кадровску теорију. Циљеви и задаци кадрологије су да истражује, анализира и интерпретира суштину емпиријски утврђених сталних веза, осмишљава чињенице и уобличава их у опште концепте будућег развоја кадра. Општи циљеви и задаци кадрологије су:

- сређивање сазнајног материјала о кадру,
- утврђивање вредносних норми за оријентацију у пракси,
- сагледавање међузависних процеса у развоју кадра,
- критичко конципирање кадровског система.

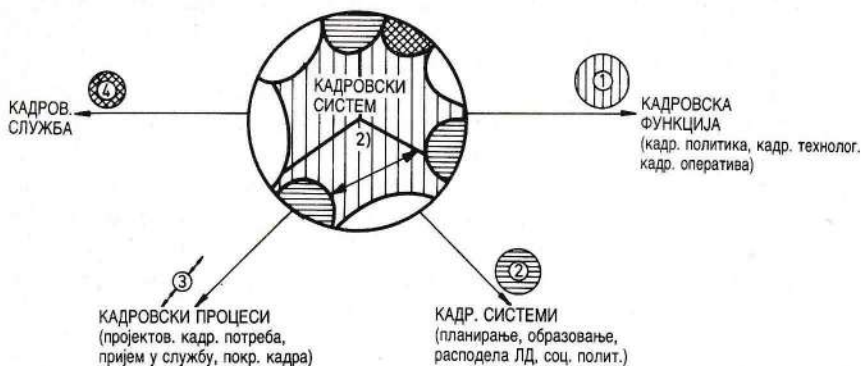
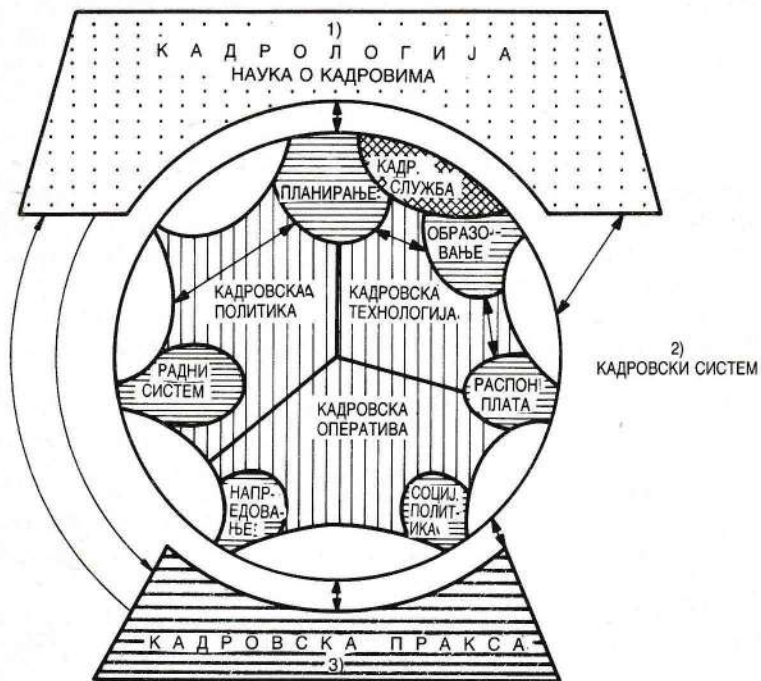
Кадрологија као наука објективно ствара могућност за усмеравање развоја кадра, реформирање праксе и осмишљавање нових начела, што олакшава дефинисање активности на спровођењу донетих одлука, решења и слично. Развојем праксе, акумулацијом сазнања и прерастањем квантитета у квалитет обогађује се сазнање, што је услов појаве и развоја сваке науке, па и кадрологије.³

Кадровски систем чини комплекс кадровских регулатива, функција, одлука, испреплетаних утицаја и кретања кадровских варијабли, које се вишеструко одражавају на кадар. Кадровски систем обухвата:

¹ Аутор је пошао од парцијалних подела и дефиниција које су наведене у стручној литератури и, кроз одређену синтетизацију, дошао до структуре кадровске области и њених делова.

² Ј. Брекић, *Увод у кадрологију*, Економски институт, Загреб, 1973.

³ Мада у стручној литератури постоји више различитих дефиниција кадрологије и објашњења структуре и улоге коју она има, у овом чланку су углавном узета тумачења Ј. Брекића, који је ауторитет у тој области.

- (1) кадровску функцију (делатност),
- (2) кадровске подсистеме,
- (3) кадровске процесе,
- (4) кадровску службу.

(1) *Кадровска функција* или делатност (група активности) има задатак да омогући успешно кадровско пословање и да усклађује интеркадровске односе. Њен основни задатак јесте уклапање развоја кадра и дугорочни развој организације, као и обезбеђивање, прилагођавање, подстицање и развој оптималних профила кадра неопходних за остваривање постављених циљева. Да би се осигурао одговарајући утицај кадровске функције на кадровске процесе неопходно је комплексно познавање те функције и начина и могућности деловања. Кадровска функција се дефинише као интеркадровски однос и кадровско пословање, а чине је:

- а) кадровска политика,
- б) кадровска технологија,
- в) кадровска оператива.

а) *Кадровска политика*. Вођење политике је појам за поступке у пракси који укључују дефинисање и примењивање политике, односно њених принципа. Исто тако, вођење политике обухвата и одређивање величине допуштених одступања од изабраних принципа. То су основне одреднице појма и онога шта та политика у ствари треба да представља.

Садржај и циљ кадровске политике видљиви су из неколико основних дефиниција у стручној литератури. Према њима, кадровска политика је систем идеја чији су подсистеми принципи који су међусобно повезани према одређеној концепцији и заокружени у целину. Под кадровском политиком подразумевамо методу сагледавања и решавања кадровских односа и проблема, те усклађивање кадровских потенцијала с материјалним и осталим ресурсима ради стварања услова за развој кадра. Кадровском политиком се утврђују циљеви које треба реализовати, дефинишу начела, прецизирају поступци којима се остварују утврђени циљеви и начела и разрађује систем контроле спровођења утврђене политике. Према томе, кадровска политика се може дефинисати као скуп начела, принципа и метода за утврђивање и доношење одлука на основу којих се планира, бира, распоређује, образује кадар и разрађују системска и статусна питања.⁴

Између појмова кадровско и персонално треба правити разлику јер се разликују и по суштини и по садржају. Кадровска политика је много шира и обухватнија од персоналне, која брине само о персоналијама с административног аспекта, односно преко ње се спроводе донете одлуке. Персоналије се односе на конкретно решавање ствари којима се обично регулише стање у служби појединаца (премештај, постављење и сл.), док кадровска политика има развојну димензију, односно задатак да

⁴ То је синтетизована дефиниција са чијом се суштином слажу готово сви кадролози.

усмерава развој кадра и усклађује организацију кадровске делатности с унутрашњом структуром дугорочног развоја и циљева војне организације.

Значајан услов за реализацију кадровских начела јесте научни приступ у изучавању и праћењу развоја кадра на чијим би се основама, на објективан начин, уз прецизне критерије и оцене успешности, могао обављати избор кадра. У вези с тим, нужна је стручна припрема кадровских одлука и решења, која морају произићи из комплексних истраживања и егзактних прорачуна. Ниједно законско решење (на пример, дужина ношења чина) не може бити донето насумице, већ мора произићи из прецизне рачунице. При дефинисању принципа кадрове политике треба узети у обзир и критички преиспитивати неке опште принципе који су наведени у широј литератури.⁵

- поштовање захтева које поставља појединац,
- поштовање захтева функционисања војне организације,
- поштовање захтева које поставља друштвено уређење,
- поштовање захтева које поставља цивилизација.

Наведени принципи претходе један другом и постављају оквире, при чему се захтеви појединаца уклапају у захтеве организације и друштвеног уређења, а сви заједно у захтеве цивилизације.

У оквиру кадрове политике постоје општи и посебни принципи и начела. За општа кадрова начела треба да вреде јединствени критерији и мерила, изведени у поступку општег дефинисања. Међу најважнија општа начела кадрове политике спадају.⁶

- дугорочност у планирању,
- јавност у раду – рад комисија,
- селективност кадра према мерилима,
- адекватан избор кадра,
- смењивост кадра,
- стимулативност у расподели плата,
- стабилност и сигурност кадра у одређеним границама,
- одређена ограничења.

Посебна начела се раде за сваки кадровски сегмент као посебни садржај кадровских послова (напредовање, избор кадра и сл.).

Објективност у кадровској политици је изузетно значајна за војну организацију у целини, као и за сваког појединца. Треба смањити субјективност доносилаца одлука, сузити маневарски простор за злоупотребе и спречити формирање отуђених центара моћи. Ред у интеркадровским односима и процесима и одлучивање требало би да се заснива на званично усвојеним ставовима, законским прописима и чињеницама значајним за одлучивање. Када је кадрова политика утврђена у писаном облику онда не може доћи до замагливања циљева, неусталености и недоследности у примени њених начела и критеријума, импровизација и површности.

⁵ С. Марјановић, *Кадрова политика*, „Информатор“, Загреб, 1975.

⁶ У литератури постоје бројни критерији и мерила. У чланку су, на основу захтева који се јављају у пракси у ВЈ, наведена само нека општа начела.

Квалитет кадрoвске политике одређен је карактеристикама које је чине употребљивом, тј. примењивом. Један од концепцијских модела дефинисања којим се обезбеђује одговарајућа кадрoвска политика приказан је на следећој табели:

Фазе повезивања с војном организацијом	ОБЕЛЕЖЈЕ КВАЛИТЕТА КАДРОВСКЕ ПОЛИТИКЕ						
	Концеп- ција	Еласти- чност	Форму- лација	Разум- љивост	Комен- тар	Посто- јаност	Јав- ност
Тражење кадра							
Избор кадра							
Прихватање кадра							
Увођење кадра у дужност							
Коришћење кадра							
Школовање кадра							
Унапређење кадра							
Уздизање кадра							
Стимулисање кадра							
Престанак службе							

Попуњавањем рубрика у наведеној табели (уношење одговарајућег текста – садржаја) долази се до одговарајуће структуре и садржаја кадрoвске политике (првенствено принципа и начела). То значи да се свака фаза мора прецизно дефинисати, тако да задовољи захтеве обележја кадрoвске политике (концепција, еластичност, формулација, разумљивост, коментар, постојаност и јавност).

Концепција кадрoвске политике чини, у ствари, идејно решење којим се усклађују потребе с могућностима уз дате захтеве. Те захтеве постављају принципи цивилизације, друштвеног уређења, организације и принципи поштовања личности. Дакле, концепцијом се дефинишу основна решења и виђења у области обезбеђења и развоја кадра (тражење, избор, школовање, унапређење и сл.).

Кадрoвска политика мора да буде *еластична*, јер се не може стално мењати. Односно, треба да омогући коришћење допуштеног маневарског простора при доношењу одлука.

Кадрoвска политика мора бити *формулисана* тако да олакша примену њене еластичности, али без злоупотребе. Формулација је потребна и зато да би њена концепција била позната и да би се могла констатовати евентуална одступања. Међу принципима има и таквих који нису нигде записани. Неписане друштвене и остале нормe понашања обично не улазе у формулацију кадрoвске политике, док су неки принципи формулисани као законски прописи.

⁷ Углавном је коришћен материјал С. Марјановића (*Кадрoвска политика*).

Интерпретација уопштених принципа мора пратити замисао која се узима у обзир приликом њиховог формулисања. Свим припадницима мора бити све разумљиво, односно не сме бити дилема и различитих тумачења. То ће се остварити ако су начела научно изведена, а критеријуми мерљиви.

Задатак коментара је да помогне, а понекад и да обезбеди правилније схватање и примењивање концепције и еластичности, формулације и разумљивости кадровске политике. Коментар садржи основне разлоге и оправдања за постављање принципа и циљева које треба постићи њиховом применом.

Принципи не би требало да се мењају извесно време (док има оправдања за то) како би се за што дужи период обезбедили *исти услови* за вођење старешина.

Основна начела, принципи и законске основе у вођењу кадровске политике морају бити познати свим старешинама, а у разматрању пре доношења одлуке треба укључити што више старешина. Претпоставку за већу *јавност* у доношењу одлука чини објективан систем рангирања и избора кадра.

Елемент кадровске функције јесте и област права, обавеза и одговорности кадра, која се утврђује и остварује у међусобним радним односима. Заправо, већина подручја кадровске функције истовремено су и подручја радних односа, па се јавља дилема око дефинисања и раздвајања појма статусна питања и односи у служби. Радно-правни однос се великим делом односи на статусна питања. Преко њих се регулише стање у служби појединца (произилазе права и обавезе), као и односи у служби. Односи у служби обухватају: пријем у професионалну војну службу, постављење, премештај, превођење, унапређење, разрешење од службе, престанак службе итд. Однос у служби је шири појам од стања у служби. Професионално војно лице се може наћи у једном од следећих стања у служби:

- на дужности,
- на приправничком стажу,
- на школовању,
- на лечењу – боловању,
- на располагању,
- удаљен од дужности.

На крају, значајна је тесна повезаност и одређена испреплетаност кадровске политике и кадровске функције. Да би се што боље разјаснио тај однос треба посебно нагласити бивалентну улогу кадровске функције. Заправо, ради се о томе да се у оквиру кадровске функције утврђује кадровска политика, а затим се у њеним делатностима утврђена кадровска политика спроводи поступком одлучивања, да би се, на основу праћења резултата спровођења кадровске политике, иницирале одређене промене и допуне циљева, начела, критеријума и задатака или метода и средстава. Због тако испреплетаног утицаја настају дилеме око тога да ли је шири појам кадровска политика или појам кадровска

функција, па има схватања да је кадровска функција елемент кадровске политике, а не обратно.

б) *Кадровска технологија* означава скуп кадрологијских метода, поступака и техника у припреми, доношењу и реализацији кадровских одлука.

в) *Кадровска оператива* обухвата све оно што се односи на доношење и реализацију прописа и усклађивање интеркадровских односа на основу дугорочне кадровске политике.

(2) У *кадровском систему* постоје *подсистеми*, који чине одређене целине, а односе се на: планирање, образовање, пријем у професионалну војну службу, напредовање, премештај, престанак службе, прераспodelу плата, социјалну политику и заштиту. У вези с тим је и појам системских питања која се односе на поједине сегменте кадровског система, односно на одређене функције и активности преко којих се утиче на репродукцију кадра и укупно кадровање. Тако се говори о постојању система планирања, система образовања итд.

Планирање је једна од иницијалних активности у оквиру управљања јер умногоме опредељује одвијање осталих управљачких подфункција. Планирање кадра је субпроцес укупног планирања развоја којим се утврђују циљеви и задаци у кадровској области и дефинише политика њихове реализације у оквиру развојне и кадровске политике. Преко планирања кадра обједињује се и плански усмерава све оно што чини кадровску област и доводи у везу с чиниоцима из окружења. Сврха планирања кадра јесте уврђивање потребног кадра у одређеном периоду према броју, врсти и степену стручне спреме. Процес планирања кадра мора се заснивати на одређеним начелима: научности, интегралности, реалности, континуитету, еластичности итд. Све док се не обезбеди да планирање кадра буде саставни и најважнији део, односно полазиште свих планирања, оно неће моћи да остварује своју улогу и да се развија. Планирање кадра не сме да остане само метод простог квантитативног предвиђања и табелирања, већ треба да буде облик организовања и остваривања кадровске политике. Оно садржи три сегмента, у којима су развијене посебне методе и модели, и то за: планирање потреба за кадром (формацијска места), планирања развоја кадра и усклађивање потреба за развојем кадра.⁸

(3) У *кадровском систему* се одвијају *процеси* под којима се подразумева ток међусобно зависних догађаја и активности. Догађаји су моменти у кретању активности, док су активности промене које се непрекидно збивају. Збир свих кадровских процеса чини тоталитет кадровске функције, тако да се може говорити о њиховом поклапању с посебним деловима кадровске политике. Према томе, динамичку садржину организације чини низ процеса везаних за кадар који се одвијају у организацији. То су: пројектовање потреба, планирање,

⁸ М. Петровић, *Планирање кадрова*, Привредно финансијски водич, Београд, 1980.

образовање, пријем у службу, напредовање, контрола итд. Према томе, неопходна је идентификација свих веза и међуутицаја који се јављају у кадровском систему и омогућавање квантификације утицаја наведених чинилаца (организацијско-формацијска доградња, наоружање и војна опрема и законска решења) на кадар. Од успешности реализације тог задатка зависи како и колико брзо ће се развијати свака функција и кадровски систем у целини и колико ће томе допринети информатика и математички методи и модели.

(4) *Кадровска служба* као организациона јединица обавља стручне послове из области кадровске функције. Послови кадровске службе су:

- утврђивање послова и задатака,
- планирање кадра,
- пријем кадра у службу,
- усмеравање и праћење развоја,
- расподела плата,
- премештај, унапређење итд.

Ако се посматрају обим и садржај послова које обављају стручни органи у Војсци Југославије примереније је говорити о персоналној, него о кадровској служби. С друге стране, наведене послове обавља већи број различитих органа (персонални, органи који се баве питањима организације Војске, Управа за системска и статусна питања), што намеће проблем јединственог методолошког увезивања делова у целину кадровске функције.

*

Општи је закључак да кадровска проблематика није довољно проучена и да се кроз теоријске радове још увек нису сагледали многи значајни аспекти, односно утврдила структура основних функција. Потврђено је да је то један од разлога што не постоји сазнајно-теоријска основа која би могла да буде полазиште за усмерена истраживања којима би се могла обезбедити потребна побољшања и развој функција. Због тога је у овом чланку учињен покушај да се, за почетак, на једном месту садржајно-терминолошки дефинише кадровска област, а затим, у оквиру тога, предложи интегрални концепт дефинисања кадровске политике. То би требало да буде гаранција да се кадровска политика може дефинисати тако да успешно остварује улогу у савременим условима, а у чланку је изложен целовит концепт како би га могли размотрити сви заинтересовани за кадровску проблематику. Циљ је да се на основу понуђеног концепта поступно дође до квалитетне основе на којој би се градило теоријско полазиште у дефинисању кадрологије у Војсци Југославије, што би омогућило подизање кадровске делатности на одговарајући ниво. То је најбољи начин да се у кадровску област уведе наука, потпуније дефинишу принципи, објективизује одлучивање, утврде ваљана законска решења и превазиђу бројни проблеми који прате кадровање. У реализацији тог циља очекује се и сарадња читалаца „Војног дела“.

Политика управљања војном потрошњом СР Југославије

Пуковник др *Никола Петровић*

Аутор указује на чињеницу да су све земље у свету у периоду повећане опасности по сопствену безбедност повећавале своје издатке за одбрану на основу процене те опасности. Савезна Република Југославија мора уважавати та искуства, па се

Војска Југославије мора лишити ризика и неизвесности у остваривању неодложних развојних планова и неодгодивих текућих активности. Јер, заостајање у техничкој модернизацији, обучавању и оспособљавању војске не може се надокнадити у периоду непосредне ратне опасности и у току рата, без обзира на то колико је тадашње финансијско напрезање друштва.

У чланку су, поред осталог, разматрани одбрамбено-економски критеријуми у пројектовању задатака и синхронизацији планова развоја Војске Југославије.

Детерминанте војне потрошње

Политичка независност било које земље значајна је претпоставка динамичког развоја (примереног конкретним условима и потребама) и укупне друштвене стабилности. То, ипак, не значи да се стицањем политичке независности отклањају све препреке за просперитетан развој земље. Политичка независност се стиче као једнократан чин, док се унутрашња стабилност остварује као дугорочан процес, условљен дејством бројних унутрашњих и спољних чинилаца. Без унутрашње стабилности политичка независност нема свог основног садржаја. Нематеријализована, она задржава само формалан значај, уз опасност да у конфликтним унутрашњим условима нестане и то обележје.

Најважнији чинилац независности и безбедности земље, дакле, јесте стање унутрашњих односа. Стабилна друштва (у политичком, економском и сваком другом погледу), сама по себи, нису конфликтна до саморазарања (бесконфликтних друштава нема). У њима, као таквим, не постоје разлози за унутрашње угрожавање. У случају, пак, спољне агресије, она могу да се ефикасно супротставе због могућности ангажовања укупно расположивих ресурса. Та чињеница наводи на закључак да је одвраћање од спољне агресије сразмерно степену друштвене стабилности. Друштва оптерећена економском кризом, уз то и

политички нестабилна, не само да не делују снагом одвраћања већ и подстичу агресивне аспирације споља.

У нестабилним земљама одбрана путем одвраћања губи практичан смисао, а значај добија јачање војне моћи. Са смањењем стабилности територијални интегритет и независност земље постају предмет међународног преиспитивања, а убрзо и оспоравања. Непосредно након тога, или истовремено, унутрашњи напори на дестабилизацији чине се уз благослов и директну подршку спољних чинилаца. Отуда и закључак да је јачање одбрамбене способности нужно свакој земљи која улази у фазу повећане друштвене нестабилности. У тим условима, војна моћ је све мање у функцији одвраћања, а све више у функцији заштите земље од различитих облика угрожавања.

Јачање одбрамбено-заштитног система неодвојиво је од економског развоја и расположивости производних чинилаца (становништво, природно богатство и основни производни фондови). Управо је у економском развоју садржан материјални оквир одбране и безбедности земље. На све успоренијем привредном расту и сиромашнијој материјалној основи друштва постаје немогуће дугорочно јачање свих компонената система одбране. На краatak рок, међутим, чак и у тим условима, опасности по независност и безбедност основне су детерминанте напрезања друштва у погледу издвајања средстава за потребе одбране. Тада, не само што се многи важни економски циљеви потискују у други план или се, напросто, жртвују већ се и функционисање друштвеног система прилагођава остваривању одбрамбено-заштитне функције. Биолошки опстанак становништва и опстанак државе не могу се изразити динарским износима. Али, ни безбедност земље не може служити као покриће за некорисно трошење буџетских средстава, нити за расипање расположивих ресурса. Економске последице повећања буџета или покривања државног мањка, дакле, имају другоразредни значај у односу на очекиване ефекте јачања одбране у случају повећања опасности по безбедност земље или непосредне угрожености њеног територијалног интегритета. Свако смањење износа финансијских средстава за те потребе које се неће одразити на одбрамбену способност или се постиже рационалним трошењем прихватљиво је и економски оправдано. Лимитираност средстава може се знатно ублажити обазривим избором, тј. селекцијом циљева развоја система одбране, уз обавезу да се они рангирају према степену значаја за јачање његове ефикасности. Настојање, пак, да се смањење војне потрошње оствари по сваку цену – макар и у периоду изражених спољних претњи – носи опасност да се изгубе независност и слобода.

У укупном амбијенту у којем функционише привреда економске могућности земље су базични, али не и довољни критеријум вођења политике расподеле националног дохотка. Други незаобилазан основ те расподеле јесу опасности по независност и безбедност земље (како тренутне, тако и потенцијалне, посебно оне с већим степеном извесности). То су вредности које се увек штите и бране, првенствено када

земљи прете највеће опасности или је непосредно угрожена. Агресија споља и унутрашње угрожавање не могу се уговорати, нити се може тражити њихово изузеће. Проблем постаје деликатан и веома сложен зато што с економском и укупном нестабилношћу опасности по независност и безбедност нарастају, а смањују се могућности друштва за финансирање увећаних потреба одбране. Према проценама угрожености, нарочито у периоду рата или ванредног стања, приступа се корекцијама уобичајених мирнодопских пропорција у расподели националног дохотка у корист војне потрошње. Тада се привреда и целокупан економски потенцијал прилагођавају потребама одбране земље. Пракса потискивања економских, зарад одбрамбених интереса у тим условима потврђена је у многим земљама света. Све то, међутим, не значи да је одбрана земље ванекономска категорија, односно да се у финансирању одбране може искључиво полазити од опасности од угрожавања земље. Без обзира на то каква је промена у наменској расподели националног дохотка у корист војне потрошње, увек се економска снага друштва појављује као чинилац ограничења и основна детерминанта димензионирања војне потрошње. Односно, не може се издвајати нешто чега нема, па се одбрана не може финансирати изван економских могућности друштва ни у рату, ни у периоду који му претходи. Али, и у најтежим условима за земљу морају се имати одрживе пропорције у расподели националног дохотка у корист војне потрошње. Невођење рачуна о томе значило би, по много чему, накарадну политику, с ефектима додатног отежавања безбедности земље. Осиромашено становништво, остављено без најелементарнијих животних потреба, не би могло активно да учествује у одбрани, без обзира на његову родољубивост и патриотска осећања. Постоји опасност и од тога да се макар део тог становништва пасивно односи према рушилачким активностима, не искључујући ни могућност њихове солидарности са спољном интервенцијом ради рушења уставног поретка. И у условима потпуне угрожености земље мора се, значи, водити рачуна о томе да се не пређе критична граница расподеле националног дохотка. Разлог за то је веома прост: спремност подношења високог финансијског оптерећења није без граница. Животни стандард становништва не сме да се доведе испод границе објективне издржљивости, јер би то разарајуће утицало на његов борбени морал. Непоштовање граничног (допустиво) оптерећења националног дохотка могло би бити веома ризичан потез државе, што значи да се обезбеђење средстава за финансирање одбране у миру, у периоду непосредне ратне угрожености и у рату заснива на економској снази као незаобилазном оквиру за задовољавање тих и осталих потреба друштва.

Упоредна анализа војне потрошње

С обзиром на опасности по безбедност СР Југославије, које постоје од њеног проглашења, као и на учесталост претњи поводом рата у бившој Босни и Херцеговини, подизање ефикасности одбране и јачање

војног положаја неодложна је потреба наше земље. У складу с тим је и захтев за обезбеђење стабилних извора притицања новчаних средстава. Тако значајан сегмент потрошње не сме бити изложен ризику од неправовременог прилива новца чак ни у периоду када се процењује да не постоје директне опасности по безбедност. У супротном, реализација развојних планова и текућих активности Војске може бити отежана или онемогућена, што не може остати без последица по борбену готовост јединица. Без материјалног покрића у одговарајућим, доктрини примереним средствима ратне технике и врхунске обучености људства Војска Југославије не би могла да обави своје уставне обавезе. Издатке у том домену, а полазећи од опасности по безбедност, не само да не треба смањивати, већ треба стално преиспитивати могућност за повећања њиховог учешћа у укупним јавним расходима и у националном дохотку земље.

Савезна Република Југославија, сада и у догледно време, не може се игнорантски односити према пракси земаља у сличним ситуацијама. Све су оне, у годинама пре рата и у току самог рата, радикално повећавале учешће војних буџета у друштвеном производу и издатке по војнику. И наша земља, полазећи од туђих искустава, свој војни буџет мора да димензионира сагласно опасностима од угрожавања. Јер, од самог почетка борбених дејстава на просторима СФРЈ непрекидно се оспорава интегритет СРЈ и упућују директне претње оружаној интервенцијом, уз настојање иностранства да за остваривање стратешких циљева активира и унутрашње сепаратистичке снаге. Такође, претње интервенцијом готово су редовно претходиле оружаним агресијама, због чега се оне респектују и као класичан пример опасности по безбедност. Свако другачије понашање земље било би непримерено стварним условима, тј. због неприпремљености земље за рат независност и територијални интегритет били би препуштени вољи иностранства. Стога издатке за одбрану треба процењивати с обзиром на те опасности и праксу других земаља у сличним ситуацијама.

Ради процене стварне оптерећености нашег друштва издацима за одбрану сачињен је преглед података о војним трошковима неких земаља пре, у току и после рата (индијско-пакистански, египатско-израелски и ирачко-ирански), мада је тежиште закључака те анализе на издацима уочи ратних сукоба. Иако суседне земље нису биле изложене директним опасностима споља, индикативни су и њихови подаци, јер: (1) ради се о ближем окружењу, и (2) они показују одређеност тих земаља да, и у тим условима, непрекидно јачају своју војну моћ.

Упоредни преглед је сачињен према индикаторима који су најчешће коришћени за процену нивоа економске оптерећености друштва војним издацима:

- површина (km^2) по војнику;
- учешће војних издатака у друштвеном производу;
- војни издаци на km^2 површине;
- издаци по војнику;

Земља	Година	Површина у км ²	Број становника	Друштвени производ (у млрд. УСД)	Друштвени производ по ста- новику	Број војника	Површина (км ²) по војнику	Војни буџет (у млрд. УСД)	Учешће у друштв. произв.			По војнику (УСД)			Стопа из- датака по станов. у стан.
									10=9:5	11=9:3	12=9:7	13=9:4	14=(13:6)х100		
ИНДИСКО - ПАКИСТАНСКИ РАТ															
ИНДИЈА	1970.	3.268.090	550.000.000	42,0	76	930.000	3,51	1,5	3,5	1.613	3	3,95			
	1971.	3.280.483	557.000.000	49,0	88	980.000	3,35	1,6	3,4	1.633	3	3,41			
	1972.	3.280.483	571.000.000	49,4	86	960.000	3,42	1,8	3,7	1.875	3	3,49			
ПАКИСТАН	1970.	946.716	128.400.000	15,5	121	324.500	2,92	0,6	4,0	1.849	5	4,13			
	1971.	803.943	126.300.000	16,0	127	392.000	2,05	0,7	4,5	1.786	5	3,94			
	1972.	803.943	51.300.000	17,0	331	395.000	2,03	0,4	2,4	1.013	8	2,42			
ЕГИПАТСКО - ИЗРАЕЛСКИ РАТ															
ЕГИПАТ	1970.	1.001.449	33.300.000	6,3	189	288.000	3,48	1,3	20,2	4.514	39	20,63			
	1971.	1.001.449	35.700.000	7,5	210	298.000	3,36	1,7	23,2	1.734	48	22,86			
	1976.	1.001.449	38.040.000	11,7	307	342.500	2,92	4,8	41,5	4.852	126	41,04			
ИЗРАЕЛ	1970.	20.700	2.900.000	4,5	1.552	75.000	0,28	1,1	23,9	51.932	379	24,42			
	1973.	20.700	3.180.000	6,8	2.138	115.000	0,18	1,5	21,7	71.208	472	22,08			
	1976.	20.700	3.510.000	12,1	3.447	158.500	0,13	4,2	34,8	203.575	1.197	34,72			
ИРАЧКО - ИРАНСКИ РАТ															
ИРАК	1970.	434.924	9.000.000	2,8	311	94.500	4,60	0,4	14,3	920	44	14,15			
	1980.	434.924	12.730.000	15,5	1.217	222.000	1,96	2,0	12,9	4.598	157	12,90			
	1990.	438.317	19.086.000	58,5	3.065	1.000.000	0,44	13,3	22,7	3.034	697	22,74			
ИРАН	1970.	1.648.000	28.400.000	8,9	313	161.000	10,24	0,8	9,0	485	28	8,94			
	1980.	1.648.000	39.330.000	75,1	1.909	415.000	3,97	9,9	13,2	6.007	252	13,20			
	1990.	1.648.000	52.049.000	447,2	8.592	504.000	3,27	8,8	19,7	5.340	169	1,97			
СУСЕДНЕ ЗЕМЉЕ															
ГРЧКА	1992.	132.000	10.209.800	67,7	6.631	159.300	0,83	4,3	6,3	32.576	421	6,35			
	1993.	132.000	10.127.600	76,4	7.544	159.300	0,83	4,4	5,8	33.333	434	5,75			
БУГАРСКА	1992.	111.000	9.098.000	25,7	2.825	107.000	1,04	1,3	5,1	11.712	143	5,06			
	1993.	111.000	8.763.000	20,8	2.374	99.400	1,12	1,2	5,8	12.072	137	5,77			
АЛБАНИЈА	1992.	28.700	3.417.000	3,8	1.112	40.000	0,72	0,1	2,6	3.484	29	2,61			
	1993.	28.700	3.409.000	2,8	821	73.000	0,39	0,03	2,5	750	9	1,10			
РУМУНИЈА	1992.	237.500	22.749.000	37,1	1.631	200.000	1,19	0,9	3,789	4.500	40	2,45			
	1993.	237.500	22.759.000	32,6	1.432	203.100	1,17	0,8	2,5	3.368	35	2,44			
МАЂАРСКА	1992.	93.000	10.543.800	59,3	5.624	80.800	1,15	1,2	2,0	12.903	114	2,03			
	1993.	93.000	10.396.000	33,4	3.213	78.000	1,19	1,2	3,6	15.385	115	3,58			
АУСТРИЈА	1992.	83.900	7.544.400	157,6	20.890	52.000	1,61	1,7	1,1	20.262	225	1,08			
	1993.	83.900	7.766.000	184,1	23.706	52.000	1,61	1,7	1,9	32.692	219	0,92			
ИТАЛИЈА	1992.	301.300	57.345.000	1.134,0	19.775	354.000	0,85	21,2	1,9	70.362	370	1,87			
	1993.	301.300	57.831.000	1.222,5	21.139	344.600	0,87	16,5	1,3	54.763	285	1,35			
СРЈ	1992.	102.173	10.469.371	13,7	1.308	135.600	0,75	0,9	6,6	6.637	86	6,57			
	1993.	102.173	10.505.043	9,5	904	136.500	0,74	0,4	4,2	3.915	38	4,20			

- издаци по становнику;
- стопа издатака по становнику.

У разним приликама, па и без непосредног повода, могло се чути да СР Југославија има превише војника, да то наша привреда не може да издржи итд. Из паушално срочених оцена о величини војске формирају се одговарајући закључци и нуде „спасоносна“ решења: смањити бројно стање војске и средства која се по тој основи „ослободе“ – производно ангажовати. Као да се у том смањењу налазе решења за многе наше недаће: од поспешивања производње до побољшања животног стандарда становништва. Заборавља се да се одлука о бројном стању војске не може доносити независно од односа који детерминишу стање безбедности земље. Иако многе земље већ дуже време најављују смањење бројне величине својих армија, ретки су случајеви и да је то учињено, или је то смањење компензирано техничком модернизацијом.

Без обзира на то што су у случају СРЈ знатно прецењени подаци које објављује међународна статистика у односу на стање крајем посматране 1992. и 1993. године, сваки наш војник „обезбеђује“ 0,75, односно 0,74 km² укупне територије. Италија се, с површином од 0,85 (1992) и 0,87 km² (1993) по војнику, приближила нашој земљи, иако њену безбедност нико споља није доводио у питање. То исто важи и за остале нама суседне земље, у којима је тај коефицијент био знатно испод нашег (Албанија – 0,39km² по војнику прошле године) или се приближава нашем (Грчка са 0,83 km² по војнику), мада се у вези с тим не могу посебно издвојити ни друге земље. Међутим, према том показатељу могу се упоређивати само земље приближне густине насељености. Јер, да је Иран имао амбиције да седамдесетих година оствари „попуњеност“ територије војничким саставом попут Италије (према стању 1993. године), имао би 1.938.823 војника, што би одговарало повећању тадашњег броја војника за око 12 пута. Тај закључак постаје утолико апсурднији што би та земља, у том случају, у војничком саставу имала седам одсто ондашњег становништва (уместо 0,57 одсто).

Иако је СР Југославији у последње две године непрекидно прећено споља, мањи смо значај придавали војној потрошњи него неке нама суседне земље. Тако је учешће војних буџета Грчке и Бугарске у друштвеном производу тих земаља било око шест одсто, док војни издаци у друштвеном производу СРЈ учествују са 4,2 одсто (1993), што је за 2,4 процентна поена мање него претходне године. Учешће Мађарске у последње две године скоро је удвостручено, а настави ли се започети тренд, та ће земља у 1994. години бити знатно испред наше земље. У развијеним земаљама (Аустрија и Италија) знатно је ниже учешће војних буџета у друштвеном производу, али номинални износи њихових војних издатака вишеструко премашују војне издатке наше земље. С обзиром на сталне ратне претње споља, упоређивање војних издатака СРЈ с издацима многих земаља у годинама које су претходиле ратовима постаје оправдано, без обзира на то што наша земља није прогласила ратну опасност. Према учешћу војног буџета у друштвеном

производу 1992. и 1993. године СРЈ сасвим се приближила Индији и Пакистану, али знатно заостаје за Ираком и Ираном (2-3 пута), и Египтом и Израелом (око пет пута) током 1970. године.

У погледу учешћа војних издатака на km^2 површине, наша земља је, у поређењу са суседима, скоро на самом зачељу, што не показује могућности за издвајање друштва за одбрану, већ перспективне могућности одбрамбеног јачања територије у целини. С издацима (војни буџет) по војнику, СР Југославија је са 2.930 долара (1993) такође на зачељу – у односу на суседне земље. Иза ње је само Албанија, док се издаци по војнику у осталим земљама крећу у широком распону – од 3.939 (Румунија) до 47.882 америчких долара (Италија).

Одговор на питање о стварној оптерећености друштва издацима за одбрану најпотпуније се може добити анализом последња два показатеља: војних издатака по становнику и стопе тих издатака. У 1993. години, са 38 америчких долара војних издатака по становнику, СРЈ знатно је заостала за другим земљама. Мање издатке од наше земље једино имају Албанија и Румунија. Остале суседне земље, као и већина анализираних земаља, знатније су оптеретиле становништво војним издацима. Такав закључак недвосмислено потврђују, пре свега, подаци из последње колоне (14) упоредног прегледа. С друштвеним производом од 904 америчка долара по становнику и војним издацима од 38 долара по становнику, стопа војних издатака по становнику за СРЈ износи 4,20 долара. То значи да на сваких 100 долара друштвеног производа по становнику у војну потрошњу одлази 4,20 долара или 0,42 долара војних расхода на сваки долар друштвеног производа по становнику. Према истом показатељу, војним издацима је знатно оптерећеније становништво Грчке и Бугарске, а сви су изгледи да ће Мађарска већ 1994. године надмашити стопу војних издатака по становнику наше земље. У годинама пре избијања ратних сукоба стопа војних издатака по становнику се различито кретала у појединим земљама. Индија је 1970. годину завршила са стопом од 3,95, а Пакистан са стопом од 4,13 долара, по чему им се наша земља приближила. Међутим, остале четири земље (укључене у преглед) у годинама очекивања међусобних ратних сукоба имале су знатно већу стопу војних издатака по становнику од наше земље (Египат – 20,63; Израел – 24,42; Ирак – 14,15 и Иран – 8,94).

Општи је закључак, према подацима из приложеног прегледа, да су војни буџет и бројно стање војника наше земље реално димензионирани – сходно условима у којима се она налазила (у току прошле и претпрошле године) и пракси финансирања војних буџета земаља у годинама очекивања ратних сукоба. Суседне земље се, према укупним показатељима коришћеним у анализи, значајније разликују, или су они неповољнији од оних за нашу земљу. Та чињеница је значајна тим више што директних претњи по њихову независност и безбедност, за разлику од СРЈ, тада није било. Умеренији упоредни показатељи неких суседних земаља (Италија и Аустрија) остварени су захваљујући њихо-

вом знатно другачијем геостратешком положају, а то им омогућава и достигнути ниво економске развијености.

Дакле, димензионирање војске и војног буџета било које земље, па и СРЈ, не може се остварити независно од стања међународних односа, односно од опасности по безбедност. Те опасности не морају бити видљиве, непосредно изражене, па их треба реално процењивати. Уколико се у пројектованој будућности (ближој и даљој) умањује вероватноћа угрожавања безбедности, треба размишљати о свођењу разматраних индикатора оптерећености друштва војним издацима на ниво који ће бити прихватљив у новим условима.

Политика управљања војном потрошњом СРЈ

а) Осврт на систем финансирања ВЈ

Према потребама одбране и безбедности земље, Законом о финансирању СРЈ (чл. 22) предвиђена је и могућност повећања (или смањења) укупног обима савезног буџета. У чл. 9. истог закона записано је: „За потребе одбране и безбедности СРЈ, које настану услед ратног стања, непосредне ратне опасности или ванредног стања, Савезна скупштина може, на предлог Савезне владе, утврдити обим и изворе средстава, односно преузети кредитне и друге обавезе ради обезбеђења тих потреба, ако се средства не могу обезбедити из савезног буџета или из средстава сталне буџетске резерве“.

Војна моћ земље може се, међутим, ојачати не само на основу повећања обима новчаних средстава за те потребе већ и ефектима усавршавања метода рада и функције планирања, као и спровођењем других реформских акција неопходних за ефикасно функционисање војне организације. Истовремено, у томе је начин и за могућност штедње финансијских средстава. Тако се штедња може појавити и као важан елемент у напорима за поваћање ефикасности одбране.

Једнако као и при повећању, у материјализацији ефеката штедње новчаних средстава мора се водити рачуна о одржању равнотеже војне снаге, односно укупног система одбране и опасности по безбедност земље. Значајно је и да се синхронизују опремање, обучавање и развој свих видова, родова и служби, јер је то основна претпоставка реализације јединствене политике одбране и, из ње изведене, доктрине и стратегије одбране. Пројектоване снаге (њихова квантитативна и квалитативна страна) опредељене су циљевима државе, дефинисаним барем на средњи, ако не и на дуги рок. Војни буџет произилази из политичке одбране – он је квантитативни израз те и укупне националне политике. Извршавањем војног буџета политика одбране се преображава у акције којима се реализују прокламовани циљеви.

Висина, а пре свега расподела буџета опредељена је уставним задацима корисника његових средстава у појединим етапама развоја земље. Савезна скупштина усваја буџет, што је и чини одговорном за

стварање претпоставки неопходних за ефикасно остваривање свих надлежности савезне државе – у том оквиру и за одбрану и безбедност СРЈ (чл. 77, т. 7. Устава СРЈ). Сагласно томе, њено је право да остварује увид у наменско трошење одобрених средстава од стране корисника буџета, али и обавеза да информише јавност о резултатима располагања новцем. То је и логично када се зна да буџетском политиком највиши органи власти знатно утичу на све виталне потребе и функције у друштву: на темпо привредног развоја, животни стандард становништва, одбрамбену способност земље итд. Због тога, као и чињенице да издаци за потребе Војске Југославије учествују са око три четвртине у укупној федералној каси, буџетски поступак се користи као ефикасан управљачки инструмент реализације програма у домену националне безбедности.

Војска Југославије се, као и армија било које земље у свету, мора лишити ризика и неизвесности у остваривању њених неодложних развојних планова и неодгодивих текућих активности. Издаци за те потребе морали би имати карактер фиксних издатака, и то с периодом планирања од најмање пет година. Избором одговарајућих инструмената економске политике треба обезбедити сигурност прилива новчаних средстава неопходних за њихово алиментирање. Техничка модернизација Војске, као и обучавање и борбено оспособљавање, не могу се остваривати као кампањске активности и свако заостајање у томе не може се надокнадити у периоду непосредне ратне опасности и у току рата, без обзира на ниво тадашњег финансијског напрезања друштва. С једногодишњим пројекцијама буџета ти ризици се не могу избећи, ако ни због чега другог, онда због тога што време од почетка развоја сложених система наоружања до њиховог увођења у систем одбране износи најмање пет година. Осим тога, годишњим плановима и њима одговарајућим буџетским структурама у суштини се операционализују циљеви и приоритети развоја утврђени барем средњорочним планом. У супротном, губи се сваки смисао средњорочног (и дугорочног) планирања развоја војске. Свакако, елементи планова и њихове буџетске ставке морају се стално дограђивати и ажурирати.

б) Одбрамбено–економски критерији у пројектовању задатака и синхронизацији планова развоја

Савезно министарство за одбрану припрема годишње предрачуне војних расхода у целини. Њима се обухватају средства за:

1) финансирање СМО – текуће потребе и расходи према средњорочним плановима (одбрамбене припреме, улагања у капацитете за производњу НВО и улагања у сопствену техничко-технолошку модернизацију), и

2) финансирање ВЈ – текуће потребе и расходи према средњорочним плановима развоја (материјално опремање ВЈ, изградња војних непокретности и научноистраживачки рад).

У оба случаја ради се о плановима који се утврђују одговарајућим савезним законима. Предрачун расхода СМО чини, дакле, јединствену целину у којој појединачно посматрани планови морају бити усаглашени с економским могућностима земље, али и синхронизовани, јер је то услов за функционисање система одбране као недељиве целине. На пример, средњорочни планови улагања у прилагођавање и изградњу капацитета наменске индустрије (које припрема СМО) морају бити усклађени с плановима материјалног опремања ВЈ (које израђује ГШ); планови научноистраживачког рада (делатност ГШ) морају бити усклађени с плановима одбрамбених припрема (што је у надлежности органа СМО) итд. У супротном, имали бисмо планове који се не потпомажу или се, чак, међусобно искључују. Због тога је логично да се СМО појављује као носилац планирања, односно израде предрачуна укупних војних расхода, мада му то право припада и као институцији Савезне владе. Таквим приступом, јединство планирања не доводи у питање ни то што планови МО и ГШ нису представљени заједничком структуром војног буџета (Законом о буџету посебно се утврђују средства за њихове потребе). За реализацију тог изузетно сложеног задатка СМО мора да, поред осталог, планиране циљеве доводи у везу с економским могућностима и задацима свих структура друштва у различитим условима угрожавања безбедности земље. Тачније, мораће да има разрађен поступак анализе ефеката планова који му се достављају на верификацију. Само на тој основи могуће их је ускладити и увезати у јединствен, условно назван, план развоја система одбране земље. Тај задатак СМО неће моћи да оствари без сложеног аналитичког поступка процењивања одбрамбених и трошковних импликација планова и њихових структурних елемената. Усклађивање планова с економским могућностима не може се остварити као прост поступак уравнотежења финансијских захтева и буџета, нити се може завршити као поступак упоређивања агрегатних износа који прелиминарно вреднују појединачне планове. Ако се пође од сасвим реалне претпоставке да су захтевани износи за реализацију свих планова усклађени с економским могућностима земље, то никако не значи да су они, као такви, и прихватљиви. Чињеница да се планови одвојено припремају у надлежним управама СМО и ГШ сасвим је довољна за тврдњу и да су међусобно неусклађени. Може се, чак, поћи и од претпоставке да између њих постоји склад (па и потпуно допуњавање), али трошење друштвених средстава незамисливо је на претпоставкама. Само комплексна анализа планова, пре свега могућности њихове појединачне и укупне материјализације у ефектима одбране, могла би потврдити:

- 1) високу узрочно-последичну зависност планова и њихових елемената, и
- 2) нови, виши квалитет њима пројектованог укупног система одбране земље у будућности.

Сасвим је друго питање усклађивања предлога задатака у оквирима појединачних планова. У поступку њихове израде – до коначног форму-

лисања предлога планова, надлежни органи СМО и ГШ морају имати разрађен систем управљања развојем појединих сегмената одбране. Систем који се заснива на војноекономским истраживањима може бити од користи, првенствено ГШ, за процењивање ваљаности решења техничке модернизације, али и за превођење планских категорија у буџетске издатке. Свуда где је то могуће, неопходно је знати да ли ће корист бити вредна улагања у развој НВО и опремање јединица. А мерење ефикасности улагања у пројекте развоја и производње нових, технолошки сложених борбених средстава значајна је претпоставка рационализације трошкова. Даље, у појединачним плановима мора се постићи висок ниво усаглашености њихових структурних елемената. На пример, издвајањем и изолованим посматрањем рачуна видова, родова и служби, не може се управљати одбрамбеним системом који, по логици ангажовања свих његових делова у борбеним дејствима, може егзистирати искључиво као јединствен систем. Тако се Ратна морнарица мора развијати с увидом у могућности за модернизацију Ратног ваздухопловства, а копнене снаге не могу „истрчавати“ или имати аутономну линију развоја. Једноставно, због велике сложености савремених борбених средстава и потребе за остваривањем синхронизованог развоја свих делова система неопходно је да се постигне њихова оптимална равнотежа. Дакле, развој било којег дела Војске може бити условљен развојем осталих делова или може узроковати промене целокупне организације, система командовања, позадинског обезбеђења итд.

Ефикасан управљачки и контролни систем претпоставља изграђен систем информисања потребан за припремање буџета и за праћење реализације планова. Јер, планирати се не може независно од буџетске стварности, али се и на ту стварност мора упозоравати ако се финансијским ограничењима умањује војна ефикасност одбране, а безбедност земље чини неизвесном.

Спајањем функције планирања и расподеле буџета Савезна влада (преко Савезног министарства за одбрану) усмерава и стиче увид у трошење средстава намењених потребама одбране. Претходно пројектовани плански циљеви коригију се према финансијским могућностима земље. Праћењем, пак, процеса реализације ревидираних планова СМО остварује тзв. цивилну контролу трошења буџетских средстава.

Искуства из инжињеријског обезбеђења борбених дејстава у локалним ратовима у свету*

Мајор Бранко Бошковић

Полазећи од ратне праксе, као основног извора сазнања о месту и карактеру појединих врста обезбеђења борбених дејстава и функција родова у оружаног борби уопште, аутор у чланку наводи уопштена и објективизована сазнања о искуствима из инжињеријског обезбеђења борбених дејстава у значајнијим локалним ратовима вођеним након Другог светског рата.

Изучена и према основним садржајима инжињеријског обезбеђења систематизована (запречавање, утврђивање, обезбеђење кретања и маскирање) сазнања о искуствима из туђе ратне праксе омогућавају компарације с искуствима из сопствене ратне праксе и преиспитивање теорије обезбеђења борбених дејстава.

Резултати истраживања добијени на овај начин могу експлицитно да утичу на доктринарна решења у области инжињеријског обезбеђења дејстава, односно на процес доношења тих решења, који је у нас управо у току.

Увод

Ратови се изучавају ради откривања нових тенденција у развоју војне технике и ратне вештине. На основу тако стечених искустава, сазнања и поука унапређују се сопствена теорија и пракса припреме и вођења оружане борбе у евентуалном будућем рату. Без обзира на то да ли је искуство резултат сопствене или туђе ратне праксе, оно има велики теоријски и практични значај.¹

Једна од основних карактеристика савремених ратова јесте то да инжињеријско обезбеђење постаје један од услова ефикасног вођења борбених дејстава свих облика и нивоа, а инжињерија је готово најза-

* У наредном броју „Војно дело“ ће објавити други део овог чланка у којем се разматрају искуства из инжињеријског обезбеђења борбених дејстава у рату на просторима бивше Југославије 1991–1992. године.

¹ Општи појам искуство у литератури се најчешће означава као „...процес и резултат одржавања објективне стварности у људској свести путем чула...“ Михајло Марковић, *Дијалектичка теорија значења*, „Нолит“, Београд, 1971, стр. 238.

ступљенији род војске у структури ангажованих снага. Многе стране армије су та искуства у знатном обиму уградиле у своју теорију и праксу.

Вијетнамско-амерички рат

Рат у Вијетнаму, који је трајао једанаест година, омогућио је обема странама да у каснијој фази међусобног сукоба примене искуства из претходних ратних дејстава. Уочљиви су бројни поступци Американаца у доградњи техничких инжињеријских средстава, док су Вијетнамци променама у тактичким поступцима успешно неутралисали техничку супериорност противника. Тежиште инжињеријског обезбеђења код Американаца није било посебно изражено, мада се може закључити да је нешто више испољено на обезбеђењу кретања, док су Вијетнамци тежиште имали на утврђивању. У запречавању су веома много коришћене импровизације у свим ситуацијама. Американци су за заштиту својих база од напада вијетнамских снага (ФНО) предузимали кружно запречавање у три појаса. Први (спољни) појас рађен је од група мина и постављен је на све правце који воде према базама. Други појас препрека постављан је испред положаја батаљона сајгонског режима, који су били укључени у одбрану база. Трећи појас препрека од бодљикаве жице и минских поља био је најјачи, а рађен је уз саму границу објекта, испред положаја за непосредну одбрану, коју су посedale америчке јединице.

Заштиту комуникација и спречавање изненадних напада јединица ФНО у рејонима размештаја решавали су употребом распрскавајућих мина усмереног дејства *M18A1* или смањене варијанте *КЛЕИНОР* за заштиту ауто-колоне при кретању по шумским путевима. У акцијама чишћења, да би се спречило извлачење припадника ФНО примењивано је минирање из авиона противпешадијским минама² и речним пловним минама³ за рушење објеката на рекама. За рушење подземних објеката и уништавање људства и МТС у њима коришћен је експлозивни гас (претеча аеросолних експлозива), који је активиран експлозивним метком.

Вијетнамске јединице ФНО примењивале су запречавање у свим видовима и облицима борбених дејстава, а посебно у одбрамбеним дејствима. У недостатку формацијских средстава импровизовали су разноврсне фортификацијске и минскоексплозивне препреке. Фортификацијске препреке су радили најчешће од бамбуса (што је у постојећој литератури темељито обрађено). У запречавање, односно израду и постављање препрека Вијетнамци су уносили елементе маштовитости и разноврсност, уз доминацију личне иницијативе и добро познавање противника. Системима таквих препрека успевали су веома често да

² Нагазне мине масе 70 g, сејањем из авиона са висине од 1.000 m у дужини око четири километра.

³ Масе око 187 kg, у реку се избацује из авиона узводно од објекта који треба да се поруши или онеспособи.

противника збуне и учине потпуно несигурним. Американци у таквим условима, једноставно, нису могли да не налете на препреку. То је веома брзо утицало и на њихове губитке. Према америчким изворима,⁴ укупни губици од противтенковских и противпешадијских мина износили су 23, од мина изненађења 10, од пешадијског наоружања 24,5, а од дејстава артиљерије 22,9 одсто.

Утврђивање је спровођено ради заштите људства и економичног ангажовања снага. На тим задацима ангазоване су разноврсне јединице обе стране и део становништва. За утврђивање виталних елемената борбеног распореда и рејона базирања, посебно код Американаца, ангазоване су наменске инжињеријске јединице. С обзиром на офанзивни карактер борбених дејстава Американаца, код њих нема поучних примера из утврђивања, осим у вези с утврђивањем објеката и рејона базирања снага. У изради објеката за ватрено дејство користили су бетонско-челичне плоче, које су транспортоване хеликоптерима и спајане варењем на месту уградње.

За јединице ФНО (иначе инфериорне у том сукобу) утврђивање је омогућавало преживљавање акције чишћења и стварање услова за поновне нападе тамо где их противник не очекује, па је за Вијетнамце, до пред сам крај рата, утврђивање било тежишни садржај инжињеријског обезбеђења. Оригиналним решењима у изради подземних склоништа на више спратова, међусобно повезаних путевима и положајима за ватрено дејство, борци ФНО остајали су неоткривени и у условима када је противник потпуно контролисао површински простор рејона њиховог базирања. (Пошто геолошки састав тла, посебно на лесним подручјима Панонске низије, омогућује израду подземних објеката без опасности по зарушавање, та су искуства умногоме и код нас применљива).

На обе зараћене стране у том рату основни носиоци оружане борбе били су пешадија и инжињерија.⁵ При сваком обављању борбених задатака Американци су пешадијским јединицама придавали инжињерију, посебно пионире, и то батаљонима, четама, водовима, па чак и одељењима, зависно од предстојећег задатка. Пешадијски батаљони најчешће су ојачавани са једним или два вода пионира. Команданти батаљона задржавали су под својом командом једно или два одељења, од којих су формиране групе посебне намене. Придавање је ишло од чета до водова, тако да је сваки вод, а негде и одељење, имало најмање по неколико пионира. Тако придати пионире коришћени су као специјалисти за уклањање мина изненађења, откривање и неутралисање клопки и других врста препрека на које чета наиђе. При нападу на утврђене рејоне ојачање пионирима често је било и бројније.

Услови вијетнамског ратишта и чињеница да су морали да се ослањају на ваздушни транспорт приморало је Американце да произведу

⁴ „Одбрана и заштита“, 1/1973.

⁵ Рачуна се да је ангажовано 46 инжб. од којих 26 борбених, а 20 грађевинских (Д. Вукосав, *Запречавање у локалним ратовима после Другог светског рата*, 1972. године).

посебне инжињеријске машине, које су се могле пребацити у склоповима и монтирати за рад на месту употребе.⁶ За заштиту послужилаца машина од пешадијске и минобацачке ватре користили су унифициране челичне табле, од којих су монтиране кабине разних облика и величина.

Инжињеријске јединице ФНО чиниле су 30 одсто укупног бројног стања. Разлог за то била је инфериорност у техничкој опремљености, али и значај који су придавали инжињеријском обезбеђењу. Резултат таквог односа био је следећи:

- употреба америчких оклопних јединица против снага ФНО била је неекономична (због мале ефикасности);
- за РВ и артиљерију било је мало рентабилних циљева;
- у структури укупних америчких губитака у људству 32,4 одсто страдало је од минскоексплозивних средстава;
- копнени саобраћај Американаца, и поред ангажовања јаким инжињеријских снага, није могао успешно да функционише. Борбена дејства у Вијетнамском рату потврђују да се, поред осталог, применом инжињеријског обезбеђења, прилагођеног условима ратишта и начину дејства сопствених снага, могу елиминисати предности и најсавременије опремљеног агресора.

Арапско-израелски рат

У припреми за тај рат пренаглашен је значај техничког чиниоца што је утицало и на вођење борбених дејстава. Био је то сукоб и својеврсно тестирање борбене технике двеју суперсила – САД и СССР-а. Карактеристично је и то да се њихово мешање у сукоб није односило само на опремање и политичку подршку него и ангажовањем инструктора и уступањем обавештајних података.

Тежиште инжињеријског обезбеђења не може се прецизно одредити по странама за цео период рата. У почетном периоду Египћани су имали тежиште на обезбеђењу кретања, док је код Израелаца тежиште било на утврђивању. Сиријци су у припреми интензивно радили на утврђивању, мада су планирали и на почетку борбених дејстава тежиште пребацили на обезбеђење кретања. Током борбених дејстава обе стране су мењале тежиште инжињеријског обезбеђења.

Запречавање у припреми борбених дејстава није извођено у потребном (довољном) обиму. Свака од зараћених страна планирала је првенствено нападна дејства, што је узроковало запостављање запречавања на предњем крају. Тек после ескалације сукоба на правцима где је противник испољио иницијативу предузимано је обимније запречавање, али по дубини. Препреке су тада постављане с тежиштем испред предњег краја положаја – појаса одбране, комбиновано и знатне дубине, да би се противник присилио на узастопно савлађивање препрека на

⁶ Лаки гусенични булдожер *CATERPILLAR DGB*, ауто-грејдер *CATERPILLAR 122 F*, кран точкаш, скрејтпер и друге.

правцима напада. На тај начин противник се исцрпљивао на изради пролаза, успораван је његово темпо напада, каналисано дејство и стварани су услови за наношење губитака постојећим системима ватре.

Израелци су на изабраним правцима према противнику постављали противоклопна минска поља мале дубине (30–50 m). Иза њих су радили противоклопне ровове које су ојачавали минама, а потом су постављали стубове и тетраедре у комбинацији с бриновим елементима, крстилима и жежевима. Даље, по положајима, постављали су противоклопна минска поља нормалне дубине, око 100 метара. Иза тих линија грађене су жичане препреке ојачане противпешадијским минама, а на крају су била противпешадијска минска поља. Такав појас запречавања, са практично шест линија препрека, Арапи нису ни покушавали да савлађују, посебно када је био брањен.

На Суецком каналу Израелци су изградили систем за испуштање запаљиве течности и стварање ватрених препрека на површини воде. Систем је испробан 1971. године, а у рату је његова примена онемогућена због тога што је египатска армија изненада заузела простор на којем су били ти системи.

Сиријци су у почетку рата запречавали само рејоне испред својих полазних положаја, а касније су обично запречавање изводили на достигнутом положајима ради одбијања и заустављања противудара снага Израела.

Инжињеријско обезбеђење кретања у том рату било је тежишни садржај инжињеријског обезбеђења. Арапска страна је за извођење задатака тог садржаја обавила потпуне и квалитетне припреме. Сиријци су између два рата направили потпуну путну мрежу према плану нападне операције. Изградњом довољног броја⁷ упоредних и рокадних путева омогућили су брзо довођење снага и сигурно снабдевање. Египћани су на синајском фронту успели да за шест часова успоставе мостове за прелазак (ММП) на пет главних праваца и тако омогуће да три дивизије једновремено крену у напад, свака користећи по два ММП. Тиме је обезбеђена сила удара и створени предуслови за максимално коришћење изненађења. Мостови су склапани од понтонских елемената комплета ТПП и ПМП. То није показатељ само савремености и квалитета понтонских средстава него и доброг планирања и врхунске увежбаности људства за обављање задатака. У пешчаним насипима израелске одбране на оностраној обали пролази су отворани снажним воденим млазевима.

Минскоексплозивне препреке обилажене су кад год је то било могуће, савлађиване су најчешће механичким чистачима мина и пружним пуњењима. Примењена средства за савлађивање препрека показала су мноштво недостатака. Механички чистачи на тенковима смањивали су њихов маневар, а били су уносан циљ ПО средстава противника. Урађени пролази били су уски, тако да је и најмање скретање осталих

⁷ На главном правцу напада по четири пута за бригаду, а квалитетан пут од батаљона првог ешелона до базе дивизије.

тенкова с колотрага изазивало губитке. Због тога је у тенковским јединицама избегавана употреба механичких чистача мина. Пружна пуњења за израду пролаза масе и до 2,5 тоне навлачена су ручно или мотором. За постављање и израду требало је одељењу војника 2,5 – 4,5 сати, с обзиром на то да су се добијени пролази морали проширивати.

Сиријци су проблем савлађивања препрека испред предњег краја противника решавали образовањем привремених мешовитих састава. Привремени састав за савлађивање препрека састојао се од тенка чистача мина, одељења пионира с уређајем за разминурање, пешадијског вода за непосредну заштиту, тенка носача моста, дозера и тенка за извлачење. Уз артиљеријску подршку, такви састави су ангажовани за израду пролаза испред батаљона првог ешелона у нападу. Недостатак ефикасних средстава за израду пролаза у минскоексплозивним препрекама, као и непридавање одговарајућег значаја том проблему, условио је и велике губитке. Само од непосредног дејства мина укупни губици на обе стране износили су око 20 одсто. Није познато колико су препреке посредно (заустановом моћи) условиле успешност дејства осталих система ватре по оклопним и другим снагама противника.

Убацивање израелских снага и развој операције одсецања Прве египатске армије имали су пресудан утицај на исход рата. То убацивање преко тешко проходног терена, уз савлађивање Суецког канала, било је неоствариво без квалитетног обављања задатака инжињеријског обезбеђења кретања.

Утврђивање је у том рату извођено ради стварања услова за одбијање напада противника и елиминисања евентуалног изненађења. Објекти утврђивања рађени су тежишно на предњем крају.

Израелци су с ослонцем на Суецки канал, уредили Бар-Лев линију,⁸ која се састојала од више уређених четних и батаљонских одбрамбених рејона дубине око 4–5 km. На првом положају рађени су објекти сталног типа од армираног бетона, с покривкама дебљине 2–7 m. Други положај, на дубини 8–12 km од предњег краја, уређиван је у типу пољске фортификације за потребе резерви. Трећи положај одбране уређен је ослонцем на планинске греде на удаљености од 35 km од другог положаја. Према сиријским снагама на Голанској висоравни такође су изведена обимна утврђивања.⁹

Сиријци су у фази припреме уредили многе положаје, у оквиру којих су имали и више него што је било потребно објеката за ватрено дејство. Противник није могао оценити који су објекти били основни, резервни или лажни. Инжињеријске јединице су ангажоване за уређење основних ватрених положаја артиљеријских јединица. За оруђа су најчешће рађена склоништа с платформом за ватрено дејство. Истовремено, артиљеријске јединице су уређивале резервне положаје у пољској

⁸ Урађена су 22 отпорна рејона, а у међупросторима још 31 отпорна тачка вода – одељења. Сви су објекти заштићени препрекама, а међусобно су повезни путевима и саобраћајницима.

⁹ Само у зони дејства 7. пд Сирије било је уређено 58 отпорних тачака.

фортификацији. Тиме је, практично, постигнут и „маскирни“ ефекат обмањивањем. Такво утврђивање упућивало је на одбрамбене намере Сиријаца, што је противника навело на погрешне закључке, а касније и на неадекватне поступке.

Египћани су имали посебне проблеме да прикрију довожење понтонских средстава до Суецког канала. Месецима пре почетка напада маневрисали су парковима ПМП напред-назад, више су довозили, а мање враћали понтоне, или су довозили понтоне, а враћали макете како би прикрили намере, у чему су и успели.

Опремљеност рода инжињерије на обе стране у том рату није одговарала начину употребе, посебно у вези са савлађивањем препрека. Без оклопних возила, слабо подржани ватром, учествовали су у пробоју утврђених и запречених линија, успостављању и обезбеђењу пролаза преко природних и вештачких препрека, при чему су јединице инжињерије трпеле велике губитке. Процент губитака у инжињеријским јединицама био је већи него у свим другим родовима ангажованим у борби, а износио је 35–50 одсто зависно од стране у сукобу.

Код Арапа, у саставима јуришних јединица, инжињерци су чинили 50 одсто састава. Пешадијски и оклопни батаљони у првом ешелону ојачавани су са једном или са две инжињеријске чете. Чете за пробој из састава батаљона ојачаване су са једним или са два инжињеријска вода, 1–2 дозера, 1–2 тенка с урђајем за разминирање, 1–2 тенка носача моста за прелаз противтенковских ровова и тенком за извлачење, а добијале су и неопходну количину експлозивних уређаја УЗР–3 за разминирање минских поља. Редовно су образовани покретни одреди за запречавање (ПОЗ) од пионирских јединица. Кориштени су за допунско запречавање при одбијању противнапада снага Израела и за заштиту бокова.

Ирачко-ирански рат

У борбеним дејствима у том рату запречавање је било тежишни садржај инжињеријског обезбеђења, посебно противоклопно и противпешадијско, уз масовно рушење објеката и комуникација, као и припремање објеката за плавење. Кретање је редовно обезбеђивано, док из садржаја утврђивања и маскирања у том рату није било карактеристичних мера и поступака које би се користиле као поуке.

Запречавању су обе стране придавале велики значај. Ирачани су испред предњег краја одбране постављали две линије мешовитих минских поља дубине 100 m, између којих је израђен противтенковски ров напуњен водом. Друга линија минских поља ојачавана је високим или ниским жичаним препрекама. На појединим правцима рађена су огромна минска поља, ширине по фронту и до 35 km, а дубине око километра. Противтенковски ровови су рађени дубине 3,5–4 m, ширине 5,5–8 m, а дужине и до три километра, чиме је противнику спречаван обилазак препрека. Ради обезбеђивања извлачења с територије Ирана у састав

мешовитих заштитних одреда ангажовали су и део инжињеријских јединица за узастопно минирање и организован прихват на положајима по дубини.

Обезбеђење кретања, посебно савлађивање препрека за оружане снаге Ирана било је стални проблем. Кориштењем фанатизма добровољаца пролази у минским пољима су отворани крајње нехумано. Добровољци су уносили у минска поља елементе стаза дужине 10 и ширине 0,5 m, на ножицама дугим 10 cm, склапали су их у „мостић“ за пролаз и при томе трпели огромне губитке што од експлозије мина, што од ватре Ирачана. У појединим случајевима кретали су се у маси као „живи чистач мина“. Отуд су губици код Иранаца у појединим офанзивама износили од 15.000 до 20.000 људи.

Уређењу путева прама земљишним условима¹⁰ придаван је одговарајући значај, при чему је употребљавана грађевинска механизација. Такође, понтонирске јединице Ирака, брзом изградњом моста дужине 300 m, омогућиле су прелаз дивизији „Саладин“ и вођење операције у рејону Корамшара, која је резултирала великим губицима¹¹ Иранаца. Карактеристичан је пример обезбеђења прелаза на Абаданско острво у условима брзе промене нивоа вода (и до 1,5 m) због плиме и осеке.

Инжињеријске јединице су у том рату употребљаване наменски како на фронту, тако и у својој, па и противничковој позадини. На фронту су Ирачани од инжињеријских јединица путне, мосне и утврђивачке специјалности формирали инжињеријске одреде. Они су имали задатак да обезбеђују кретање ОМЈ и да на застанку или положају изводе утврђивање и запречавање, док су у нападу рашчишћавали и савлађивали природне и вештачке препреке и затрпавали противтенковске ровове. У властитој позадини, употребом инжињеријских јединица, изграђивали су мреже нових и одржавали постојеће путеве. У непријатељевој позадини, у оквиру специјалних састава, инжињерија је ангажована на рушењу објеката инфраструктуре.

Рат у Авганистану

Деветогодишњи рат у Авганистану вођен је у условима изразите техничке надмоћности совјетских трупа. Герилски начин дејства ослободилачких јединица Авганистана утицао је на мноштво промена у тактичким мерама и поступцима Совјета у односу на првобитне планове. Испоставило се да техничка супериорност није могла довољно да се експлоатише због карактеристика земљишта и велике непроходности за постојећу технику.

Запречавање је извођено масовно на обе стране. Совјети су га предузимали првенствено ради заштите објеката на путевима које су

¹⁰ На положајима код Корамшара изградњом мреже насутих путева обезбеђен је сигуран саобраћај и спречени ефекти плавлеења у време кишне сезоне.

¹¹ Операција је изведена 10. октобра 1980. године. У њој је заробљено много иранских војника, 50 тенкова М-60, више топова 175 mm и велике количине осталог ратног материјала.

користили. Превоје у граничном подручју с Пакистаном и Ираком су, такође, масовно запречавали како би изоловали снаге отпора и отежали им снабдевање. На совјетској страни, због ефикасности, најчешће су коришћене противпешадијске мине јер су снаге отпора биле претежно пешадијског састава.

Код јединица Авганистана запречавање је чинило тежишни садржај инжињеријског обезбеђења. Поред минирања, често су извођена рушења на комуникацијама, а коришћене су и различите фортификацијске препреке, посебно у теснацима, које су редовно брањене, чиме је противнику отежавано њихово савлађивање. Поједине порушене деонице пута нису могле да се поправљају и по неколико дана, што је зависило од обимности рушења и величине фронта рада.

Обезбеђење кретања било је озбиљан проблем за технички опремљене и супериорније совјетске јединице. Запречене деонице пута тенкови и транспортери нису могли да савладају сами, а последице задржавања на путу у неповољном тактичком положају били су губици. Одреди за обезбеђење кретања нису могли да се ангажују док им се, претходно, не обезбеди ватрена заштита, односно док се не неутралишу снаге противника које су браниле препреку. У каснијој фази рата накнадно су у четама и батаљонима обучавана посебна одељења за израду и савлађивање минско-експлозивних препрека. Нарочит проблем је причињавала употреба неметалних мина, пореклом са Запада, јер су Совјети били неприпремљени, па их нису могли откривати дотадашњим миноистраживачима. Свака колона при маршевању била је ојачана довољно јаком и добро опремљеном инжињеријом, тако да су инжињеријски радови могли бити правовремено обављени, мада често под утицајем ватре бранилаца и кишобраном ватрене заштите сопствених снага. Уочена је и неподобност неких типова совјетске инжињеријске механизације на брдско-планинским и каменитим пределима Авганистана.

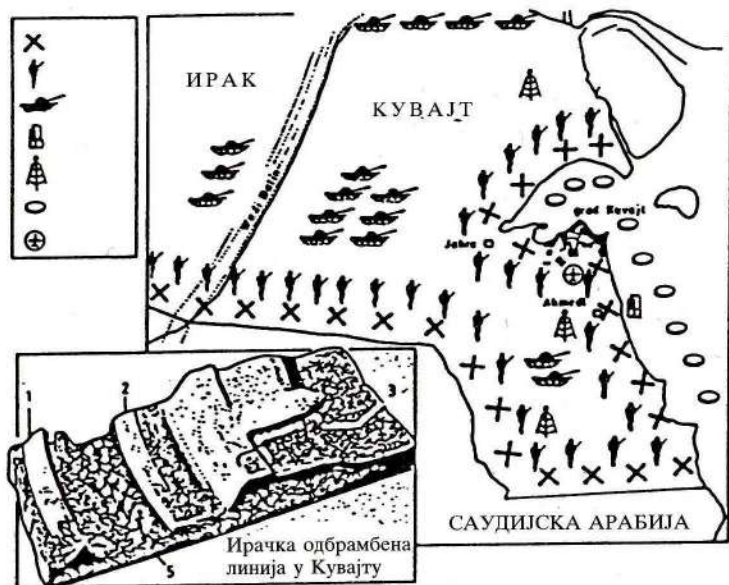
Рат у Заливу

Тај рат је карактеристичан по примени најсавременијег оружја и опреме. Инжињеријска механизација и техничка материјална средства масовно су примењивана у обављању задатака инжињеријског обезбеђења. Није занемариван ни класичан ручни рад, посебно у обуци у току фазе припреме за напад. Полазило се од процене да техника може да буде оштећена или да откаже из било којег разлога, па су зато јединице биле оспособљене за обављање задатака на класичан начин.

Тежишни садржај инжињеријског обезбеђења Ирачана на својој територији било је утврђивање, а на територији Кувајта – запречавање. Оружане снаге Коалиције тежиште су испољиле на инжињеријском обезбеђењу кретања, а у оквиру тога на савлађивању вештачких препрека.

Утврђивање је код Ирачана извођено у комбинацији објеката пољског и сталног типа, с развијеним системом положаја и појасева и

системима препрека испред и у оквиру тих објеката. Према обиму, ти радови су били највећи од Другог светског рата. За одбрану су уредили Садамову линију, коју су чинили систем разноврсних препрека и систем објеката утврђивања (шема 1). Најчешће су рађени објекти насутог типа за групе борбених средстава, с обзиром на равно земљиште. Насипани објекти у равници са земљом до треће категорије једноставно и лако су грађени коришћењем механизације. Тако су изграђени објекти надвишавали околину, што је омогућило боље осматрање и већу ефикасност употребљеног оружја.

1. Пешчани насип висок 2–4 м, подигнут да би се изложили осетљиви делови тенкова; 2. противтенковске и противпешадијске мине; 3. ирачких 600–650 тенкова и 150.000–200.000 војника; 4. препреке од бодљикаве жице; 5. противтенковски ров дубок 3–7 м и широк 7–20 м, испуњен бурадима с нафтом, која запаљена стварају димну завесу.

Шема 1: Макета деонице Садамове линије

Утврђивање јединица је усклађивано са системом ватре и системом препрека. На погодним местима су грађени заклони за тенкове и борбена возила са покривком. Када су отварали ватру тенкови су излазили на платформу, а остало време су били у заклону. За спречавање засипања објеката, поред врећица за земљу, широко је кориштен валовит лим и готови армирано-бетонски елементи.

За заштиту, командовање и, посебно, базирање авијације имали су објекте сталног типа, грађене плански на територији Ирака више година у оквиру уређења територије. Практично, неутралисање ирачке авијације сведено је на бомбардовање полетно-слетних стаза и обарање авиона у ваздушном простору. Оружане снаге Коалиције изводиле су утврђивање на полазним и достигнутим линијама, али с обзиром на

офанзивни карактер борбених дејстава, тај садржај инжењеријског обезбеђења није дошао посебно до изражаја.

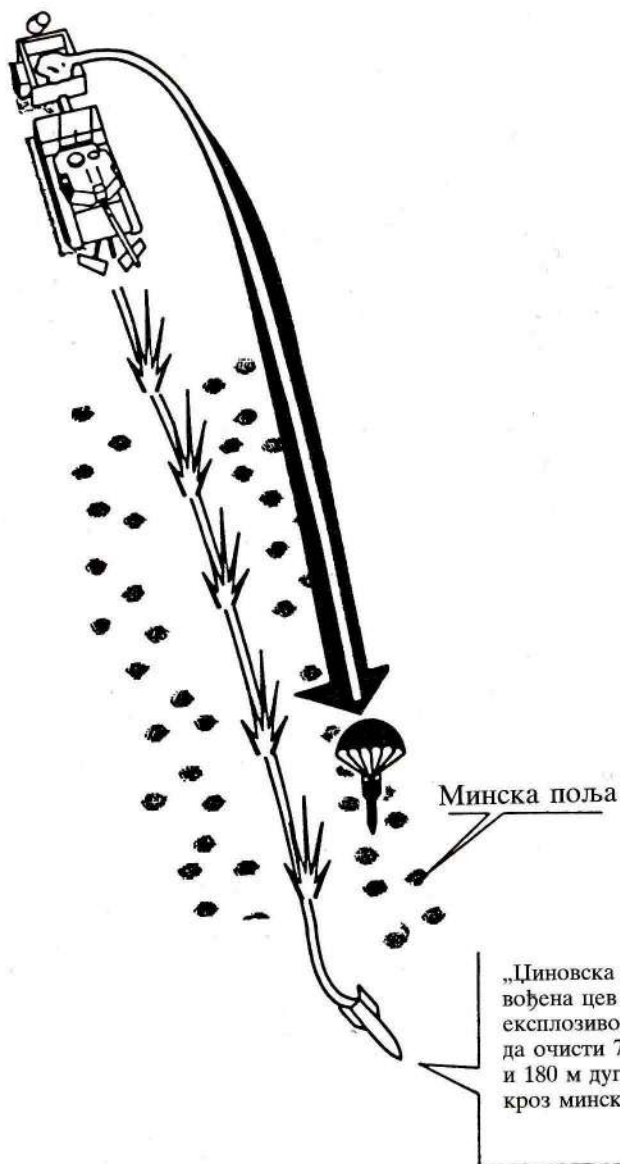
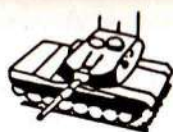
Запречавање на ирачкој страни карактерисала је примена разновр-
сних препрека. Било је масовно изведено у фази припреме за одбрану,
чиме се желело добити на економичности снага с обзиром на велику
дужину фронта. На 80–200 m испред ватрених положаја радили су
пешчане насипе троугластог пресека, висине 2–4 m, како би при
њиховом савлађивању осетљиви делови противничких тенкова били
изложени непосредном гађању противоклопних средстава. Иза насипа
су рађени противтенковски ровови дубине 3–7 m и ширине 7–20 m, с
бурадима с нафтом на дну. Иза рова налазила су се минска поља дубине
40–80 m, а иза њих жичане препреке. Како су ватрени положаји били
насутог типа, чинили су својеврсну противтенковску ескарпу.

На укупној ширини фронта (око 900 km) уграђено је у 2–4 појаса
500.000–550.000 противтенковских мина. Већина постављених минских
поља била је мешовитог типа. Примењиване су како класичне, тако и
најсавременије мине са сензорским упалачима и усмереног дејства. Од
фортификацијских препрека постављани су још: тетраедри, челични
јежеви и ПТ стубови, комбиновано с пољским и пламеним фугасама.

Снаге Коалиције израђивале су препреке ради непосредне заштите
распореда јединица на полазним и достигнутим линијама. Нема довољно
поузданих података о примени дистанционог минирања ради спречавања
маневра и извлачења снага Ирака. Међутим, поседовали су најсавременије
ракетне системе и одговарајућу муницију. Иако нису имали посебних
потреба, претпоставља се могућност да су их ограничено употребљавали
ради опитовања.

Обезбеђење кретања имало је за снаге Коалиције велики значај
пре свега због стања запречености простора на којем се одвијала
операција. Још у припреми је интензивно рађено на прикупљању
података о систему препрека, посебно тежишним правцима будућих
дејстава. Јединице су обучаване за савлађивање минских поља како уз
употребу савремених средстава, тако и ручно, на минама које су
претходно извађене из минских поља Ирачана. Да савлађивању пре-
прека у почетку није придат одговарајући значај потврђује чињеница
да је непосредно пред почетак копнене операције хитно доведено још
100 тенкова чистача мина (бродом из Европе).

У операцији су, уз претходно неутралисање браниоца, за савлађивање
препрека примењена механичка средства (дискови, млатилице,
„грабље“ и „дрљаче“), ракетни уређаји разних типова, бацачи концен-
тричних пуњења, тенкови носачи моста и дозерски уређаји. У основи,
ракетни уређај представља ракету, лансира се са приколице или инжи-
њеријског борбеног возила које за собом вуче пружну мину (еластично
црево напуњено јаким бризантним експлозивом). Након пада на тло,
развучен до 180 m, изазива експлозију и оставља, као последицу
притиска и преноса детонације, „траг“ ширине око седам метара, са

Шема 2: Отварање пролаза ракетним системом за разминирање *GIANT VIPER*

око 90 одсто уништених мина (шема 2)¹². Преосталих 10 одсто мина чистило се ралицом или ручно.

Бацачи концентричних пуњења употребљавани су за савлађивање минских поља и фортификацијских препрека. То је инжењеријско борбено возило (шема 3), опремљено лансером за избацивање експлозивних пуњења. Возило прилази препреци и лансира експлозивна пуњења (у низу) на препреку. Пошто се детонацијом оштети, препрека се уклони ралицом или дизалицом. Да би се поравнало земљиште и пролаз могао користити иза тог возила креће друго, исто такво возило с дозерским ножем.

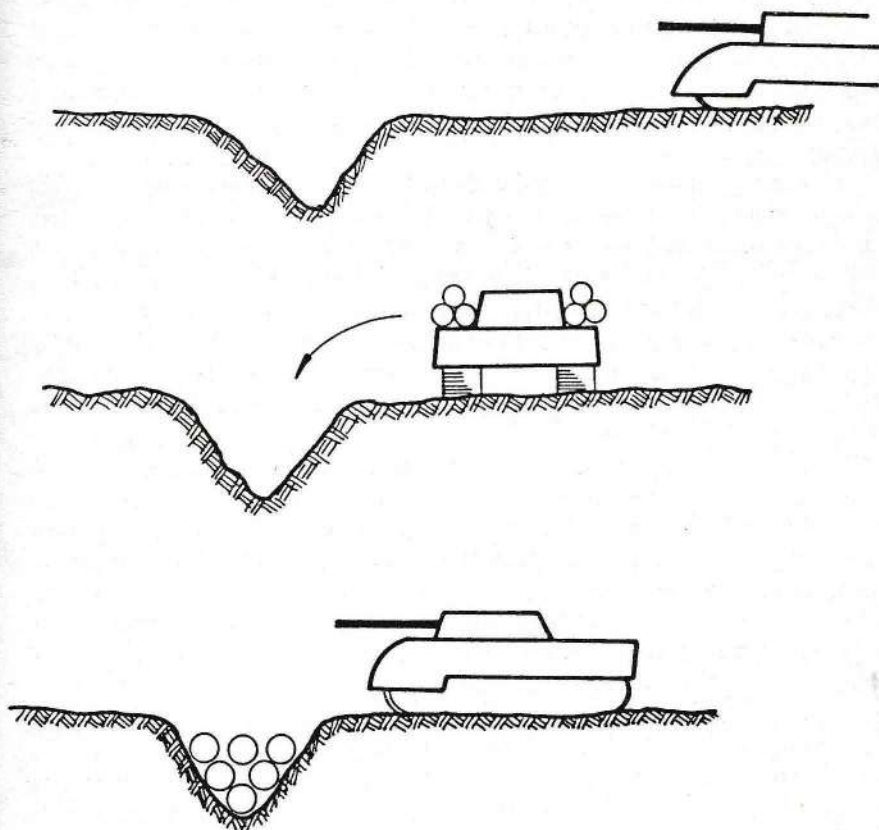
Шема 3: Употреба борбених возила инжењерије за израду пролаза кроз сложенији систем препрека

¹² Дужине пружне мине су различите а могу се подешавати према дубини минског поља.

Према расположивим подацима, коришћен је и аерозолни експлозив. Плава бомба „БЛУ-82/Б“, укупне масе око 7.000 kg, пуњена је аерозолним експлозивом (око 5.600 kg), а баца се помоћу падобрана са 1.830 m висине. Темпира се висина експлозије, при чему ствара притисак 70 пута већи од атмосферског притиска. На просторији пречника око 180 m активира више од 90 одсто постављених мина. Мана јој је што се преосталих 10 одсто мина мора уништити другим средством за разминирање.

Пешчани насипи савлађивани су прављењем пролаза бацачима концентричних пуњења и дозерима, а противтенковски ровови изградом рампи, засипањем или премошћавањем лансирним конструкцијама. Мање препреке су савлађиване применом цеви, које су набациване једне преко других у облику пропуста (шема 4).

Контролно-заштитна служба организована је још у фази припреме операције. Јединице су обучаване за кретање кроз систем препрека по

Шема 4: Примена цеви за савлађивање мањих препрека

дубини под борбом. За обележавање пролаза коришћене су формацијске ознаке (значке) и приручна средства.

Наведени начини, као и механичко прављење пролаза у препрекама, примењивани су тек пошто је претходно елиминисана непосредна ватра браниоца по снагама које раде пролаз (артиљеријом и авијацијом), уз коришћење средстава за задимљавање. С обзиром на то да је на појединим правцима достизан веома висок темпо напада и да је изостао упорнији отпор браниоца, препреке су савлађиване и „на леђима“ кроз пролазе које је користио противник.

Маскирање се показало значајно у условима високог степена прегледности у пустињи и примене савремених средстава за извиђање. Ирачани су изводили маскирне радове ради прикривања, скривања и обмањивања снага Коалиције. Представници Коалиције су признали јавно да је било гађања лажних објеката, па и губитака у вези с тим дејствима. Након оправки и оспособљавања полетно-слетних стаза, по њима су цртани кратери и уређивана околина да би и даље деловале неупотребљиво. У току напада из ваздушног простора паљене су ватре у конзервама и канистерима на тенковима и око њих, тако да је стварана лажна слика ефеката уништења циља. Масовно су примењиване макете од гуме и пластике на надувавање, индустријске производње, које су визуелно истоветне са стварним средствима и борбеним возилима, а такав одраз дају и на екранима радара. Оживљавање су покретањем и звучним ефектима.

Укупно инжињеријско обезбеђење било је садржано у целокупном животу и раду јединица на ратишту. Широко је примењена разноврсна механизација и борбена средства намењена инжињеријском обезбеђењу. Достигнут је висок степен интеграције садржаја оружане борбе и обезбеђења борбених дејстава, посебно инжињеријског. Сигурно да су на такву интегрисаност утицали карактер и уређеност ратишта и да другачији однос не би могао да обезбеди успех снагама Коалиције. Бројност механизације показује да су инжињеријске јединице ангажоване и преко формације.¹³

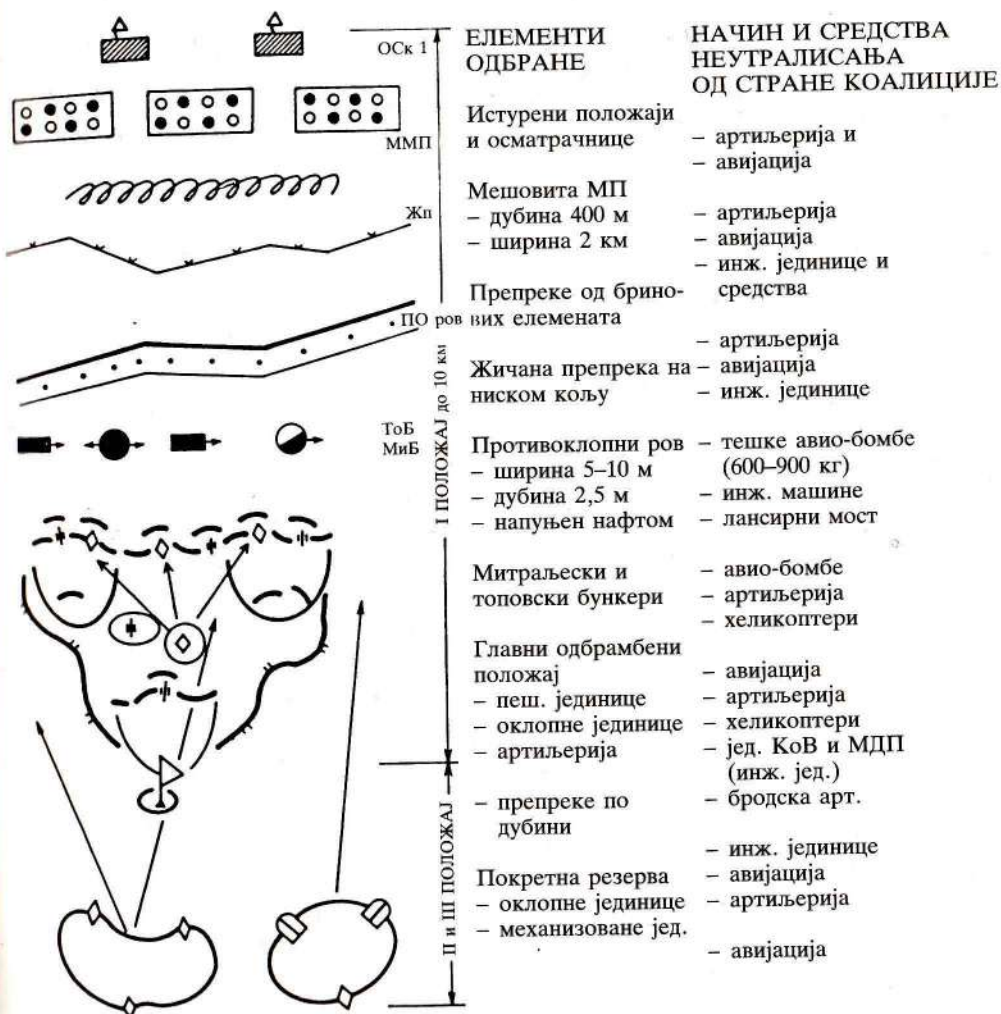
У вођењу својеврсне пропаганде поред осталог, наглашавана је оспособљеност страна за обављање задатака инжињеријског обезбеђења. Ирачани су истицали „моћ Садамове линије“, „невидљивост“ ракетног оружја и авијације, „несавладивост“ минских поља, „неуништивост“ командовања и авијације, па су оружане снаге Коалиције морале на све могуће начине да убеђују своје војнике и официре у моћ и савршеност инжињеријске борбене технике коју поседују. Наиме, морали су да их увере у то да се систем препрека по дубини Кувајта и Ирака може савладати без великих губитака. Без стварања таквих предуслова не би успели ни да покрену своје јединице у напад.

Изведени радови инжињеријског обезбеђења с ирачке стране имали су јак посредан утицај на одлагање почетка операције и дуготрајно

¹³ Формацијска заступност инжињерије у ОС западних земаља износи од 18 до 20 одсто.

дејство артиљеријско ракетних система и авијације пре отпочињања напада копненим снагама. Структура одбране ирачких снага (шема 5) била је тако постављена да снаге Коалиције објективно нису могле отпочети копнену операцију пре него што су довољно неутралисале противника на добро утврђеним и запреченим положајима.

Значај инжињеријског обезбеђења и инжињеријских јединица најбоље се види кроз преглед начина неутралисања појединих елемената одбране Ирачана. Практично, до упада у предњи крај противника, поред авијације и артиљерије снага КоВ, дејствовала је само инжињери-

Шема 5: Структура одбране КоВ ОС Ирака

ја. У борби по дубини инжињеријске јединице су ангажоване и на неутралисању елемената одбране и обезбеђењу кретања, што је знатно допринело оствареном темпу напада.

Закључак

Искуства из инжињеријског обезбеђења борбених дејстава из досадашњих локалних ратова вишеструко су примењивана још у току вођења тих ратова и наравно, касније. Испољавала су се у четири области.

У *теорији ратне вештине* јасно је изражена тенденција интегрисања садржаја оружане борбе с обезбеђењем борбених дејстава уопште, а посебно инжињеријског, будући да је бој веома комплексан и да пропусти у обезбеђењу редовно утичу на остваривање планираног циља. У различитим условима вођења борбених дејстава, зависно од карактера ратишта и утицаја непријатеља, инжињеријско обезбеђење је било значајно, а понекад је пресудно утицало на остваривање командантове замисли.

Минскоексплозивне и друге препреке нису се могле успешно савлађивати без ангажовања инжињеријских јединица, формацијских или придатих (што је био чест случај). С обзиром на то да је функција препреке заустављање непријатеља за одређено време и каналисање његовог кретања како би системи ватре браниоца били ефикаснији, није била посебно значајна густина минирања, па чак ни укопавање мина у минском пољу.

За израду пролаза при савлађивању препрека морали су се ангажованим јединицама створити одговарајући услови. Под ватром браниоца, без њеног претходног неутралисања, пролази нису могли да се ураде. Нико осим фанатизованих иранских добровољаца није неорганизовано улазио у минска поља и ризиковао док пролази нису ваљано урађени.

Заступљеност инжињеријских јединица у структури ангажованих јединица стално се повећавала. У свим сукобима ангажовано је процентуално више инжињеријских јединица него што је то у претходним проценама сматрано за потребно. Американци су, на пример, готово редовно накнадно доводили и укључивали инжињеријске јединице и средства. Процент инжињеријских јединица у оквиру ангажованих снага КоВ кретао се 20–30 одсто код победника, а 10–20 одсто код поражених у анализирању ратовима.

Оклопне јединице су се показале неспособне да саме дејствују, без садејства пешадије и инжињерије. При томе инжињеријске јединице морају да буду опремљене средствима исте маневарске способности и строго наменски коришћене.

Техничка опремљеност инжињеријских јединица условљена је технолошким развојем индустријске производње, али и иницирана потребама за обављање задатака инжињеријског обезбеђења на основу искустава у свим земљама учесницама наведених ратова.

Инжињеријска механизација мора бити прилагођења условима земљишта на којем ће бити употребљена. Такође, треба да пружи макар и најмању заштиту људству од дејства стрелачког наоружања и парчади граната. То је иницирало развој ратних типова оклопних борбених инжињеријских возила и машина. Развој неметалних мина и њихова употреба условили су развој различитих миноистраживача за детекцију и тих врста мина.

За ефикасно савлађивање вештачких препрека развијено је више врста ракетних пружних пуњења, бадача концентричних експлозивних пуњења, а примењиван је и аерозолни експлозив.

Системи за минирање развијени су у два правца. Прво, треба да омогуће брзо постављање мина испред положаја браниоца и по дубини у условима када се утврде правци дејства нападача, чиме се постиже ефикасност и рационалност при минирању. Употребом тих система мине се постављају сејањем (разбацивањем), при чему нису маскиране (укопане). Опремљене су, међутим, уређајима за самозаштиту од минирања. Такве препреке испуњавају захтев да задрже и каналишу и тиме створе повољне услове за ефикасну ватру по нападачу. Друго, ти системи треба да омогуће изолацију противника и да спрече његов маневар, снабдевање и активна дејства.

Монтажни мостови и понтонске конструкције развијене су ради стварања услова за брзо савлађивање како природних сувих и водених, тако и фортификацијских препрека.

Обука инжињеријских и родовских јединица у миру није могла да задовољи потребну обученост за рат. Искуства из свих локалних ратова показују да је у фази припреме обавезно извођена дообука за обављање конкретних задатака у предстојећем боју – операцији.

Показало се да карактеристике земљишта, па и појединачних објеката (препреке), могу пресудно да утичу на обављање задатака инжињеријског обезбеђења. Американци су због тога у близини Вашингтона уредили „вијетнамско село“ за обуку, а Египћани су увежбавали на Нилу савлађивање Суецког канала.

Претходно познавање структуре рејона одбране браниоца и система препрека, као и увежбаност за њихово савлађивање предуслов су успешног напада. Тамо где су јединице из покрета увођене у напад, без претходног упознавања с условима земљишта и дообуке, трпљени су велики губици или задатак није ни обављен.

Код нас су и до сада искуства из локалних ратова изучавана и теоријски уопштавана. Међутим, у пракси су недовољно коришћена. После стечених искустава и из рата на нашем простору неопходно је да се компарацијом дође до ваљаних поука, како бисмо успешније обављали задатке инжињеријског обезбеђења у евентуалном будућем рату.

О особинама официра Војске Југославије

Пуковник мр *Радован Томановић* и мајор мр *Бранислав Ђорђевић*

Упуштајући се у вечити сукоб између стварног и жељеног аутори у чланку покушавају да одговоре на питање које су то особине потребне официру Војске Југославије. Полазећи од особина старешина које се цене у неким савременим армијама и особина старешина које су вредноване у Југословенској народној армији, аутори истичу две велике групе потребних (пожељних) особина официра Војске Југославије: карактерне особине и особине официра као команданта и организатора.

У другом делу рада разматра се однос официра према нормама друштвеног понашања (обичајне, моралне, правне, политичке, религијске и културне).

Увод

У последње време веома много се размишља о старешинама Војске Југославије, а посебно о квалитативним својствима њеног официрског кора. Снажан подстицај вођеним расправама дала су репринт издања дуго анатемисаних, капиталних дела војводе Живојина Мишића и Андре Гавеа,¹ у којима се стручно расправља о особинама официра. Борбена дејства (која су вођена на просторима бивше СФРЈ за заштиту српског народа) у којима је учествовао велики број наших старешина нуде драгоцену емпиријску сазнања о њиховим квалитативним својствима, али и намећу размишљање о питању које су пожељне особине официра Војске Југославије. Да би се на то питање дао барем делимично прихватљив одговор потребно је да се сагледа које се особине старешина цене код неких савремених армија, као и то које су особине старешина вредноване у Југословенској народној армији.

Особине официра ЈНА и савремених армија

За разлику од „буржоаских“ војних теоретичара, „социјалистички“ војни мислиоци (Енгелс, Лењин, Тито и др.) приоритетни значај придају субјективним особинама колектива (партијска, омладинска организа-

¹ Живојин Мишић, *Стратегија*, ВИНЦ, Београд, 1983. и Андре Гавеа, *Вештина командовања*, ВИНЦ, Београд, 1993.

ција...), док утицај и улогу старешина готово маргинализују.² У дефинисању потребних (пожељних) особина официра ЈНА, основно полазиште били су ликови и дела команданата и комесара из НОБ-а који су првенствено били класно и идејно опредељени. То потврђује и захтев маршала Југославије Јосипа Броза Тита постављен војним руководиоцима 7. октобра 1975. на Брионима: „Тражим да руководиоци, да командири и команданти у оружаним снагама буду комунисти по убјеђењу. Тражим од вас да још више посветите пажњу морално-политичком лику официра. Почните с том пажњом још у војним школама и академијама. У њима се мора добити битка за висок идеолошко-политички и морални лик старешине“.

Аутори који посебно обрађују лик старешине ЈНА као што су А. Лошић (*Одред ЈНА на Синају у време израелско-арапског сукоба 1967. г.*), Т. Кроња (*Војни старешина и личност војника у миру и рату*), Д. Арнаутовић (*О методама процене особина војних старешина*), М. Ибрахимпашевић (*О ауторитету старешине*) и М. Јовићевић (*Човек и колектив у критичним ситуацијама*), слажу се, уз извесна одступања, око ближег одређења особина потребних официру ЈНА. Према њима, те особине је могуће сврстати у три велике групе: (а) личне особине старешине у ужем смислу, међу којима се посебно истичу идеолошкополитичка усмереност, емоционално-вољна својства (сигурност, одлучност, одважност...), здравствена и физичка способност; (б) организаторско-руководилачке способности, под којима се подразумевају смисао за организацију и планирање задатака јединице и способност за руковођење војним колективом, и (в) стручне способности, међу којима се, поред стручности, издваја способност за неговање револуционарних традиција.

За разлику од идеолошки обојеног приступа, у савременим армијама проблему дефинисања потребних особина официра прилази се уз обимна научна истраживања. Ратови вођени у Кореји, Вијетнаму и Персијском заливу посебно су допринели да амерички психолози дефинишу потребне особине официра у ратним условима. У бројним стручним и научним радовима³ указује се на следеће особине официра: (1) јасно предвиђање; (2) високи захтеви у обављању задатака; (3) способност за мотивацију и (4) познавање својих људи. Општа карактеристика ставова америчких истраживача јесте да они наводе пожељне особине официра али не говоре о томе како се оне могу остварити у пракси.

У правилнику за оцењивање официра Бундесвера као најважније се наводе следеће особине официра: снага воље (одлучивања), осећај одговорности, другарство, наступ, способност схватања, смисао усменог и писаног изражавања, иницијатива, поузданост, сарадња, познавање

² „Утицај генијалних војсковођа у најбољем случају ограничава се на пролагођавање начина ратовања новом оружју и новим борцима“.

Фридрих Енгелс, *Анти-диринг*, Напријед, Загреб, 1945, стр. 172.

³ Calhoun Donald, *Persons in Groups*, Harper and Row, New York, 1976. Peter Watson, *War on the Mind*, London, 1978.

прописа, дар за организацију, смисао за контролу и самоконтролу и брига за потчињене.

Потребне особине официра у систему службеног оцењивања официра КоВ француске армије разврстане су у четири подгрупе:⁴ (1) карактер (упорност, способност утицаја на људе, способност самоконтроле, одговорност, одлучност, иницијатива и емоционална стабилност); (2) интелектуалне особине (општа и војна култура, радне способности, отвореност, осећај за организацију, способност резоновања и квалитетног доношења одлуке, стваралачки прилаз послу и способност памћења); (3) социјалне особине (смисао за сарадњу, способност прилагођавања, осећај за људе и друштвеност и (4) војничке особине (осећај за дисциплину, снага личног примера и приврженост позиву). Мада се може учинити да елементи у подгрупама нису најсрећније изабрани, њихова озбиљна анализа то у потпуности демантује.

Израелски војни стручњаци међу особинама које се траже од официра посебно наглашавају способност за командовање, оданост, одговорност у извршавању задатака, способности предвиђања и реаговања, склоност ка тимском раду, стабилност личности и професионализам.

У Црвеној армији бившег СССР-а, слично као и у ЈНА, цењене су три групе особина официра: идејно-политичка својства, организаторске способности и морално-карактерне црте личности.

На основу наведених гледишта у савременим армијама о потребним особинама официра може се закључити да се, поред универзалних особина (храброст, пожртвованост, организаторске способности итд.) захтевају интелект (ум, стручна оспособљеност), карактерне особине и пожртвованост.

Општи ставови о особинама официра

Ратна вештина, видећи у историји небројено много примера да маса војске није једнака њеној снази, да мале јединице побеђују велике, збуњено признаје да постоји један незаобилазан чинилац који је значајнији од броја људи и савремене борбене технике, а то је – официр. Официр је, како каже генијални ум ратоводства војвода Живојин Мишић, „... ослонац војске, а војска је ослонац државе. Стога се и вели с правом, да судбина војске зависи у ратно доба од официра а судбина државе зависи од војске. У страшним приликама ратним, војска је остављена тако рећи на милост и немилост официра, и онда је у њиховим рукама може се рећи и судбина целе државе“⁵.

Официр⁶ је личност са наглашеним индивидуалним особинама и специфичним обрасцима понашања. Он је социјално биће које у одно-

⁴ Bart Chares, *Нови систем оцењивања официра КоВ, Forces armees francaises*, 10/1973.

⁵ Живојин Мишић, *исто*, стр. 112–113.

⁶ „Официр је старјешина Војске, чији је задатак да обучава, одгаја и дисциплинује поверену јединицу, води је у рат и брине се за њу“, *Општа енциклопедија*, ЈЛЗ, Загреб, 1968, стр. 631.

сима са околином реагује веома активно, са властитим емоционалним доживљавањима, које не задржава само за себе већ их преноси и на друге. Официр је личност која има не само знање о свету у којем живи већ и интелигентан и непомирљив аналитички дух, склоност ка истраживању, способност да димензионише своје проблеме у времену и простору и да их повеже с чиниоцима у организационој структури и изван војске. Бавити се официрским позивом значи имати и власт и професију, и таленат и науку. То је струка за себе, посебна професионална делатност. У сваком конкретном случају официр сам одређује колико ће користити власт а колико професију, односно таленат и науку, и колико ће комбиновати наведене чиниоце. То је личност која се бори чврстом вољом и великим умом. Управља догађајима и утиче на способност других. Делује према властитим принципима, поставља циљеве и норме своје делатности у оквиру заједнички планираних интереса. Он треба да је стручно оспособљен, да влада војним знањем, познаје узроке свакодневних појава и њихова дејства, разуме и схвата мисао и жељу свог претпостављеног. Официр је борац на живот и смрт. Он обавља своју службу не штедећи свој живот. Њему је главни мотив оружана борба у сукобу две супротстављене стране, а његов живот је само средство. Он је личност и највећи патриот јер, поред осталог, за своју отаџбину улаже оно што му је најмилије – свој живот.

Средиште живота целе војске је официрски кор, а официри појединачно „... имају мисију да овладају масом и да на исту утичу у духу опште дужности, коју они представљају и којој друге обучавају“.⁷ Од официрског кора, од његове свести о дужности, од његове чврстине „... зависи животна сила војске, она животна сила која је увек спремна да се у тренутку појави тамо где је потребна и да спречи сваки немио догађај“.⁸

Официр мора волети свој позив. Мора се одушевљавати својим позивом и бити истрајан у реализацији задатака. На његов успех утичу и друге личности – потчињени и претпостављени. Мора бити спреман на успех и неуспех. Сваки неуспех треба да региструје, проучи и извуче поуке као доказ о недовољности свога рада, а не као доказ о неспособности.

Волети свој позив не значи само бити способан за супротстављање противнику већ и спреман на самоодржање у многим сферама друштвеног живота и способан за подношење умора, глади, жеђи, врућине, хладноће и неспавања. Према томе, од официра се тражи и промена природног стања ствари како би сачувао себе и потчињене. Официр „... мора да буде прожет нечим надљудским, надземаљским, свеједно како се то зове, геније или некако другачије“.⁹ Осим тога, савремени официр је и стручњак. Он руководи и рукује наоружањем које је на највишем нивоу техничког остварења. Зато је за постанак официра као стручњака потребно дугогодишње и стално образовање и усавршавање.

⁷ Андре Гаве, *исто*, стр. 122.

⁸ *Исто*.

⁹ Шлифен, *Кана*, ВИЗ „Војно дело“, Београд, 1953, стр. 225.

Официр мора, пре свега, да буде патриота. Дакле, отаџбина и народ су му најузвишенији идеал. Његов патриотизам се заснива на историјским условима из којих се формира свест официра о припадности храбром народу чије су тековине богате, а чији светли примери народа (ратника и официра израслих из тога народа) оплемењују душу. На простору Југославије живе народи чија је свака генерација водила рат за одбрану суверенитета, независности и националног идентитета. Зато стварање патриота треба почети од рођења детета, кроз све облике школовања и средстава информисања, а у војним школама треба довршити процес везаности будућег официра за своју отаџбину. Да би учвршћивала патриотизам својих официра, држава мора да „... уклони официре и војску од сваке политике и сваког учешћа у политичким догађајима земље, ако мисли да они обоје остану на достојној висини свога великога позива“.¹⁰ Припадност разноразним странкама и приврженост политичарима је *de facto* семе зла у официрском кору јер се тиме јача користољубље и разара патриотизам.

Рат је „... област самих опасности и зато је храброст прва особина ратника“.¹¹ Официр мора бити храбар,¹² што се огледа у изражавању моћи и снаге воље да савлада нагонски осећај страха и одржи способност за хладно расуђивање, доношење одлука за реализацију одважних акција и у најтежим тренуцима, као и у смелости и спремности да понесе одговорност за своје одлуке и дела. Храброст официра може бити индивидуална и колективна појава. Она је условљена индивидуалним психолошким предиспозицијама, као и конкретним чиниоцима просторног и временског амбијента. Храброст је врлина коју официр доноси од куће, а њено испољавање може бити везано за конкретне околности, одређену улогу и делатност.

Осим личне храбрости, официр мора поседовати и способност владања догађајима, чврстину духа и снагу воље која надахњује потчињене и намеће се противнику. Наполеон је сматрао да одлика која уздиже војсковођу над просечним човеком јесте „... равнотежа ума, карактера и храбрости (...) Ако превлада храброст, војсковођа ће у испуњавању својих замисли поћи погрешно, даље него што је намеравао и обратно – недостајаће му предузимљивост и смелост за спровођење својих планова ако му ум господари над карактером или храброшћу“.¹³ Официр мора имати и моралну храброст за доношење одлуке у критичним ситуацијама, што подразумева и одговорност за могуће последице. Он мора бити свестан одговорности за донете одлуке, посебно када доживи неуспех. На развој храбрости непосредно утичу патриотизам и увереност у оправданост циљева за које се води рат, обученост,

¹⁰ Живојин Мишић, *исто*, стр. 117.

¹¹ Клаузевиц, *О рату*, ВИЗ „Војно дело“, Београд, 1951, стр. 67.

¹² Храброст се код нас означава појмовима: јунаштво, неустрашивост и херојство с тим што се под смелашћу подразумева почетни степен храбрости, а под херојством његов највиши облик.

¹³ Шапошњиков, *Мозак војске*, ВИЗ „Војно дело“, Београд, 1964, стр. 61.

дисциплина, квалитет командовања, познавање противника, губици људства, успех у борби итд. Официру се може „прогледати кроз прсте“ ако је учинио погрешку у руковођењу, али се никако не може оправдати његово кукавичко понашање.

Официр мора бити *образован*, тј. наоружан знањима, умењима и навикама из широког спектра вештина и наука. Он мора да буде широко образован и темељно обучен за своју струку и дужност потчињених. Образован официр има старешинску важност и моћ која утиче да се потчињени покуравају и дисциплиновано обављају све задатке. Официр који није образован и обучен за своју дужност постаје узрок недисциплине и нерада. Образовање официра може да се подудара са степеном напредовања и постављења на више дужности и мора да расте „одоздо навише“. Знање може бити „... различито према положају који заузима старешина; оно ће се односити на мање и ограниченије садржине ако он заузима нижи положај, а на веће и обимније ако је на вишем“.¹⁴ Млађе старешине далеко више цене претпостављене који имају огромно знање и искуство. У свакој јединици образовани официр који може да изврши сва наређења има сву власт. Војна власт је заснована на субординацији и начело старешинства мора бити хијерархијско. Дисциплина и војнички дух развијају се на темељним знањима и искуствима старијих, тј. на темељима старешинства.

Кроз своје образовање официр треба да развија и стваралаштво. Јер онај који ствара – изненађује, а изненађење је, вероватно, одлучујући услов за повољан исход борбе. Само онај официр који је образован, односно јак умом, „... појмиће потпуно своју дужност у свему пространству њеном и похитаће одважно на бојиште, да стане на браник своје отаџбине. Ћифта у мундиру официрском јест само официрска наказа која не може ништа да учини ни за себе ни за отаџбину“.¹⁵ Тежиште образовања мора да буде на вештини командовања, организовању и извођењу борбе и врхунском познавању употребе целокупне војне опреме.

Енергија је основ за командовање, па официр мора да буде *енергичан* (одлучан, отресит, одважан, силан). Енергичан официр осећа дужност, има част и одговорност. У најтежим часовима опасности официр је дужан да руководи својом јединицом одлучно, одважно и силно. Одлучно изражена воља ретко када наилази на отпор, она увек импонује маси која управо хоће да обавља све задатке али да, при томе, осећа неку сигурност. Војвода Ж. Мишић каже да „... када се пак војска научи на послушност на оданост команданту, онда она може да почини чуда од храбрости. Али са друге стране одлучна воља без самопоуздања не да се замислити. Самопоуздање је поред осталог израз неке једностраности код дотичног команданта које је уосталом врло нужно. Одлучна воља са самопоуздањем јесу, дакле изврсне особине за једног команданта, које су често пута некорисне лично за њега самог, јер с тим

¹⁴ Клаuzeвиц, *исто*, стр. 109.

¹⁵ Живојин Мишић, *исто*, стр. 113.

особинама он товари на себе терет велики¹⁶. Да би официр био енергичан, мора бити васпитан, а добро васпитање је тешко замислити без племенитости, која изазива неустрашивост и храброст.

Енергичан официр мора да преузме одговорност. У оружаном борби потчињени обављају све задатке, и у највећој опасности, само кад знају да је и други одговоран и да ће и други одговарати за последице. Официр мора знати да у току рада и оружане борбе на психофизичко стање потчињених утичу многе ситуације које имају негативно или позитивно дејство. Зато официр мора да познаје своје људе, да дубоко продре у њихове душе и срца, те да упозна тајну њихове природе, јер ће само на тај начин моћи да подешава своје одлуке. Познавање својих војника омогућује му да им даје конкретне задатке, што је један од предуслова за успешно савлађивање вештине командовања.

Официр мора да буде и *суров*. Без те особине у условима савременог рата реализација задатака била би доведена у питање. У рату се официр налази на попрштима сваке беде и несреће, а да би остао на висини свог положаја, веома одговорног, у неким случајевима мора да испољи и извесну суровост да би постигао задани циљ. Уосталом, командовање војском не може бити добро ако није утемељено на чврстој вољи и суровости. Суровост је блиска осећају „величине“ који мора да има сваки официр. Сем тога, и официр је човек од идеја и виших осећаја, па понекад мора да буде и себичан, јер „без себичности ништа велико није створено“.

Пример официра важи као закон. То је најјача и најочигледнија метода утицаја на потчињене, па официр мора *служити примером*. Војник ступа у борбу из више могућих разлога (патриотизам, обавеза, авантуризам итд.), али наставиће да се бори, и то успешно, првенствено ако има поверења у официре који га воде, који својим личним примером гуще код војника сваку жељу за протестом. Пример официра је јачи од најснажније речи. У критичним тренуцима једино се тако могу спасити и подићи војнички морал и дух. Често се дешава да официр мора да буде први у критичним и тешким ситуацијама, а потреба за примером официра толико је јака у војсци да је млађи увек очекује.

Ништа није толико негативно у војсци као када официр једно говори, а у критичној ситуацији другачије поступа. Један од услова за успешно командовање јесте „... наћи у самом себи, у својој свести о дужности, потребан подстрек за залагање свих својих сила у свој службени позив и то са потпуним самоодрицањем“¹⁷. Војска може, а посебно млади, да следи и лош пример официра. Предњачити позитивним примером веома је тешко. За то су потребни патриотизам, храброст и добро васпитање, па је зато, поред осталог, официрски позив тежак и тражи од човека потпуно ангажовање.

Официр мора да буде *тактичан*. Његово понашање према потчињенима мора увек да буде искрено, прилаз тактичан, разговор пријатан и

¹⁶ Исто, стр. 296.

¹⁷ Андре Гаве, исто, стр. 165.

охрабрујући. Ако се официр стално мења, час је благ и приступачан, час сувише званичан, час једну исту ствар посматра строго, а други пут је гледа кроз прсте, за њега се каже да нема изграђен метод и такт. Зато треба ценити Гавеа који сматра да официр који због своје неспособности „... налази утехе у томе што баца кривицу на рђаву вољу или неспособност својих потчињених, представља у војничком занату само рђавог шегрта“.¹⁸ Несталност официра изазива несталност потчињених. Они неће знати како да се понашају у одређеним приликама, тешко ће обављати дужност, неће разликовати битно од небитног, шта је нужно, а шта потребно. Биће склони грешкама и често ће од ситница стварати огромне грешке које доводе до озбиљних повреда дисциплине.

Официр мора да буде *правичан и строг*. Правичност се огледа у приступу да су сви једнаки, у правичном оцењивању сваког појединца према закону и заслуги, и правичном похваљивању или кажњавању. Строгост официра огледа се и у томе да никада ни једну грешку у служби не пропушта и да је не оставља без нужне оцене. Оба наведена својства су повезана. Строгост без правичности је тиранија. Правичност без потпоре строгости подудара се са неправичношћу и јако штети дисциплини. Интереси службе, закон и прописи јесу мера правичности и строгости. Још је Вегеције у доба Римске империје тврдио да официр „... мора истаћи своје врхунско достојанство и ауторитет и одржавати их строγοшћу. Све војне злочине мора кажњавати по најстрожем слову закона“.¹⁹ Често се чује да је неки официр „благ“, други „строг“ итд. Међутим, служба у војсци захтева да су сви једнаки. У основи, то се може десити ако су закони и правила недоречени, па официри поступају свако по свом поимању, а може произаћи и из издизања личности официра изнад закона и прописа. На пример, има официра који се не устежу од строгости, као да је она важнија од законитости, или који сматрају да је неки пропуст „ситница“ заборављајући да се васпитање потчињених састоји управо у правилном решавању неприметних ситница. Дobar избор официра за поједине дужности, официра са знањем и искуством, са стеченим гласом и независним положајем битно ће утицати да потчињени испуњавају своје дужности и осећају се да ће бити правично оцењени – за успех похваљени а за неуспех кажњени.

Официр мора да буде *честољубив*. Осећање моралног задовољства и уживање уколико послове и задатке обавља успешно и велике гриже савести уколико их не обави мора бити питање части сваког официра. То је важна особина официра, покретач рада и труда. Официр је чедо војске, жртвује се за њене интересе, па зато и честољубље не сме бити противречно тим интересима. Бити честољубив само за себе јесте себичност која значајно утиче на јединство, другарство и војнички морал. Честољубље у војсци „... састоји се у томе, да сви официри и војници без разлике жртвују интересу војске сву своју мисао, вољу и моћ“.²⁰ Официр који није честољубив нема унутрашњег покретач-

¹⁸ Исто, стр. 13.

¹⁹ Вегеције Ренат, *Расправа о ратној вештини*, ВИНЦ, Београд, 1991, стр. 67.

²⁰ Димитрије Ђурић, *Основна тактика три рода војске*, Београд, 1879, стр. 19.

ког духа за велика дела, тако да ће напослетку и његова одлучна воља подлећи ситуацији која се збива у окружењу. Без обзира на то да ли има дара или не, официр мора мирно да поднесе разочарења и ударце судбине. Он не сме да спроводи дисциплину према потчињенима, а да сам не буде дисциплинован. Има официра који у пресудним тренуцима остају тврдоглави или се препиру о својој надлежности на рачун успеха, и који се због какве мале ситнице потпуно деморалишу. Честољубље мора да буде засновано на позитивним особинама које ће војску одржати јединственом, односно које је неће растројити.

Пораз је вероватан исход за официра који увек чека да се нешто деси. Он мора јасно да претпоставља стварну ситуацију у којој му се налази јединица, у каквој ситуацији је противник, да унапред ствара слику ситуације после два, три и више дана. Зато официр мора да добро *познаје ситуацију*, са јаком моћи предвиђања сваког тренутка.

Официр треба да буде *инвентиван*. Проблеми војске не могу да се решавају по шаблону. Свака ситуација захтева студију свих чинилаца од којих зависи решење, а свака комбинација нових елемената даје нову структуру решења. Да би успешно сагледао нове принципе и методе официр треба да је инвентиван, односно да не робује навикама, искуству и доказима праксе.

Креативност је способност официра да претвара теорију у праксу, и обрнуто. То је способност брзог и правилног повезивања свих чинилаца од којих зависи решење било које одлуке, па зато официр треба да буде *креативан*.

Официр треба да буде *славољубив*, односно да тежи великим делима и да постане познато име у свом народу. Међутим, официра не сме да обузме страст за славом. Официр мора да стекне име и глас, да буде популаран на вредносним делима војске. Популарност која није часно заслужена, срамна је за официра.

Наведене особине су неке од оних које требају да красе официра Војске Југославије. Неке од особина су урођене, друге се стварају образовањем и васпитањем, треће настају под утицајем окружења, четврте на законима итд. Међутим, без обзира на то како настају, сваки официр би морао да се уклопи у кодекс тих особина.

О особинама официра Гаве је рекао следеће: „Интелигенција, карактер, пожртвовање то су три првокласне особине сваког старешине и, од свих трију осибина, последњу је потребно имати у најјачој мери. Интелигенција – то је пут којим треба ићи, и то потпуно осветљен; карактер – то је морал који одговара снажним мишићима, који нас доводи до одморишта; пожртвовање – то је страсна сила која ће нас навести да непрекидно и по сваку цену идемо само ка циљу, пожртвовање, то је наш подстрекач у обављању службе“.²¹

О значају официрског карактера говорио је и војвода Мишић: „Бескарактерност је онај опаки црв, који својом мађијском снагом

²¹ Андре Гаве, *исто*, стр. 15.

уништава и најелементарније принципе целокупног војничког живота. Ако се бескарактерност усели једанпут у официрски кор, она толико и тако поткопа све основе војничког бића, да онда ту не може ни бити говора о доброту официрског кора па ни о доброту војске“.²²

Особине официра као руководиоца и организатора

Особине официра као руководиоца и организатора утемељене су на урођеним особинама (склоност, емоционалност, мотивисаност) које, на неки начин, треба обрађивати да би се од њих створио официр Војске Југославије. Другу групу чине стечене способности које се стичу сталним усавршавањем, путем образовања и урођених особина (способност као култивисана склоност, темперамент као култивисана емоционалност, амбиције као култивисани мотиви). За позив професионалног официра треба одабрати одговарајући начин доградње урођених особина да би се добиле пожељне способности. Способност сваког официра можемо тражити према циљевима у каријери професионалног војника (положај, углед, резултати, рад, знање, учење, уклапање у војни колектив, стандард) и одговарајућих личних способности за постизање сваког циља, односно напредовања у каријери. Да би официр био добар организатор и руководиоца мора поседовати: таленат, интелигенцију, прихватљивост, друштвеност, вредноћу, искуство, морал, темперамент, иницијативу и ауторитет.

Официр је *талентован* ако има урођену способност и даровитост за стваралаштво и репродуковање вештине. Сложеност официрског позива захтева од појединца посебну обдареност да у свим ситуацијама уочава важне догађаје и њихове етапе и фазе, као и кључне проблеме који настају у тим догађајима. То значи да бављење официрским позивом захтева од официра способност брзих корекција одлука и њихово прилагођавање променама ситуације. Таленат се може култивисати и развијати. За официра је важно да, поред свог талента, гаји и развија таленат својих потчињених. За то су потребни амбиција и тренинг, али и интелигенција, прихватљивост од стране војног колектива којим командује и друштвеност као услов за прихватљивост.

Интелигентан официр је способан да истовремено анализира и комбинује већи број појава и чињеница. То је способност еластичног приступа новим ситуацијама и људима. Интелигентан официр све проблеме решава брзо, изналази нова решења, прилагођава своје реакције ситуацији и закључује према насталој ситуацији. Официру су „...поред природног дара, чврстине карактера итд., потребна још и јака интелигенција и озбиљна научна подлога“.²³ Интелигенција је урођена особина која се може дограђивати кроз образовање. Развија се упоредо са развојем мозга и његових функција, учењем и доласком до нових знања, вештина и навика. Официру је интелигенција потребна због тога

²² Живојин Мишић, *исто*, стр. 114.

²³ *Исто*, стр. 15.

што су задаци које извршава сложени, разноврсни, са бројним различитим појавама и ситуацијама. Интелигентан официр се може ослањати на таленат, а мање на науку, професију или власт. Међутим, да би официр напредовао на хијерархијској лествици мора, поред талента, поседовати сазнања из више наука и научних дисциплина како би унапредио своју професију и имао власт над потчињенима.

Прихватљивост је урођена особина која официра чини прихватљивим за личност руководиоца од стране групе или војног колектива. Која обележја те личне особине треба да има официр зависи од тога каква је намена јединице и у каквој је јединица борбеној ситуацији. Прихватљивост је теже остварити уколико је јединица мања, што значи да је она важнија за официре на нижим дужностима. Потребна је као услов да средина (група – колектив – јединица) омогући официру да се даље оспособљава (да учи и да се усавршава) како би се на најбољи начин уклопио у своју јединицу. Јединица ће прихватити само оне официре који се због својих квалитета издижу изнад њених чланова.

Да би се официр уклопио у војни колектив (јединицу) мора бити *друштвен*. Свака јединица је нека врста функционалног система чијем функционисању припадници те јединице дају свој допринос, а он је у директној функцији борбене готовости и моћи јединице. У ту борбену моћ официр мора уложити највећи напор да би се могао уклопити у војни колектив. Што је већа јединица и официр на вишој дужности, то је његова улога важнија. Ако се у процесу командовања више примењује таленат него наука, односно професија и власт, онда је друштвеност важнија од осталих личних особина.

Официр мора бити *вредан*, а таквим се сматра онај официр који осећа већу склоност према раду, јер је ефектни показатељ вредноће однос према раду. Вредноћа се може култивисати, а резултат те култивисаности у Војсци Југославије је радна дисциплина. Она се преноси на јединицу. Ако је официр вредан и његови сарадници ће бити вредни, и обратно. То показује да официр мора бити вредан на свим дужностима и хијерахијским нивоима. Вредноћа комбинована са знањем услов је за обављање тих задатака. Она је приоритетна особина, посебно у научним установама Војске Југославије, где се проблеми решавају научним поступком. Ту су проблеми увек нови и не могу се рутински решавати.

Искуство официра је врлина која се добија и изграђује запажањем, схватањем и памћењем. То су особине које се кроз војне школе и праксу морају култивисати, јер квалитет урођених особина и степен њихове култивисаности обезбеђују употребљивост искуства. За запажања се користе чула, и то тако што се пажња обраћа само на оно што је значајно. За официра је важно да запажа оно што утиче на постизање циљева војне организације, односно на обезбеђење оних резултата које захтева ситуација или претпостављени. Схватање је повезивање нове импресије са старим знањем; оно ће бити брже и правилније уколико је мање нових импресија а више старих знања. Памћење служи да се у

поновљеним запажањима истих појава може користити формирано схватање о утицају те појаве на циљеве и квалитет рада. Од памћења се тражи да буде прецизно и трајно. Импресије почетника су дубље него импресије стручњака, официра са дугим стажом. Од те дубине зависи прецизност памћења.

Искуство и рад формирају официра као професионалног војника. Они утичу на технолошку дисциплину, која путем образовања утиче на стицање знања, вештина и навика. Радне навике, комбиноване са вештином, омогућују да се са мање напрезања остваре исти резултати. За официра је важно да има две врсте искуства: искуство у обављању професионалних послова војника и искуство у командовању војном јединицом. Пошто је војни позив динамичан, искуство се мора стално проверавати и допуњавати због разлике у условима у којима је стечено у поређењу са условима у којима се користи. Тиме се личност официра стално дограђује и усавршава. Официр је члан војне организације и у обављању својих дужности налази се у сталној зависности. Војска Југославије зависи од официра, али и он од ње. Та веза је регулисана одређеним писаним законима и неписаним друштвеним нормама.

Морал је особина која помаже официру да се придржава свих прописаних веза војске и друштва. То је став према војсци и друштву, па од степена његове култивисаности зависи углед који појединац од њих добија. За култивисање морала официра брине војна организација прописивањем или предузимањем санкција према некултивисаном моралу. Сваки официр сам брине за култивисање свог морала изграђивањем одговарајућих навика. Морал официра је значајан на свим хијерархијским степенима командовања. Међутим, што је виши степен командовања, то су ригорозније моралне норме, па су, уколико се појединац њих не придржава, веће последице по потчињене. Успех војне јединице зависи умногоме и од морала команданта и команде.

Темперамент као особину официра карактерише његов став према потчињенима, јер им он даје задатке, комуницира са њима, координира и контролише њихов рад, подстиче их и стимулише. Темперамент се култивише тако што се уважава став потчињених, изражава воља и способност да им се помогне и на пристојан начин указује на грешке. Осећање уверености да је помоћ присутна иако се не користи одржава самопоуздање и веру у успех. Својим ставом и повезивањем са потчињенима и сарадницима официр треба да обезбеди уверење својих људи да је он објективан регулатор њихових активности, више пратилац него надзорник њиховог рада и њихових резултата, користан инструктор, објективан симулатор и извор одушевљења за рад, пословни пријатељ и друг, али у одређеним околностима и власт. Официр ће успешно култивисати свој темперамент ако никад не заборави да је поштовање туђе личности услов за очекивано поштовање сопствене личности.

Предузимљивост је особина која је потребна да би официр могао да оствари задани циљ на скали циљева. Официр без иницијативе не стагнира, већ назадује. Важно је „... да су армије жив организам само

онда када у њима постоји дух иницијативе – у противном оне су троме и млитаве“²⁴, јер је официр позван да коришћењем савремене технике, талента, науке и професионалне праксе изналази решења која нису предвиђена прописима. Тако обезбеђује примењивање постојећих прописа, што омогућава, у коначном, ефикасно функционисање његове јединице и потребан прогрес. Иницијатива се култивише тако што се стално одржава позитиван став према задацима и проналази нова заинтересованост. Официр треба у свим условима, били они повољни или неповољни, да види само позитивне могућности за даље усавршавање метода рада. Из свог непријатног искуства треба да извуче објективну поуку. Официр треба да има пред очима свој циљ, а не да се губи реаговањем на споредне и безначајне појаве и тешкоће. Официр не сме да буде песимиста, али у свом оптимизму мора бити реалан. Колико сме да буде оптимиста зависи од прихватања ризика, јер само веровање у успех није довољно за његово обезбеђење. Ако се ризик не може прихватити, песимистички став према задацима претвара се у обазривост, која је увек пожељна. Ако се ризик може прихватити, оптимистички став треба потхранити еланом и самопоуздањем. Култивисана иницијатива предуслов је за успешно командовање. Иницијатива се култивише организацијским границама у оквиру који представљају одлуке виших органа у војсци и проверавањем сваке идеје помоћу технике извршавања, постојећег талента, научних тековина и професионалног искуства.

Официр мора да има *ауторитет*. Ауторитет официра је трострук: лични – осећање поштовања које потчињени и претпостављени имају према личности свог официра; стручни – осећање поверења према стручности, и положајни – осећање потребе за незамерањем.

Лични ауторитет официра ствара се и култивише испољавањем карактеристика личности: здравља и физичких особина, интелигенције, морала, неговања сарадње, испољавањем жеље за указивање помоћи и слично. Жеља да се другима помогне изазива поштовање, али за ауторитет официра је веома опасно да ту жељу испољава обећањима која не може испунити.

Стручни ауторитет официра ствара се и култивише испољавањем стручности професионалног војника. Опште и стручно образовање и искуство најефектније се испољавају резултатима рада и обављања задатака. У принципу, стручни ауторитет официра је потребнији у случајевима када се више користи наука и професија него таленат и власт.

Положајни ауторитет стиче се и губи постављањем официра на одређено формацијско место – положај. Тај ауторитет је привремен и релативан за разлику од личног и стручног ауторитета, који су независни од положаја и времена. Пошто положајни ауторитет изазива страх, официр најмање треба да се служи својим положајним ауторитетом,

²⁴ Андре Гаве, *исто*, стр. 58.

јер је страх последње средство које треба користити. Официр мора да се труди да код својих сарадника ствара ауторитет задатка – посла а не ауторитет личности. Ауторитет расте способношћу и угледом официра у односу на потчињене.

Официр и норме друштвеног понашања

Обичајне норме произилазе из друштвеног живота официра и имају карактер регулатора друштвених односа. То је понашање официра према нормама чији се формални извор не налази у неком од прописа које доносе надлежне старешине или органи, него у обичајима народа Југославије.

Обичаје народа Југославије, уколико нису у супротности са тековинама Војске Југославије, треба поштовати и дограђивати. Официри Војске Југославије треба да траже регулативе за изражавање нових облика непосредних веза између припадника Војске и нових облика заједништва, чије би норме живљења стварали сами чланови официрског кора као израз оних садржаја заједништва које спонтано граде људи у слободној заједници. У постојећем прелазном периоду изражени су сукоби појединаца са пробуђеном свешћу о властитим потребама и интересима и наслеђених норми из ЈНА. Те проблеме треба превазилазити, а мотиве понашања официра приписивати моралној свести, која постаје облик вредновања официрског понашања и пристojности. Обичајне норме официра треба да постану стварне норме које обезбеђују услове за развој Војске Југославије, у којој нема могућности за одвајање официра од утемељених обичаја њиховог народа.

Моралне норме, као посебна сфера друштвене свести, постоје у облику система дужности и врлина које имају опште важење у нашој војсци, а који се испољава у свести сваког официра. Свест официра је интернационализовани систем важећих норми којим се одређује шта је добро, а шта зло за појединца, потчињеног, одређено друштво и војску у њему. Морална свест официра почива на аутономији, на свести сваког појединца о личној одговорности за своје поступке, однос према потчињенима и претпостављенима, војсци и друштву као целини. Из те свести настаје облик односа официра према потчињеном и претпостављеном који називамо поштовање другог. У основи, морална свест официра је свест о властитим, на аутономним одлукама заснованим дужностима као услову свих задатака који му се постављају. У вези с тим, Гаве каже: „Али да би један старешина био савршен, њему су потребне још неке ретке особине: спокојство које иде до непоколебљиве хладнокрвности; висок ум који човека уздржава и онемогућава му личне заблуде; доследност; истрајност, која нас нагони да посао непрекидно продужавамо све дотле докле га не свршимо и који никада не допушта да посао због замора остане непотпун; здраво и правилно расуђивање, којим се оцењују средства према дејству које она произведе; такт; оштроумност; посматрачки дух...“²⁵

²⁵ Исто, стр. 165.

Морална свест официра је свест о ономе што официр треба да чини да би био омиљен, цењен и поштован у свом колективу. Официр нема морала ако не поштује аутономију потчињеног и претпостављеног и, на основу тога, право на различите процене ситуације за исте циљеве. Према томе, сваки официр ствара свој морал, који има посебан утицај на стварање морала у Војсци Југославије. Морал војске и официра мора да буде убедљив и очигледан. Он не сме да буде диктат нечије воље него објективна стварност, а своју снагу да црпе из себе, без особитих потреба да се остварује путем принуде.

Правне норме су правила која регулишу понашање официра и примену санкција у случају прекршаја. Оне изражавају интересе официра, али на начин који не зависи од самовоље официра као претпостављених. Оне су основни друштвени регулатор владавине војних и других закона, где је искључена индивидуална самовоља и потчињавање било чијој појединачној вољи. Значај важења правних норми могућ је само у условима независности законодавне власти од хијерархијског система војног руковођења и независности војног судства. Војни закони морају да буду одређени тако да се не могу произвољно тумачити. Војним законима одређује се сфера деловања официра на њиховој функционалној дужности до које могу остварити своје циљеве, приватну и јавну сферу деловања, допуштена одступања и дозвољена средства ради остваривања функционалних обавеза. Правне норме захтевају од официра да своје поступке доводе у склад са обавезним нормама и оне просуђују, пре свега, последице понашања. То је систем негативних норми забрана, а оне одређују само границу слободе о којој сваки официр мора водити рачуна како не би био изложен одговарајућим санкцијама. Свака правна норма састоји се из два основна елемента: диспозиције и санкције, при чему се за понашање официра примењују један или други елемент, никако оба.

Политичке норме одређују циљеве и средства за постизање и одржавање циљева борбене моћи Војске Југославије. Основне норме обрађује политика одбране, која треба да одреди интересе војске и да их наметне друштву. Политичке норме су путоказ у развоју одбране СР Југославије. Оне су смер и метод рада официра на јачању и стварању услова који омогућују успешну одбрану земље.

О значају односа државе према својој оружаној сили Димитрије Ђурић је још крајем прошлог века казао: „Ако ли је држава насилна, неприродна, тј. њени народи нису равноправни или се деле на господаре и рају, онда ће и састав војске бити нечист и јединство лабаво. О другарству, пожртвовању итд. у таквој војсци не може бити ни речи но само о међусобној мржњи и међусобном неповерењу. Сурова дисциплина и моћи ће одржати ту војску у мирно доба у јединству, но оно је само спољње, чист 'заит' 'стега'. А у рату и одсудном тренутку, када се дисциплина засведочава својом крвљу – таква војска скида маску и уклања се, штеди се, предаје се, бежи“²⁶.

²⁶ Димитрије Ђурић, *Основна тактика три рода војске*, Београд, 1879, стр. 58.

Официри, посебно они на високим дужностима, морају да прате политику, закључују и према њој усмеравају и регулишу стратегијску употребу војске. Истовремено, политика војске, а и официра, треба да почива на: (1) теорији о вођењу рата и (2) ратним циљевима и снагама за њихово остваривање. Уклапање официра у политичке норме које су повезане са политиком одбране и стварање јасних циљева услов су за остварење јединствене воље код потчињених. Истовремено, неприхватљиво је повезивање официра са политичким странкама које се боре за власт. Као професионалци, они се могу везати само за политику одбране Савезне Републике Југославије. Зато је питање политичких норми у Војсци Југославије условљено утемељењем њене политике одбране.

Религијске норме су форме друштвене свести које садрже и друге посебне сфере вредности: моралне, обичајне, норме праведности итд.²⁷ Религија се јавља као посебан систем норми које су ван стварности савременог живота и технолошког развоја. То се посебно односи на војну праксу, где религија престаје да постоји као посебна форма друштвене свести. Официр у току борбених дејстава одређује услове опстанка себи и потчињенима. Он познаје своју моћ и моћ своје јединице. Ослобођен садржаја везаних за религију, официр мора бити реалан судија и законодавац. Стрепње и надања везана за себе и потчињене не могу се испољавати ван стварности.

Официр може спроводити личну веру као облик разумевања и тумачења егзистенцијалних садржаја религије, вечног сукоба човека са прошлошћу и сталног осећања сукоба са светом у којем живи. Он може у слободно време да прихвати одређене религиозне норме које су везане за моралну и обичајну сферу и које не утичу на изградњу борбене моћи јединице. Он може да иде у цркву, моли се, слави славу, крсти децу, учествује у литији и литургији, али је недопустиво да буде верски фанатик, односно да верује да ће му молитва донети победу без борбе. Веру, обичаје, велика и славна дела наших народа официр треба да познаје због изградње морала јединице.

Војска Југославије мора да пропише начине понашања официра у току разних религиозних празника.²⁸ Основно је да се официри понашају у складу са културним нормама, а да се институционално понашање регулише у посебном праву Војске Југославије.

²⁷ „Религија је систем идеја, праћена одређеним осећањима побожности, страха, тајновитости, који суштину света и положај човека у њему објашњава помоћу извесних надискуствених чињеница које се не могу проверити ни доказати, у које се може само веровати. Вера је главни елемент религије, у оно што говори религија, може се само веровати а не може се проверити ни знати“. Др Радомир Лукић, *Основи социологије*, Научна књига, Београд, 1984, стр. 268.

²⁸ Наређењем министра војног и Морнарице бр. 42081 од 05. 09. 1892. године дат је списак празника појединих вероисповести: 1) за православне и гркокатолике (Св. Сава, Божић, Ускрс и дан славе); 2) за римокатолике (Ускрс, Божић, Духови, Сви свети и Брашњанчево); 3) за муслимане (Курбански бајрам, Рамазански бајрам и Мевлуд); 4) за Јевреје (Пасха). Свака јединица имала је своју славу која се славила као успомена на одређене значајне датуме из прошлости (дан устанка против Турака, дан установљења неке јединице, дан рођења или смрти лица чије име носи јединица итд.). *Службени гласник* бр. 37 од 08. 09. 1892, стр. 1664.

Културне нормe се односе на садржаје преко којих се испољавају битне одлике народа Југославије, духовна добра које је човек створио и њима располаже, почев од свакодневних животних навика и обичаја до највиших творевина уметности. У мноштву културних појава официр мора да нађе своје место, да буде образован и просвећен према највишим стандардима културних норми. Његова духовна култура мора да почива на резултатима друштва у науци, уметности, организацији друштвеног и државног живота, у обичајима и моралу. Што се тиче националне културе, мора да познаје: историјску традицију, морал и обичаје, језик, књижевност и уметност сваког народа, те културу рада и говора. Официр мора да буде образован изнад просека (да познаје светске језике, природне и друштвене науке). Посебно мора водити рачуна о пристојности, лепом понашању, пажљивом опхођењу и друштвеној обзирности. Познавање и примењивање културних норми омогућује стварање нове слике о официру Војске Југославије и повећање његове популарности у народу.

Закључак

Захватом и одговарајућим третманом особина које би требало да има официр Војске Југославије учињен је покушај да се одговори на то значајно питање са којим официри наше војске свакодневно живе и раде. Синтетизовани на основу компонената три целине, могу се извести следећи закључци:

1. Официр мора да буде патриота, храбар, образован, енергичан, примеран, тактичан, суров, правичан, строг, честољубив, хладнокрван, инвентиван, креативан и славољубив.

2. Официр мора бити добар организатор и руководилац. Да би то био мора поседовати: таленат, интелигенцију, прихватљивост, вредноћу, искуство, моралност, темпераментност, иницијативност и ауторитативност.

3. Официр мора да се придржава норми друштвеног понашања: обичајне, моралне, правне, политичке, религиозне и културне норме.

Официр мора да се у васпитању потчињених понаша према захтевима рата а не мира. Мора увек да буде узоран и да се клони навика које штете његовом угледу. У свим ситуацијама треба да се понаша тактично и културно и да испољава углађеност. Осим тога, мора да поштује потчињене. У свим приликама официр мора да поседује оптимизам и одушевљење. Мора да буде праведан и частан. И када је ван службе ни једног тренутка не сме да занемари војнички дух и понашање.

На крају, у маси војске има веома мало стварно храбрих војника, па битку добија официр који контролише појаву страха у својој јединици. Основ рата је човеково срце, које делује под утицајем страха од заробљавања, рањавања или погибије. У таквим условима победиће она војска која има часне официре, спремне и способне да војнике поведу у ратну победу.

Политичке импликације захтева за аутокефалност православне цркве у Црној Гори

Проф. др *Мирољуб Јевтић*

Аутор у чланку жели да покаже да амбиција људи и политичких снага које стоје иза идеје о аутокефалности православне цркве у Црној Гори није уопште условљена стварном тежњом за добијање црквене аутокефалије, већ је то један од важних услова за касније отцепљење Црне Горе од Југославије. Отуда правилно схватање тог проблема има прворазредан значај за одбрамбено-безбедносну ситуацију СР Југославије.

Посебно је значајно то да се захтев за стварањем тзв. аутокефалне цркве Црне Горе сасвим уклапа у остваривање концепта „новог светског поретка“, јер доприноси уситњавању држава, што их чини погоднијим за политичку манипулацију.

У кризи која потреса одбрамбено-безбедносни систем СРЈ и целокупни српски народ једна од најзначајнијих, ако не и најзначајнија чињеница јесте појава сецесионизма у делу становништва Црне Горе. Сецесионистичке тенденције нису никакво изненађење када се испољавају у сасвим инородних народа, какви су Шиптари или Мађари, или код дела српског народа који се исламизовао и тако променио своје светоназоре. Међутим, чудно је ако се такве тенденције јаве тамо где их нико не би смео очекивати – у делу народа који се одувек сматрао бастионом колективитета, какав је увек за српски народ била Црна Гора.

Чињеница да су се Црногорци вазда сматрали Србима и да су то били¹ никако не сме да утиче на другу чињеницу – да је поред српског

¹ *Земљопис књажевине Црне Горе за III разред основне школе*, Цетиње, 1899, стр. 34, 35. и 36. (цитирано према „Огледалу“, листу из Подгорице): „У Црној Гори живе све сами чисти и прави Срби који говоре српским језиком, а има их око 300.000. Већином су православне вјере, а има нешто мало римокатоличке и мухамеданске вјере, али треба знати да смо сви српског поријекла и српске народности“. Значи јасно се види да се ради о нацији, а не о вери. Што је уосталом јасно, јер је у питању 1899, када је Црна Гора била модерна држава и без икакве физичке везе са Србијом, од које је делила турска власт у Рашкој области и на Космету.

идентитета народ на простору Црне Горе рано стекао своју државу, која је заједно са Србијом била призната још на Берлинском конгресу 1878. године.²

Због националне истоветности народ Црне Горе, заједно с народом Србије, после Првог светског рата ушао је у заједничку државу и Црна Гора је и у СФРЈ, а и сада у СРЈ, призната као равноправан чинилац, па као такав има право на самоопредељење до отцепљења. Значи, може се одвојити од Југославије. Та је чињеница сасвим легална и легитимна, па нико не може одрећи то право народу у Црној Гори ако он то икада буде пожелео. Међутим, проблем није у простом праву. Наиме, намеће се питање како се могло десити да је део народа, који је вековима проливао крв да би се ујединио с осталим Србима, сада одједном добио жељу да од њих оде. И, што је посебно важно, како се могло десити да они чији су дедови још 1945. године били Срби, сада тврде да су они Црногорци, и не само то него и да им дедови нису знали шта су по националности. Тај феномен је сигурно најзначајнији од свих који су везани за српско национално питање у 20. веку, и то захтева интердисциплинарни приступ више наука: политикологије, социологије, етнопсихологије итд.

Ако се прати штампа, најпре она која је отворено на страни политичких странака које заговарају отцепљење Црне Горе, па затим и сва остала, видеће се да се у њој отворено заговара стварање аутокефалне цркве као једне од значајних полуа отцепљења црногорске државе. Тако, на пример, у „Монитору“, недељнику који заговара опцију најјаче сецесионистичке странке у Републици, скоро у сваком броју има текстова или писама читалаца где се заговара стварање аутокефалне цркве као полуге независне државе. Тако у једном тексту изричито стоји: „... питање нације тако и ово питање цркве неодвојиво је од питања црногорске државе. Негирањем једног или другог негира се у ствари Црна Гора“. И даље: „црногорска држава и српска црква у њој, ту не може бити јединства већ само сукоба... Тај сукоб може бити разријешен тако што ће ово бити Црна Гора, народ црногорски и црква црногорска, или их у противном неће бити. Ако остане српска црква, Срби из Црне Горе и српска Спарта, онда је ту јасан епилог“.³

Према томе, први и најважнији закључак који се из тог јасног и резолутног става може извести јесте да је питање аутокефалности цркве у Црној Гори, онако како га постављају људи чије ставове репрезентује „Монитор“, пре свега питање државе, тј. самосталне државе Црне Горе и Црногораца као аутохтоног и несрпског народа. Очигледно, то питање је првенствено политичко, а мешање цркве је само параван који треба да ојача легитимитет политичког покрета чији је циљ отцепљење. С те тачке гледишта види се да се наведена тема тиче, пре свега, политичке науке, односно оног њеног дела који проучава узајамни однос

² Више о томе у: *Војна енциклопедија*, Београд, 1971, одредница Црна Гора.

³ „Монитор“, 8. јануар 1993, стр. 9.

религије и политике.⁴ То се посебно види из чињенице да људе који се боре за остваривање аутокефалне цркве у Црној Гори уопште не карактерише никакав однос према православљу осим индиферентности. Између осталих, челник Либералног савеза Црне Горе за себе тврди да је атеиста.⁵

Ради остваривања аутокефалности православне цркве формиран је одбор који је преузео више акција.⁶ Састављен је од световних лица која уопште нису црквено организована у оквиру парохија Православне цркве у Црној Гори, што даје посебан тон целом случају. Јер, према теорији о аутокефалији, „аутокефалност показује административну управно-организациону независност једне помесне Цркве и изражава се канонским правом једне помесне Цркве да бира и хиротонише свога административног поглавара, Архиепископа или Патријарха“.⁷ Према томе, види се да је према црквеним канонима, а они су једино меродавни, акт о којем се ради везан пре свега за свештенство. Стога, ниједан захтев за аутокефалношћу који није подржан, односно покренут од свештенства и верног му народа не може имати никакве везе с црквеним појмом аутокефалије. У овом случају очигледно је да само лаици, с подручја на којем теже да успоставе аутокефалну цркву, траже такву институцију. Њу не траже ни надлежни владика, односно митрополит, нити било који од свештеника који служе на подручју Републике Црне Горе. Отуда је потпуно јасно да је питање искључиво политичко, а самим тим и од примарног интереса за политикологију.

Питање аутокефалије онако како се развијало у оквиру Православне цркве никада није било само црквено питање. Тачније, никада се захтев за аутокефалношћу једне помесне цркве није сводио искључиво на екласиолошке разлоге, већ је било везано и са политиком. Тако је питање аутокефалности српске цркве у средњем веку било везано за признавање независности државе. Уздизање архиепископије на ранг патријаршије за време цара Душана такође је било и политичко питање.⁸ Међутим, увек се радило о спрези цркве на одређеном

⁴ На свим факултетима политичких наука у свету та дисциплина је веома развијена. Тако нпр. на њима не само да су у наставним програмима дисциплине које третирају односе религије и политике *en general*, већ постоје и посебне катедре и научноистраживачке групе за ислам и политику, јудизам и политику, хришћанство и политику итд.

Тако је на свима познатој лондонској „School of Economics and Political Science“ ова дисциплина веома развијена. И у Русији, односно некадашњем СССР-у, та дисциплина је била веома развијена. Тамо је чак на свим државним универзитетима постојао предмет историја и теорија атеизма, а на вишим школама – основи научног атеизма. Из наставног плана и програма види се да је основни циљ предмета било анализирање феномена религије као појаве која изазива одређене политичке последице, тако да се суштина предмета своди на изучавање утицаја разних религија на политику и политички живот. О томе погледати у: *Програм курса историје и теорије атеизма*. Москва, 1982.

⁵ *Ко је ко у Црној Гори*, Будва, 1993.

⁶ „Монитор“ 10. јануар 1992, стр. 14.

⁷ Марку Илија, *Македонска црква: самотворевина Скопља, улога папе и уније*, Призрен, 1994, стр. 26.

⁸ Више о томе у: Јеврем Игумановић и Ж. Маринковић, *Историја опште хришћанске и српске православне цркве*, Београд, издање књижаре В.Н. Рајковић и компанија, недатирано.

подручју: значи свештенства, верног народа и државе, који су, тражећи аутокефалност, тежили учвршћивању државне независности. Према томе, одређена политичност у захтеву за аутокефалијом није спорна. Али, у овом случају се очигледно ради о другојачијој чињеници, јер је целокупно свештенство на подручју Црне Горе, заједно са својим поглаваром – митрополитом, против акције за додељивање аутокефалије, тако да њу захтевају само лаици.

У цитираном ставу из „Монитора“ види се да покретачи захтева за аутокефалност то и не негирају, па наш закључак није никакво откриће, он је, једноставно, само увод у разрешење проблема и указивање на разлог зашто се бавимо том темом. Свесни чињенице да, упркос отвореним политичким намерама, само позивање на аутокефалију мора имати и неко црквено покриће, представници отцепљења су настојали да својој акцији дају какав-такав црквени легитимитет, па су потражили помоћ свештенства. Како у Црној Гори међу свештеницима нису нашли подршку, потражили су је на страни. Један архимандрит Америчке православне цркве, родом из Црне Горе, пристао је да као свештеник да црквени легитимитет тој операцији. Међутим, као припадник једне друге цркве он је канонски ненадлежан и због те акције га је његова сопствена црквена управа рашчинила, односно укинула му је свештеничко звање, па више није свештеник.⁹

Посебно је значајно да се до сада ниједна црква у свету није ставила на страну поборника аутокефалности цркве у Црној Гори. Осим тога, што је најважније, ни већина верног народа тамошњих епархија није подржала те захтеве. То се веома јасно видело приликом посете патријарха Руске православне цркве Алексија II, који је у мају 1994. посетио Црну Гору. На литургији на темељима Храма Христовог васкрсења у Подгорици, где се окупило неколико хиљада верника,¹⁰ сви верници и свештенство из Црне Горе с одобравањем су слушали и прихватили госта из Русије, који им је рекао: „Драга браћо и сестре Црногорци, децо свете Српске православне цркве... Осетили смо, данас, љубав Црногораца према нама Русима. Сматрамо ту љубав за бисер у венцу братске љубави и духовног јединства руског и српског народа“.¹¹ Поборници аутокефалности покушали су да организују паралелни митинг, али се, према извештајима са терена, њиховом позиву одазвало свега око 50 људи.¹²

Друга, веома значајна чињеница везана за питање аутокефалности цркве у Црној Гори, која такође има велике политичке последице, јесте неуважавање постојећих граница између епархија Српске православне цркве, што би могло довести до поремећаја и у међудржавним односима

⁹ „Политика“, 6. новембар 1993, стр. 9.

¹⁰ Исто, 19. мај 1994, стр. 112.

¹¹ Исто.

¹² Исто. На том скупу лидер либерала је рекао својим приврженицима да достојанствено дочекају патријарха руског и уложе му протесте против узурпаторске Српске православне цркве и њене антицрногорске политике“... јер у нашој држави треба да градимо храмове Црногорске православне цркве“.

с Републиком Србијом, али и Републиком Српском. Наиме, широкој јавности је мало познато да се црквене границе у СРЈ не поклапају с државним. Тако Митрополија црногорско-приморско-зетскобрдска и скендеријска, како се званично зове, не само да се не протеже на целој територији Црне Горе већ административно прелази и државну границу с Албанијом, јер има црквену јурисдикцију над српским живљем који насељава Скадар (отуда у називу скендеријска). Тачније, полагасти право на целу Црну Гору значи негирати садашњу црквену поделу која се у много чему поклапа и са официјелним националним међама. На пример, подручје општине Пљевља, које административно припада Црној Гори, у црквеном погледу није део Цетињске, већ Милешевске митрополије.¹³ Иста је ситуација са Захумско-херцеговачком епархијом СПЦ, која се протеже и на подручје садашње општине Херцег-Нови, тако да део мора код Њивица и читаво залеђе, које се наслања на подручје Републике Српске, у црквеном погледу припада Захумско-херцеговачкој епархији, са седиштем у манастиру Тврдош код Требиња.

Мада се становници Црне Горе који припадају православној традицији у већини сада изјашњавају као Црногорци у националном смислу, што се мора уважавати, не сме се сметнути са ума да се баш у општинама Херцег-Нови и Пљевља многи становници декларишу као Срби. Тако је на попису 1991. године број Срба у општини Пљевља износио 24,34 одсто укупног становништва или 9.647 становника.¹⁴ У општини Херцег-Нови Срба је, према попису из исте године, било 8.523 или 30,91 одсто.¹⁵ Према томе, очигледно је да су сви ти Срби, ако су верници, приврженици СПЦ, а како се види из наведеног, ни остали верници с подручја Црне Горе који се пишу као Црногорци нису испољили жељу за другачијом црквеном јурисдикцијом осим оне Српске православне цркве.¹⁶ Према томе, свако инсистирање на промени црквеног стања на подручју Црне Горе, које подразумева стварање црквене организације која би укључила Цетињску митрополију, али и делове других епархија, као што су Захумска и Милешевска, било би задирање у права не само других равноправних епархија већ и у национална права верника који се декларишу као Срби. Јер, како вели владика цетињски Амфилохије Радовић: „Свака епископија (то је исто што и епархија прим. М.Ј.) је пуна Црква, не део неког универзалног тијела, као што то схвата римска еклисиологија. Тамо гдје је епископ са свештенством и народом тамо је саборна (католичанска) Црква Божја у свој својој пуноћи јединствена у вјери и животу и Тајни Причешћа са свим другим Црквама Васељене“.

Посебно је значајно да иницијатори отцепљења цркве своју тежњу заснивају на претпостављеној чињеници да је црква у Црној Гори била аутокефална за време династије Петровића и да је њена самосталност,

¹³ „Борба“, 14. септембар 1992, стр. 4.

¹⁴ Група аутора, *Етнички састав становништва Србије и Црне Горе и Срби у СФР Југославији*, Београд, стручна књига, 1993, стр. 217.

¹⁵ Исто, стр. 216.

¹⁶ Цитирано према листу „Огледало“.

противно вољи свештенства и народа, била насилно укинута после Првог светског рата.¹⁷ Овде не бисмо улазили у то питање које је расправљало и расправља више историчара Цркве (и оних који су за отцепљење њеног дела у Црној Гори), већ бисмо указали на једну другу чињеницу која показује недоследност заговорника аутокефалности и значајно поцртава политичке димензије проблема.

Сви „аутокефалисти“ траже да Црква на целој административној територији Црне Горе постане независна, јер је, наводно, њена независност насилно укинута. Али, при томе занемарују једну веома важну чињеницу да ако је Цетињска митрополија била аутокефална и ако је насилно укинута, онда то не важи за подручје Боке которске. То подручје пре Првог светског рата није било у саставу Цетињске митрополије, већ је било епископија, што значи пуна црква, према православној еклисиологији, у саставу румунске Буковинске митрополије. Као таква, та епископија се самоиницијативно, без икакве везе са Цетињском митрополијом, укључила у састав Српске православне цркве.¹⁸ Према томе, Бокешкој епархији нико није укинуо аутокефалност јер је она није ни имала. Управо из тога разлога један од циљева „Српског форума Боке“ јесте и враћање Бокешке епархије СПЦ и њено одвајање од Цетињске митрополије ако се Црква у Црној Гори отцепи.¹⁹ Слична је ситуација и с великим делом Цетињске епархије из времена Цркве после Првог светског рата. Ако је тачна тврдња заступника аутокефалије да је српски народ сасвим различит од црногорског и да је краљ Александар насилно и противно вољи Црногораца укинуо њихову аутокефалну цркву захваљујући војној сили, онда се то исто може рећи и за идентичне поступке црногорске власти према великим деловима цркве који су такође „насилно“ после ратова „отргнути“ од матичне Рашко-призренске епископије, значи аутентично српске, и прикључени Цетињској митрополији. Тако су до пре Првог балканског рата, 1912. године: читава Пљевља, Бијело Поље, Беране, Мојковац, Рожаје и Плав, а то је велики део садашње Црне Горе, били у саставу Епископије из Призрена.²⁰ Када је у тим регионима успостављена црногорска власт и Црква је аутоматски постала део Цркве у Црној Гори. Шта више, по логици црногорских аутокефалаца и Пећка патријаршија се нашла у „непријатељској држави“. Слична је ситуација била до 1878. године односно до успостављања независне Црне Горе. Тада су Колашин, Подгорица, Бар и Улцињ били под црквеном јурисдикцијом Призрена, али је после прикључења Црној Гори промењена и црквена надлежност.²¹ Међутим, све те чињенице поборници аутокефалности не узимају у обзир јер им не иду у прилог. Следећа значајна политичка последица делатности заступника отцепљења Цркве у Црној Гори је

¹⁷ „Монитор“, 8. јануар 1993, стр. 8–9.

¹⁸ Маринковић и Игуманов, *исто*, стр. 139.

¹⁹ *Српски форум Боке: Циљеви и програм деловања*, Херцег–Нови, 1992, стр. 3.

²⁰ Боко Слијепчевић, *Српско арбанашки односи кроз векове са посебним освртом на новије време*, Хилестир, 1983, стр. 276.

²¹ *Исто и Савременици о Косову и Метохији*, Београд, 1988, стр. 116.

развијање непријатељства и razdora међу њиховим присталицама према светосављу, Светом Сави, а самим тим према српској цркви и народу. Као доказ за то пишу, на пример, да „темељи српске цркве нијесу у Христу него у Светом Сави“.²² Међутим, свакоме ко иоле познаје теме везане за религију јасно је да они који у свету имају водећу улогу у православљу, а то су патријарси васељенски и московски, први као први међу једнакима, тј. међу свим православним патријарсима, а други као предводник највеће православне цркве у свету, најбоље знају шта је суштина њихове вере, а оба та великодостојника су свим својим бићем показала да СПЦ има апсолутно идентичну догму као остале православне цркве. Отуда се види колико је оптужба да је темељ СПЦ у Светом Сави а не у Христу неоснована, а затим опасна, јер је очигледно резултат жеље да се вређа СПЦ, а тиме и њени верници.

Посебно је значајно да се у штампи која подржава аутокефалност, тј. самосталност цркве, сасвим некритички преузимају неки ставови за које се тврди да су дошли из круга неких других цркава, тј. неправославних, којима се, наводно, доводи у питање хришћански карактер Српске православне цркве. Пошто нема православних теолога, онда се за доказивање таквих теза узимају ставови неправославаца. Тако се, између осталог, у једном уводнику каже да је према тим мишљењима теолошки сумњива она хришћанска црква у којој епископи лажу без гриже савести итд.²³ На такав начин се очигледно развија нетрпеливост према СПЦ и њеним свештеницима, али и верницима. То је уосталом, кулминирало отвореним нападима на митрополита цетињског Амфилохија Радовића, кога називају сотоном.²⁴ Таква ситуација је довела до значајних подела у Црној Гори, што је имало за последицу и физичке обрачуне заступника двеју опција. На крају, веома важна последица деловања аутокефалаца јесте помагање остваривања утицаја католичког прозелитизма и, у крајњем, кроатизације Црне Горе, што је одвајкада био циљ и Ватикана, и хрватског национализма. Опште је позната историјска чињеница да су, према најранијим извештајима, а пре свега према византијском цару и писцу Константину Порфирогениту, целокупно становништво јадранског приморја до реке Цетине, укључујући и острва Хвар и Брач, чинили Срби.²⁵ Сада тамо Срба из тог периода уопште нема. Сви су се милом или силом определили за католичку веру – кроатицизовали.

У садашње време, на исти начин, желе да кроатизују и Црну Гору, где је тај процес већ захватио обалу услед присуства католичке млетачке, а затим и аустријске власти. Пошто је снажан осећај светосавља и српске свести био главна препрека тој намери, примарни циљ Ватикана у Црној Гори јесте да ослаби Српску православну цркву. Према томе, сваки акт који иде у прилог слабљењу светосавља и СПЦ барем по-

²² „Монитор“, 13. август 1993, стр. 7.

²³ Исто, април 1993. стр. 5.

²⁴ Исто, 13 август 1993.

²⁵ Византијски извори за историју народа Југославије, обрадио Божидар Ферјанчић, САНУ, Београд, 1959, том II, стр. 35–65.

средно доприноси јачању католичких прозелитских могућности. Наиме, Ватикан има велике интересе да се покрет за аутокефалијом повећа ради, у првој фази, стварања аутокефалне православне цркве у Црној Гори, а затим њеног превођења на унију с Ватиканом, да би се на, крају, потпуно кроатизирала. То је, уосталом, био пут кроз читаву историју. За време владе Млечана православље је на све могуће начине гушено: као што се сада чине настојања да се одузме јурисдикција над СПЦ у Црној Гори, тако се радило и кроз историју. Чим су се српски патријарси насилно иселили у Угарску, јурисдикција над вернима у Боки одузета је и дата на управу оним православним јерарсима какав је филаделфијски, са седиштем у Венецији, које је дужд могао контролисати, а са њим и Ватикан. Делатност православних онемогућавана је на све начине па се сада постојање два олтара у православним црквама у Боки погрешно узима као пример толеранције, а то је, у ствари, последица најгоре пресије, јер је народ био силом нагнан да прихвати римокатолички олтар како би се постепено навикао на католицизам. По благослову папе католичко свештенство је смело: (1) да има надзор над православним црквама и манастирима, (2) да тражи од сваког православног свештеника да за своју професију има претходно одобрење од католичког бискупа и (3) да свештеник православне вере мора исказати симбол вере западне цркве пред римокатоличким бискупом.²⁶ Све је то утицало на прелазак на унију, затим на католицизам, а онда је следила кроатизација.

Притисци су били тако снажни да су и епископи православне цркве на њих пристајали. Тако је, на пример, у првој половини 19. века и бокелско-далматински епископ Венедикт Краљевић подлегао притиску и прешао на унију с Римом, али га је верни народ отерао.²⁷ Најбољи доказ како је тај процес текао изрекао је познати сарајевски глумац Јосип Пејаковић у интервјуу сплитској „Недељној Далмацији“: „То што је неки мој предак у Тивту чувајући главу измолио Света Марију милости пуна, то понављао ко зна колико пута, а касније то пренио на цијелу породицу, то што су Пејаковићи прије 150 година од православаца постали католици, са мном нема никакве везе“.²⁸ Како видимо, овај сада Хрват и католик јасно вели да су још пре само 150 година његови преци били православци. А шта су за католичку цркву по националности били становници Црногорског приморја и Црне Горе уопште најбоље се види из назива Барске надбискупије. Од 16. века барски надбискуп има наслов „*primas Serviae*“, тј. примас Србије, а то је 1902. године папа Леон XIII изричито одобрио.²⁹ Из тога се јасно види ко су за папу били становници Црне Горе.

²⁶ „Гласник српске православне цркве“, мај 1901, стр. 512. Овде цитирано према семинарском раду Јасне Вујучић – *Територијално протезање црногорско-приморске митрополије од XV до XVIII века*.

²⁷ Маринковић и Игумановић, *исто*, стр. 139.

²⁸ Овде цитирано према „Политици“ од 18. априла 1994. године, стр. 6.

²⁹ Бутарац Ј-Ивандије А, *Повијест католичке цркве међу Хрватима*, Загреб, 1973, стр. 109.

Да би се дуго постојање католичке цркве на просторима Црногорског приморја, али и у унутршњости земље, још више оснажило, лансирана је теза о Црногорцима као црвеним Хрватима. Један од аутора до танчина разрађене тезе о црвеним Хрватима је фратар Доминик Мандић.³⁰ Због настојања да се на све могуће начине тај део земље присаједини Хрватској,³¹ власт у Хрватској популаризује и промовише све идеје из Црне Горе које имају призвук сепаратизма. Тако се у Загребу штампају књиге и часописи у којима се разматра наведена проблематика, бране се докторске дисертације на ту тему, а Црногорци који се баве књижевношћу уписују се у удружења хрватских књижевника.³² Тиме се потврђује чињеница да се интереси заступника идеје о отцепљеној Црној Гори сасвим уклапају у интересе Хрватске. Да би ствари биле јасније ваља знати да заступници такве политике у Црној Гори имају црногорску свест и они не желе да буду Хрвати, али својим акцијама доприносе слабљењу управо црногорског идентитета, додуше несвесно, јер доливају воду на млин Римокатоличкој цркви. Они иду чак дотле да желе да покажу како је римокатолицизам у основи права вера Црногораца. Као крунски доказ за то користе податак да је још у 12. веку црква западног обреда била доминантна у Црној Гори. Али, поставља се питање шта то значи за национални идентитет када је познато да је и Стеван Немања био крштен по западном обреду, јер је он у Рибници, делу садашње Подгорице, где је рођен, био доминантан.³³ Или, што је посебно важно, мало се потенцира чињеница да је Немањин син Вукан, када се уз помоћ угарског краља докопао престола 1202. године, у Србији прогласио римокатолицизам за државну веру, а папу за врховног поглавара српске цркве.³⁴ Ваљда је то најпозданији доказ да чак ни на нашим просторима вера и нација у време утврђивања црквене поделе на западну и источну нису биле јединствене.

Оно што посебно забрињава јесте чињеница да је са протоком времена све што је било римокатоличко постало и хрватско. Ипак, упркос томе, веома дуго код римокатолика, чак у садашњем Хрватском приморју, постојала је искључиво српска свест. Академик Мирослав Пантић то посебно објашњава на примеру Дубровника: „... када се формирало национално осећање у Дубровнику – оно је било српско... За дубровачку књижевност се може с правом рећи да је српска, јер постоји српски етнички основ... али се временом покатоличило“.³⁵

³⁰ Погледати о томе: Д. Мандић *Црвена Хрватска у свијетлу повијесних извора*, Чикаго, 1957, видети: Ватрослав Мурвар, *Хрватска и Хрвати*, Чикаго, 1953, и Влахо Раић, *Хрватска и Србија*, Буенос Ајрес, 1953.

³¹ Отворено се штампају географске карте с уцртаном Боком као делом Хрватске итд.

³² Тако су, на пример, Јеврем Брковић и многи други који су главни заговорници отцепљења Црне Горе од Југославије уписани у лексикон Друштва хрватских књижевника, који је финансирала хрватска влада. Цитирано према: *Новости*, 2. октобар 1993, стр. 4.

³³ Маринковић и Игумановић, *исто*, стр. 78.

³⁴ *Исто*, стр. 83.

³⁵ „Борба“, 30. јул. 1993, стр. 20.

Управо стога садашња акција у Црној Гори, чији је циљ разбијање јединства Православне цркве, иде директно наруку римокатоличком прозелитизму, а затим и кроатизацији. Уосталом, то је био пут и Дубровчана и осталих приморских римокатолика Срба. Огромна већина садашњих римокатолика из Црне Горе који се пишу као Хрвати није донедавно, тј. до дубоко у прошли век, имала хрватску националну свест. Свесна тога, Римокатоличка црква љубоморно чува своје бискупске столице и припрема нове. Зато је у Никшићу, где уопште нема римокатолика, подигнута катедрална црква итд.

Захтев за одвајањем дела СПЦ у Црној Гори, на основу свега што је наведено, има еминентно политички, а не црквени и православни карактер. Зато он јесте предмет политиколошке анализе, какав је овај текст. Та акција, која истовремено жели да се покаже као потпуно црногорска, у суштини води негирању било какве Црне Горе и Црногорства, чега очигледно њени протагонисти нису свесни. Одвајањем од СПЦ, у ствари, одвајање је од православља уопште, а тиме и од традиција везаних за владике из куће Петровића. Што је посебно важно, њене последице су индиректно у служби римокатоличког прозелитизма. С друге стране, важно је нагласити да је избор нације, исто као и вероисповести, субјективно и да свако има право да се у томе домену понаша према своме нахођењу и осећању, уз вођење рачуна само о једној ствари – да то не сме да онемогући исти толики степен слободе другима.

Економски рат

Проф. др *Милан Ђ. Плавшић*

У чланку се разматрају циљеви, задаци и облици економског рата. Аутор наводи да економски рат обухвата низ отворених или прикривених привредних или других мера које имају за циљ слабљење или елиминисање економског фактора ратног потенцијала противника, односно паралисање аналогних мера непријатеља уперених на сопствени ратни потенцијал. У раду су наведени сви значајнији примери облика економског рата кроз историју.

Појам

Економски рат обухвата низ отворених или прикривених привредних или других мера које имају за циљ слабљење или елиминисање економског фактора ратног потенцијала противника, односно паралисање аналогних мера непријатеља уперених на сопствени ратни потенцијал¹. Може се водити: пре оружаног сукоба, за време оружаног сукоба и после оружаног сукоба држава.

Елементи економског рата налазе се у давној прошлости, још у првим ратним сукобима. На пример, старокинески војни писац Сун Цу Ву, петсто година пре нове ере, писао је о правилима ратне вештине и тврдио да се „највећа вештина састоји у томе да се отпор непријатеља сломи без оружане борбе“. Познате војсковође Ханибал, Филип и Александар Македонски, уз помоћ пропаганде и обавештајне делатности, постизали су огромне успехе. Рат појединих племена вођен је ради освајања стокe, робова и блага, у многим ратовима противници су уништавали: насеља, усеве и воћњаке. Кутузов је, на пример, у рату против Француске, 1812. године, када се повлачио, спаљивао све што би противнику могло да користи. У савременим условима економски рат поприма разне облике, добија све већи значај и посвећује му се све већа пажња.

¹ Војни лексикон, ВИЗ, Београд, 1981, стр. 124.

Циљеви

Циљеви економског рата се могу поделити на циљеве у време мира и циљеве у време рата. У време мира циљ економског рата може бити приморавање противника на војне, политичке и економске уступке без употребе оружане силе и слабљење, на тај начин, његових економских и војних могућности, чиме се олакшава постизање успеха у евентуалном рату. Због тога се често каже да економски рат у доба мира делује као притисак и да се одвија у заостреним односима између држава. Економски рат у доба мира може да траје веома дуго и не мора да доведе до оружаног сукоба. У време рата (оружани сукоб) циљ економског рата може бити: отежавање или чак онемогућавање материјалног обезбеђења противника за вођење оружане борбе ради постизања победе над њим. У условима оружаног сукоба мере економског рата су знатно оштрије од оних које се предузимају у доба мира.

Задаци

Када су државе у ратном сукобу задаци економског рата су: уништавање виталних индустријских и осталих привредних центара и извора противника; дезорганизација непријатељеве привреде; спречавање, односно прекидање могућности снабдевања из иностранства, било у облику увоза или међусавезничке помоћи; освајање непријатељевих извора сировина; заузимање важних привредних рејона у којима су сконцентрисани индустријски и остали капацитети; диверзије и саботаже на непријатељевим привредним објектима и сл. Све те задатке обављају првенствено војне јединице. Када државе нису у ратном сукобу води се оштра борба за тржиште и изворе сировина, која се замагљује пропагандом о потреби међународне сарадње, о несебичној и чак бесплатној помоћи, наговештава се економска блокада, а девалвира национална валута, уводе се царинска ограничења, отказују трговински аранжмани итд. Може се генерално закључити да су се у већини ратова у прошлости осећали економски мотиви и интереси.²

Облици

Облици економског рата су многобројни и веома разноврсни, а најчешће се примењују следећи: царине, контрола увоза и извоза, ограничавање спољнотрговинске размене, забрана увоза и извоза, бојкот, ембарго, трговинска блокада, економска блокада, ваздушна блокада, илегално и масовно убацивање фалсификованих новчаница из једне у другу земљу, специјални спољнотрговински аранжмани с повратним дејством, коришћење неутралних држава, високе цене, кријумчарење роба, клириншки споразуми, окупација производног региона,

² Ефикасно средство економског рата јесу мере економске политике у области међународних економских односа, а нарочито: робна размена, монетарни односи, помоћ иностранства и војна сила.

уништавање средстава за производњу и других материјалних добара, трка у наоружавању, помоћ савезницима и пријатељским земљама и друго.

Царине. У одређеним условима поједине земље могу применити тако високе царинске стопе да увоз робе из те земље постане нерентабилан. Тада долази до тзв. царинског рата између тих земаља. У епохама националног препорода и економског и политичког осамостаљивања младих и новонасталих држава и земаља у развоју често је долазило до тзв. царинског рата између њих и економски развијених, најчешће суседних држава, с којима су до тада имале такве спољнотрговинске односе да је развијенија земља све више експлоатисала мање развијену земљу. Уочивши то, мање развијена земља је подизала царинске стопе како би заштитила домаћу производњу, нарочито развој индустрије и слично.

Ради заштите интереса домаће производње, пре свега индустрије, Краљевина Србија је 1904. године донела нову царинску тарифу према којој су повећане царинске стопе за увоз индустријских производа из тадашње Аустроугарске монархије. На такву меру Краљевине Србије, Аустроугарска монархија је одговорила отказивањем већ потписаних трговинских уговора, забраном увоза стоке и сточних производа, и затварањем границе према Краљевини Србији, с циљем да у новим преговорима изнуди повољније решење за пласман своје робе на њено тржиште. Непосредно после тога у Бечу су отпочели преговори за потписивање новог трговинског уговора између те две државе, који су, због настале ситуације, дуго трајали. У међувремену (јул 1905. године) Краљевина Србија је потписала уговор о царинском савезу с Бугарском, уз обавезујућу клаузулу да тај уговор неће бити објављен док Краљевина Србија не закључи нови трговински уговор са Аустроугарском монархијом. Међутим, Бугарска је, пре завршетка бечких преговора, поднела Народном собрању уговор о царинском савезу са Србијом на одобрење, који је усвојен децембра 1905. и дат на увид јавности. Чувши за то, Аустро-Угарска је протумачила да је уговор о царинском савезу између Србије и Бугарске усмерен против њених економских и политичких интереса, па је одмах прекинула преговоре с Краљевином Србијом о закључивању новог трговинског уговора. Тим чином је између те две суседне државе, јануара 1906, отпочео царински рат који је трајао све до 1911. године. Аустро-Угарска је сматрала да ће Краљевина Србија, као економски слабија и зависна од њеног тржишта, брзо капитулирати. Међутим, намера да на тај начин економски потчини Краљевину Србију није успела. Напротив, ефекат је био сасвим супротан. Србија се ослободила страха и осетила своју снагу. У току царинског рата с Аустро-Угарском закључила је значајан уговор с Француском, од које је добила позамашан зајам и тако набавила потребно наоружање за своју војску. После тога је Србија склопила и с другим државама трговинске аранжмане и тако обезбедила извоз својих пољопривредних и других производа, који су у то време најважнија ставка у њеној спољнотрговинској размени са светом. Значајно је да је затварањем

аустроугарске границе престао прилив индустријских роба из те земље и да је то стимулативно деловало да Краљевина Србија више инвестира у развој своје индустрије и тако ојача своју позицију у земљи и свету. Таквих примера да подизање царинских стопа, отказивање трговинских уговора и забрана увоза могу довести до царинског рата између земаља било је још, на пример, између Јапана и САД и других држава.

Контрола увоза и извоза. Тај облик економског рата примењује се у условима затегнутих међународних односа и нестабилних унутрашњих односа у појединим земљама. Контрола увоза и извоза има за циљ да некој земљи отежа коришћење спољних извора и тако поремети нормално одвијање токова друштвене репродукције, чиме слаби њена друштвена и војна моћ.

Ограничавање спољнотрговинске размене, као облик економског рата, има исти циљ и спроводи се у исто време када и контрола увоза и извоза, али је нешто строжи од претходног облика, јер се њиме ограничава извоз, односно увоз одређених производа.

Сједињене Америчке Државе су, на пример, 1948. године донеле закон о ограничавању извоза појединих производа у бивши СССР и друге источноевропске земље да би спречиле снабдевање потенцијалног противника материјалним средствима која би у евентуалном рату и с другим западноевропским земљама могла бити употребљена против њихове државе. Истим законом, САД наметнуле су ограничавање и контролу извоза у источноевропске земље, уз претњу да ће им обуставити сваку помоћ ако те земље наставе с извозом одређених роба у бивши Совјетски Савез и друге источноевропске земље. То се дешавало и у недавној прошлости, приликом совјетске интервенције у Авганистану, одржавања олимпијских игара у Лос Анђелесу, а затим у Москви, постављању ракета итд.

Забрана увоза и извоза. Ако не успе контрола и ограничавање увоза и извоза неких роба примењује се забрана увоза и извоза као оштрија мера економског рата према некој земљи. Забрана увоза и извоза се понекад примењује и у доба мира, али је њена примена много чешћа у доба оружаног сукоба, када се обуставља (забрањује) свака робна размена између зараћених држава. Тај облик економског рата примењују високоразвијене земље, које теже да забрану увоза и извоза наметну и трећим државама. Тако су САД, на пример, 1949. године забраниле извоз неких производа у Кину, а 1950. године прогласиле су потпуну забрану извоза у Кину и Кореју.

Бојкот се примењује као допунска мера, односно као облик економског рата, како у миру, тако и у рату. Састоји се од потпуног или делимичног прекида односа с појединим земљама, што подразумева суздржавање од куповине извесне робе, односно неучествовање (на пример, на олимпијским играма и слично) или одбијање економске сарадње с неком земљом. Први пут су тај облик економског рата употребили ирски сељаци (закупци) 1897. године према омрзлом власнику имања Енглесу Чарлсу Бојкоту, по коме је тај облик економског

рата и добио име. Циљ бојкота је да се без употребе силе (пасивним отпором) постигне одређен, најчешће економски успех. На пример, САД прогласиле су 1962. године бојкот, односно забрану пристајања у њиховим лукама бродовима који су пристизали из кубанских лука и сл.³

Ембарго као облик економског рата подразумева забрану извоза оружја и стратегијског и другог материјала у једну или више држава света. Та забрана може бити ограничена само на неке робе, које се налазе на листи забране, или може бити општа – за све врсте роба. Навешћемо неке карактеристике примере ембарга које су примењивале углавном велике земље:

1) Сједињене Америчке Државе су одлуком председника Џеферсона, децембра 1807, први пут увеле ембарго као облик економског рата ради самоодбране. Наиме, првобитни циљ ембарга је био и затварање путева спољне трговине и да се рад домаћих фабрика и производња ратног материјала учине зависним од сопствених извора сировина. Међутим, у процесу историјског развоја провобитне функције ембарга су еволуирале, тако да је он од средстава самоодбране постао инструмент за деловање на природни потенцијал противника. Сада се ембарго примењује ради спречавања снабдевања противника неопходним стратегијским и критичним материјалима потребним за рат.

2) Француска, Велика Британија, Немачка, Италија и бивши СССР, августа 1936. године (нешто касније тој групи земаља се прикључила и Португалија), потписале су Пакт о немешању у Шпански ослободилачки рат (1936–1939), којим је уведен ембарго на испоруку оружја обема зараћеним странама у Шпанији. Завођење ембарга је тешко погодило легалну шпанску владу у погледу увоза оружја и ратне опреме, али су зато побуњеници добили авионе, тенкове, муницију и друго оружје од Италије, Немачке и Португалије, које нису стриктно поштовале одредбе заведеног ембарга.

3) После Другог светског рата, Сједињене Америчке Државе завеле су ембарго према НР Кини, бившем СССР-у и другим источноевропским земљама. Оне су 1951. године донеле посебан закон којим се забрањује отпремање стратегијског материјала из САД у те источноевропске земље. Истим законом ограничено је отпремање и друге робе коју су Американци куповали у другим земљама, а влади САД дато је право да ускрати економску и војну помоћ оним земљама које се не придржавају политике заведеног ембарга. И сада се на листи забране извоза налази више од 150 артикала, а за робе које нису обухваћене забраном (а желе да се извезу у Кину и СССР) треба од америчке владе добити посебну (специјалну) дозволу. Почетком 1952. године чланице Северноатлантског пакта (без Грчке и Турске) закључиле су споразум о заједничким листама артикала чији је извоз забрањен или ограничен, а крајем године придружиле су им се Немачка и Јапан.

³ Као врста санкција бојкот је предвиђен и Повељом УН како би се постигло ефикасније спровођење одлука Савета безбедности.

4) Савет безбедности Уједињених нација увео је 1992. године ембарго на увоз оружја и другог стратегијског материјала у републике СФР Југославије.

Трговинска блокада је један од најстаријих облика економског рата. Први пут је примењена 1630. године, када су Холанђани блокирали фландријске луке. Нашла је место и у кодексу ратних норми и обичаја, а помиње се у Париској декларацији о поморском рату 1856. године, затим у Лондонској декларацији о поморском праву итд. У време до Другог светског рата искристалисала су се три облика трговинске блокаде: *прво*, ефективна блокада, која ретко доводи до успешног затварања једне земље; *друго*, папирна блокада, која се састоји у правном поштравању норми које омогућавају затварање обруча око одређене земље ради спречавања довоза роба и других материјала у њу, и *треће*, уништавање бродског простора, што је најефикаснији степен трговинске блокаде и спроводи се истовремено с борбеним дејствима. Трговинска блокада је блажи облик економске блокаде и повезана је с дејством на мору.

Економска блокада је скуп мера које предузима једна или више држава да онемогућавањем или нарушавањем спољнотрговинских односа економски ослаби или изолује од светске привреде другу државу или групу држава.⁴ Економска блокада је комплексна мера (економске, политичке и војне природе) која делује (и просторно и по интензитету) на привреду одређене државе. У многим ратовима, пре светских, основни облик спровођења економске блокаде била је поморска трговинска блокада. Међутим, у оба светска рата, осим поморске трговинске блокаде, у економску блокаду биле су укључене и разне привредне, финансијске, политичке, психолошке, субверзивне и друге мере.⁵ Државе које спроводе економску блокаду теже да у неутралним државама створе јака привредна предузећа која ће контролисати целокупан привредни живот, а путем финансијског и политичког утицаја везивати их за своје интересе и откупљивати производе, посебно оне у којима противник оскудева.⁶ Ефикасност економске блокаде у рату зависи првенствено од привредне структуре блокиране државе, њене зависности од међународног тржишта, нарочито у погледу добара неопходних за вођење рата, као и од њеног стратегијског положаја и услова за одржавање и обезбеђење поморског и ваздушног транспорта. У миру, економска блокада се често спроводи и без прекида дипломатских и

⁴ *Војни лексикон*, ВИЗ, Београд, 1981, стр. 124.

⁵ У садашње време бројни агенти вршљају по свету и контролишу разне пошиљке намењене извозу у неутралне и суседне земље (посебно производе и сировине у којима противник оскудева), и пописује сумњиве фирме. Води се статистика увоза и извоза неутралних држава и ограничава увоз у њих, посебно стратегијских сировина.

⁶ Психолошким утицајем на неутралне земље у облику пропаганде која треба да прикаже слабост противника и предскаже његов скори слом, поткопава се поверење у њега и тиме спречава привредно и финансијско пословање с њим. Субверзивне акције се примењују и против оних субјеката који ометају спровођење економске блокаде.

других односа с блокираном државом с циљем да се обим економске размене са њом смањи и сведе на неважне предмете или сасвим прекине, а тиме ослабе и други њени економски потенцијали.

Класичан и најстарији пример економске блокаде забележен је пре готово два века. Међутим, економска блокада је добила много већи значај почетком 20. века, па надаље, због све оштрије и изразитије зависности између светске привреде и ратних потреба зараћених држава. Брзи развитак производних снага, појава масовних армија и ангажовање свих потенцијала земље за вођење рата условили су примену економске блокаде као веома значајне компоненте економског рата. Неки карактеристични примери економске блокаде, почев од најранијег доба до садашњих дана, јесу:

1) Француска је, на челу с Наполеоном, још 1806–1807. године извела тзв. континенталну блокаду против Велике Британије, којом су свим земљама под њеном влашћу забрањени трговински и други односи с Великом Британијом и њеним колонијама.

2) Економска блокада је примењивана и у америчком грађанском рату 1861–1865. године.

3) Француска, Русија и Енглеска (земље Антанте) организовале су економску блокаду против Немачке и њених савезника у доба Првог светског рата ради дезорганизације њихове привреде и смањивања ратног потенцијала, а у неутралним земљама спроводиле су акције против одржавања економских односа с централним силама. У немогућности да надокнаде губитак сировина из прекоморских земаља, Немци су били присиљени да прекомерно троше унутрашње резерве и да у веома неповољним условима пређу на ратну привреду.

4) Сједињене Америчке Државе, Велика Британија и Француска спровеле су економску блокаду против бившег Совјетског Савеза, која је трајала од јесени 1918. до 1920. године, ради одвајања тадашње совјетске државе од главних сировинских региона – Донског басена, Урала, Сибира, Туркестана и Кавказа, и изазивања глади и слабљења морала народа.

5) Бивши Совјетски Савез, с осталим источноевропским земљама, завео је 1948–1954. године економску блокаду против наше земље, која се огледала у отказивању свих трговинских уговора и поништавању осталих спољнотрговинских аранжмана тих земаља с нашом земљом. Пошто смо у то време готово целокупну инвестициону опрему били поручили од Совјетског Савеза и других источноевропских земаља, због отказивања тих уговора наша земља је морала брзо да се преоријентише на западно тржиште и набави потребну опрему, али уз знатно више цене.

6) У почетку Корејског рата, крајем 1950. године, Сједињене Америчке Државе извеле су тоталну економску блокаду Кине и Северне Кореје.

7) Сједињене Америчке Државе су 1961–1962. године блокирале (обуставиле) нашој земљи коришћење инвестиционих зајмова, као и право на коришћење клаузуле најповлашћенијих нација и земаља.

Повод је био побољшање наших односа с источноевропским земљама и наше отказивање војне помоћи са Запада.

8) Сједињене Америчке Државе су 1962. године извеле економску блокаду Кубе, при чему су ангажовале чак и ратне бродове и ваздухопловство. На захтев САД, исте године Куба је искључена из организације америчких држава, чиме су потпуно прекинути трговински и други односи између Кубе и тих земаља. Својим декретом из 1963. године САД блокирале су сва новчана средства и вредносне папире које је Куба имала у тој земљи, а затим су забраниле све финансијске трансакције с Кубом преко банковних институција САД, као и све клириншке операције Кубе с америчким доларима у свим деловима света.

9) Велика Британија је 1966–1968. године извршила економску блокаду Родезије и искључила је из стерлиншке монетарне зоне, укинула важност преференцијалних царинских тарифа за њу, забранила увоз родезијског шећера, азбеста, меса, кукуруза и друге робе, и обуставила извоз у Родезију нафте и њених прерађевина. Пошто примењене мере нису дале жељене резултате, Велика Британија се обратила 1968. године Савету безбедности Уједињених нација за примену колективних санкција против Родезије, што је и одобрено и примењено. У економску блокаду спадају и економске мере и санкције међународних организација према земљи (или земљама) која води агресивни рат или се не придржава међународних обавеза.

10) Друштво народа је 1935. године применило економске санкције против Италије после њеног напада на Етиопију.

11) Генерална скупштина Уједињених нација, на предлог једног од њених комитета, изгласала је 1951. године резолуцију којом се препоручује земљама чланицама да спрече извоз стратегијског материјала у Кину и Северну Кореју.

12) Савет безбедности Уједињених нација је 1960. године донео резолуцију којом се против расистичког режима Јужне Родезије предузимају економске санкције. Резолуцијом су позване све земље чланице УН, а и остале, да спрече увоз двадесет врста роба из Родезије (дуван, азбест, бакар, хром, гвожђе, антимон, месо, кукуруз и друго) и онемогуће извоз у Родезију оружја и војне опреме, сировина за њихову производњу, нафте и њених деривата и да обуставе привредну и сваку другу помоћ белим расистима у Солзберију, и друго.

13) На иницијативу САД, Савет безбедности Уједињених нација је 1989. године изгласао и применио економску блокаду (и економске санкције) против Ирака, после његовог упада у Кувајт, уз употребу војне силе под називом „Пустињска олуја“. Те санкције још трају.

14) На иницијативу Европске економске заједнице, уз подршку САД и других држава, Савет безбедности УН, 30. маја 1992. изгласао је економске санкције против наше земље, које још трају, због наводне агресије СР Југославије на бившу Републику Босну и Херцеговину.

Ваздушна блокада. У новије време често се примењује и ваздушна блокада ради спречавања ваздушних транспорта одређених роба и, на тај начин, појачавања ефикасности економске блокаде.

Илегално и масовно убацивање фалсификованих новчаница из једне у другу земљу. Тај облик економског рата се примењује како у миру, тако и у рату. На пример, после завршетка Првог светског рата у нашој земљи су се, поред српског динара, налазиле у оптицају разне врсте иностраних новчаница (аустројска круна, немачка марка, бугарски лев, румунски леј, грчка драхма и др.). Аустрија је, ради дезоријентације и хаоса у нашој привреди, у току 1919. и 1920. године илегално убацивала велике количине неважећих круна на подручје наше земље, које су, услед замене, биле избачене из оптицаја на територији њихове државе, што је наносило вишеструку штету нашој привреди: изазвана је велика несигурност и неповерење код становништва у погледу вредности новчаница, а то је кочило размену роба, ометало нормализацију економских односа у земљи и слично. Тадашња влада Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца предузимала је бројне мере ради спречавања те акције Аустрије. Између осталог „маскиране“ су новчанице тако што је на свакој званичној (правој) аустројској круни утискиван знак у облику кукурузног клипа, на основу чега је требало распознавати „праве“ од „лажних“ новчаница. Када су то сазнали они који су из Аустрије убацивали лажне новчанице и сами су на њима утискивали исти знак, па се поново није знало које су круне праве, а које лажне новчанице. Тек је са емисијом првог југословенског новца (динара) 1921. године укинута шаренило разних врста новчаница и уведен југословенски динар као једино важеће средство плаћања унутар земље, чиме је елиминисан утицај лажног новца из Аустрије и других земаља у нашу земљу.

Специјални спољнотрговински аранжмани с повратним дејством. Тај облик економског рата се често примењивао током историје између разних земаља. На пример, уочи руско-турског рата, 1877–1878. године, Руси су, на основу специјалног спољнотрговинског аранжмана, увезли готово сва говеда из Анадолије, плаћајући за њих високу цену, а потом су отпочели рат против Турске и тако изазвали велике тешкоће у исхрани турске војске на источном фронту.

Коришћење неутралних држава. Неутралне државе се често користе за прибављање неопходних стратегијских производа за успешно вођење рата. Данска је, на пример, у току Првог светског рата спремила у своја складишта огромне количине смрзнуте свињске масти, којима је могла подмити потребе своје земље за тринаест година. Доцније је утврђено да је Данска, као неутрална држава, била канал за снабдевање тим артиклом Немачке и њене војске.

Високе цене могу послужити као облик економског рата како у миру, тако и у рату. За време Првог светског рата многе су робе из иностранства дошле у Немачку, која је била под блокадом, јер је она за неке производе (нафта, угаљ, памук, чај, кафа и др.) плаћала изванредно високе цене, које су 10 – 13 пута биле веће од нормалних цена. Шведска је, на пример, куповала памук од Енглеске по нормалној цени, а затим тај исти памук продавала Немачкој по знатно вишој цени.

Тако се Немачка, користећи високе цене као облик економског рата, преко једне неутралне земље (Шведске) снабдевала од свог непосредног непријатеља у рату (Енглеске). Подаци показују да је Шведска 1915. године извезла преко 320 пута више памука у Немачку него непосредно пре рата (1913. године).

Кријумчарење роба. Пошто не могу легалним средствима да прибаве дефицитарне стратегијске и критичне сировине које су им потребне за ратну производњу, многе земље су прибегавале кријумчарењу роба као облику економског рата. Тај облик економског рата је често коришћен у прошлости, али га многе земље још користе за постизање својих циљева. На пример, Сједињене Америчке Државе су 1947. године издале специјалну наредбу којом се забрањује америчким грађанима да склапају било какве трговинске уговоре о испоруци стратегијског материјала источноевропским земљама⁷ итд.

Клириншки⁸ споразуми су у прошлости примењивани као облик економског рата. Наиме, у спољнотрговинској размени потражилац није увек извор економске снаге. Често се и статус дужника може користити као облик одређеног притиска, само зависи ко дугује и коме се дугује. Немачка је, на пример, уочи Другог светског рата била дужник балканским земљама на основу клириншког споразума. Запретивши да им неће платити дугове, успела је да националне економије балканских држава подреди својој економској политици. Те земље су постале тржиште роба које је у Немачкој било тешко или немогуће продати. Увожењем квалитетних, јефтиних сировина и извозом лоших финалних производа у балканске земље дошло је до преливања вишка рада и велике експлоатације тих земаља од Немачке. Тако је Немачка као дужник боље прошла него балканске државе као повериоци.

Окупација производног региона. Ако земља која води економски рат против неке друге земље не постигне своје циљеве преко неког од наведених облика економског рата, она окупира производни регион противника и укључује га у економски потенцијал своје земље. Окупацијом производног региона постиже се двоструки циљ: смањује се или елиминише економски потенцијал противника и повећава сопствени економски потенцијал. Немачка је, на пример, у Другом светском рату користила капацитете окупираних европских земаља за своје потребе.⁹

Уништавање средстава за производњу и других материјалних добара. Тај облик економског рата се користи у току оружаних сукоба. На пример, ради слабљења извора снабдевања противника борбена дејства се могу усмерити на уништавање његових значајних привредних капацитета. То се може учинити на више начина, од којих су најважнији:

⁷ У америчкој наредби се каже: „Ко се не буде придржавао горње наредбе биће кажњен са 10.000 долара глобе и затвором од 10 година“.

⁸ Клиринг значи обрачун без готовог новца, односно узајамно банкарско обрачунавање платежних обавеза.

⁹ Према неким подацима, само је на територији Француске, Чехословачке и Белгије за Немачку војску радило 77 фабрика авиона, 17 завода и фабрика за производњу мотора, многе фабрике за производњу тенкова итд.

прво, спољна разорна дејства (бомбардовање из ваздушног простора, са копна, мора и сл.); *друго*, унутрашња разорна дејства (диверзије, саботаже), и *треће*, предислокација (одвлачење с једног на друго место) или уништавање средстава за производњу и других материјалних добара. Дислокација средстава за производњу и других материјалних добара обавља се с територије која је изложена борбеним дејствима, или се процењује да је непријатељ може привремено заузети, на територију која је безбеднија за њихово коришћење. Тиме се постиже да непријатељ не уништи или искористи те капацитете за своје потребе, односно да се ставе у функцију снабдевања сопствене војске потребним средствима. Ако се, пак, процени да нема довољно времена за премештање одређених капацитета и материјалних добара, они се уништавају да не би доспели у власништво непријатеља. Тај вид се најчешће примењује приликом напуштања неке територије коју ће непријатељ запосести и сматра се ефикасним обликом економског рата.¹⁰ У Другом светском рату индустријски и саобраћајни објекти су били доминантни и најчешћи стратегијски циљеви,¹¹ а у Корејском, па и Вијетнамском рату пољопривреда је била претежан циљ напада агресора.

Трка у наоружавању. Трка у наоружавању је посебан облик економског рата. Пошто многе земље издвајају велика средства за наоружавање своје војске, велики издаци за наоружавање негативно утичу на друштвену репродукцију и животни стандард становништва. Због тога економски јаче земље форсирају трку у наоружавању и тако желе, а и успевају, да наметну исцрпљивање и слабљење противничке земље. Та трка у наоружавању је достигла такве размере да се може извести закључак да су сиромашни још сиромашнији и мање безбедни на крају овог века него што су били на његовом почетку, а богати још богатији и агресивнији.

Помоћ савезницима и пријатељским земљама. За разлику од наведених облика економског рата, који су имали за задатак да ослабе економску и војну моћ неке земље, помоћ савезницима и пријатељским земљама пружа се ради тога да би се оне оспособиле за евентуални рат с могућим заједничким противником. Помоћ пружа (даје) једна или више држава једној или већем броју држава – савезница. У протеклом времену било је више облика помоћи, од којих су најзначајнија три: *прво*, помоћ на основу закона о зајму и најму. Конгрес САД, на пример, изгласао је закон ради пружања помоћи у наоружавању и војној опреми савезничким земљама које су биле у рату против Немачке, Италије и Јапана. По том основу највећу помоћ су добиле: Велика Британија, бивши Совјетски Савез, Француска и Кина; *друго*, помоћ на основу Маршаловог плана,¹² коју је на Париској конференцији прихватило

¹⁰ Руска војска је, на пример, при повлачењу 1812. године испред Наполеонове најезде палила села, градове и усеве да би отежала снабдевање Наполеонове војске, и слично.

¹¹ Од свих авио-полета за шест година рата око 73 одсто били су усмерени на индустријске и саобраћајне објекте.

¹² Тај план је добио назив по Џ. Маршалу, министру иностраних послова САД, на чију иницијативу је усвојен.

(добило) 16 европских земаља¹³; *треће*, помоћ на основу Закона о узајамној безбедности, који су донеле САД 1951. године. Њиме је пружена војна, економска, техничка и финансијска помоћ одређеном броју земаља западне Европе, источне и југоисточне Азије, Средњег и Блиског истока, Африке и Латинске Америке.

Мере одбране од економског рата

Ради одбране од економског рата предузимају се многобројне и разноврсне мере, од којих су најважније: *прво*, развој сопствене привреде, чиме се постиже економска самосталност и смањује зависност од других држава;¹⁴ *друго*, развој домаће производње наоружања и војне опреме; *треће*, невезивање са једном земљом у економским односима с иностранством да не би дошло до тешких последица у случају затегнутих и поремећених односа, као у време Резолуције Информбироа 1948. године, односно најновијих економских санкција из 1992. године, које су још у току; *четврто*, припрема земље за одбрану, чиме се агресор одвраћа од освајачких намера – што је једна земља спремнија за одбрану, то је мања вероватноћа да је нека друга земља нападне, и *пето*, вођење принципијелне и мирољубиве политике у међународним односима, која треба да доведе до снажније одбрамбене способности земље.

¹³ Те земље су: Аустрија, Белгија, Данска, Грчка, Француска, Албанија, Ирска, Исланд, Италија, Луксембург, Норвешка, Португалија, Шведска, Турска, Велика Британија и Западна Немачка.

¹⁴ Не мисли се на аутархичну привреду, него је стална тежња укључивања у међународну поделу рада, али без битне зависности од других.

Међународни судски органи и њихово учешће у решавању међународних спорова

Проф. др. *Првослав Лукић*

У међународноправном режиму постоји изграђен и развијен систем средстава за решавање међународних спорова мирним путем. Тај систем функционише још од 1907. године, када је, од 15. јуна до 18. октобра, одржана у Хагу Друга хашка конференција о миру, на којој је усвојена Прва хашка конвенција о мирном решавању међународних спорова.

Систем мирног решавања међународних спорова, који је конституисан том конвенцијом, временом је дограђиван и усавршаван. Одредбе неких међународноправних аката, пре свега, Пакта Друштва народа (чл. 12. до 15) и, нарочито, Повеље Уједињених нација (њено начело садржано у чл. 2, т. 3, односно одредбе садржане у глави VI – „Мирно решавање спорова“, чл. 33. до 38), то несумњиво потврђују.

Како произилази из цитираних међународноправних аката, средства мирног решавања међународних спорова могу се поделити на *дипломатска* (непосредни дипломатски преговори, добре услуге и посредовање, анкетне комисије, измирење, поступак пред Уједињеним нацијама) и *судска* (међународне арбитраже и Међународни суд).

Аутор у чланку разматра судски начин решавања међународних спорова и, у оквиру тога, питања која су везана за установљавање, организацију, састав, надлежност и поступак међународних судских органа – арбитража (арбитража *ad hoc* и Сталног арбитражног суда), и Међународног суда – који учествују у решавању међународних спорова, указујући на разлику између те две врсте судских органа.

Увод

Развој међународних односа и, у вези с тим, појава и постојање међународних трвења, сукоба и спорова условили су потребу да се – у оквиру међународне заједнице – конституишу и афирмишу средства (инструменти) за мирно решавање међународних сукоба и спорова. Циљ таквих настојања јесте: искључење оружане силе (рата) као средства решавања међународних питања и спорова и стварање услова за унапређивање, успостављање и одржање међународног мира и безбедности. Управо, у тим настојањима су разлози за оснивање међународних организација (Друштво народа, Уједињене нације). Временом су таква настојања довела до тога да се у међународно право (његове изворе)

угради низ средстава (инструменти) помоћу којих ће се, на миран начин, решавати међународни спорови; да се, дакле, конституише и развија читав систем таквог начина решавања спорова.

Први формални извор међународног права којим се конституише систем мирног решавања међународних спорова (којим се установљавају средства и поступак таквог начина решавања спорова) јесте 1. хашка конвенција о мирном решавању спорова од 1907. године.¹ Систем мирног решавања међународних спорова, који је установљен том конвенцијом, временом је дограђиван и усавршаван – усвајањем (доношењем) бројних међународноправних аката,² у чему је посебно значајна улога и допринос Друштва народа³ и Уједињених нација.

Нема сумње, Повеља Уједињених нација има посебан значај у доградњи и усавршавању система мирног решавања међународних спорова. Поред тога што је у њу уграђено посебно начело о решавању међународних спорова мирним начинима, она садржи и посебне одредбе (систематизоване у 6. глави – „Мирно решавање спорова“, чл. 33. до 38) о таквом начину решавања спорова, с разрађеним (доста детаљно) решавањем спорова пред Уједињеним нацијама.

Средства (инструменти), која чине систем мирног решавања међународних спорова, а која су конституисана Конвенцијом о мирном решавању међународних спорова од 1907, Повељом УН и другим међународноправним изворима, могу се поделити на *дипломатска* и *судска* средства.⁴

Дипломатским средствима решавања међународних спорова сма-трају се:

- непосредни дипломатски преговори,
- добре услуге и посредовање,
- анкетне комисије,
- измирење,
- поступак пред Уједињеним нацијама.

Судско решавање међународних спорова обухвата решавање спорова међународном арбитражом (арбитража *ad hoc* или Сталног арбитражног суда) и Међународног суда.

¹ Та конвенција је усвојена на 2. хашкој конференцији о миру, одржаној у Хагу од 15. јуна до 18. октобра 1907. године. У ствари, то је ревидирана 1. хашка конвенција о мирном решавању међународних спорова, која је усвојена на 1. хашкој конференцији о миру, одржаној у Хагу од 18. маја до 27. јуна 1899. године.

² Видети правне изворе о мирном решавању међународних спорова у: др Стеван Ђорђевић и други, *Грађа међународног јавног права*, књига трећа, Нови Сад, 1989, стр. 1109-1162.

³ Поред тога што Пакт Друштва народа (чл. 12–15) садржи одредбе о средствима и поступку мирног решавања међународних спорова, у оквиру Друштва су усвојена „два значајна акта: Женевски протокол о мирном решавању међународних спорова из 1924. и Генерални акт о мирном решавању међународних спорова усвојен од стране Скупштине Друштва народа 1929“ (др Смиља Аврамов, *Међународно јавно право*, Београд, 1976, стр. 303).

⁴ Др С. Аврамов, *исто*, стр. 304.

Међународне арбитраже

О арбитражи уопште

Међународна арбитража (даље: арбитража) један је од судских органа мирног решавања међународних спорова. Учествоје у решавању међународних спорова посредством једног или више изабраних судија (арбитри), на основу споразума странака у спору. Арбитража је веома стара међународноправна установа. Њене „прве трагове налазимо још у античком свету. Међутим, порекло модерне арбитраже треба тражити крајем XVIII века“. Тада се појављује арбитража у уговору од 1794. године, између Велике Британије и САД, „на основу кога су се уговорне стране сагласиле да веома значајна питања решавају путем арбитраже“.⁵

У формалним изворима међународног права међународна арбитража је конституисана (установљена) Конвенцијом о мирном решавању међународних спорова (1. хашком конвенцијом) од 1899, односно 1907. године.⁶ Одредбе те конвенције, којима се институционализује међународна арбитража као средство мирног решавања међународних спорова, још увек су актуелне. Како произилази из одредаба чл. 37. наведене конвенције, међународна арбитража „има за циљ регулисање спорова између држава од стране судија које су оне изабрале и на основу поштовања права“. Даље се у том члану утврђује да обраћање арбитражи „повлачи за собом обавезу подвргавања пресуди у доброј вери“. Из контекста тих одредаба произилазе три основна својства арбитраже: 1) да је она правна установа; 2) да спорове који се пред њу изнесу решава применом међународноправних норми (правила међународног права), и 3) да су њене одлуке (пресуде) обавезне за странке у спору. Те карактеристике (својства) арбитраже указују на значајну разлику између ње и других средстава међународних спорова (добре услуге, посредовање, измирење). Док се помоћу арбитраже спорови решавају применом правних средстава (у складу с правним нормама) – доношењем пресуде која обавезује странке у спору, добре услуге, посредовање и измирење само саветодавно утичу на решавање међународних спорова. Управо у тој разлици је могућност за комбиновано коришћење свих наведених средстава мирног решавања међународних спорова. Изношењу спора пред арбитражу могу да претходе друга наведена средства (добре услуге, посредовање или измирење).

Иако арбитража – исто као Међународни суд – има карактер међународног судског органа, она се знатно разликује од Међународног суда, и то у:

а) начину конституисања (установљавање). Арбитража се установљава уговором (компромис) између странака у спору. Међународни суд

⁵ О пореклу арбитраже и настојањима да се она заведе као обавезно средство решавања међународних спорова детаљније у: др С. Аврамов, *исто*, стр. 310 и 311, и Ј. Andrassy, *Међународно право*, Загреб, 1976, стр. 505-507.

⁶ Та конвенција је усвојена на 1. хашкој конференцији о миру, а ревидирана на 2. хашкој конференцији о миру.

је конституисан Повељом УН и Статутом Суда као главни судски орган Уједињених нација, који решава све међународне спорове које пред њега изнесу државе чланице УН;

б) начину избора судија (арбитри). Арбитре (судије) арбитражне странке у спору бирају или споразумно одређују начин њиховог избора. Судије (чланови) Међународног суда, по одређеном поступку, бирају Генерална скупштина и Савет безбедности;

в) примени правних правила при решавању спорова. Арбитража има шири домен у примени правних правила. Наиме, примењују се она правна правила о којима су се странке споразумеле, при чему је могућно да се на исту врсту спорова примене различита правна правила. Међународни суд, међутим, међународне спорове решава применом унифицираних правних правила, која су садржана у актима међународног права, као што су: међународне конвенције (опште и посебне), међународни обичаји, општа правна начела која су признали цивилизовани народи и судске одлуке и доктрина.

Решавање међународних спорова путем арбитраже – као и друга средства мирног решавања међународних спорова – увек зависи од воље странака. Односно, такав начин решавања спорова има добровољан, па тиме и факултативан карактер. Али, ако се државе (странке) сагласе да решавање спора повере (препусте) арбитражи, онда их њена одлука (пресуда) обавезује, тј. дужне су да по њој поступе. Дакле, о решавању међународних спорова путем арбитраже странке се увек споразумевају. Оне то чине специјалним (посебни) уговором (компромис) – тзв. арбитражним компромисом (даље: арбитражни компромис).

Правни режим арбитраже

Арбитража је добровољна, односно факултативна институција (установа). Она се установљава и учествује у решавању одређеног спора само ако се о томе странке (државе) споразумеју. Своју обавезу о изношењу спора на решавање одређеном арбитражном форуму странке у спору утврђују арбитражним компромисом (посебним уговором). Тим актом се утврђују сва питања која се тичу установљавања и рада арбитраже, као што су: 1) предмет спора; 2) начин избора (именовање) арбитра; 3) правна правила (правни извори) на основу којих ће се спор решити (пресудити); 4) посебна права која се дају арбитражи (ако јој се таква права дају); 5) место заседања арбитраже; 6) службени језик и 7) други посебни услови о којима се странке споразумеју. Арбитражни компромис је, дакле, правни основ и оквир за деловање арбитраже и обавезност одлуке (пресуде) коју она доноси.

Као и сва друга питања која чине предмет арбитражног компромиса, тако и број арбитра странака утврђују споразумно. Ако се не ради о арбитражи обликованој у лицу једног арбитра,⁷ већ о арбитражи као

⁷ Давнашња пракса да се као арбитражи појављују појединци (поједини владари и др.) сада је напуштена (др С. Аврамов, *исто*, стр. 311).

колективном органу, она се, најчешће, састоји од три или пет,⁸ па и више (на пример, седам) арбитра.⁹ Свака од странака у спору именује по једног, односно по два (или по три, ако се арбитража састоји од седам) арбитра, а трећег или петог (односно, седмог) арбитра странке именују споразумно. Ако о трећем, односно петом (или седмом) арбитра странке не постигну споразум, њега бирају арбитраи које су изабрале (именовале) странке у спору, или се бира на други начин утврђен арбитражним компромисом (на пример, поверавање избора некој неутралној личности или одређеном међународном функционеру). Арбитражним компромисом странке у спору могу утврдити да избор арбитра у целини обави неки орган међународне организације, на пример, Савет безбедности Уједињених нација. Арбитражним компромисом се може утврдити „и сам арбитражни поступак“ (правила по којима ће арбитража поступати).¹⁰ Сва наведена питања која се тичу установљавања и деловања арбитраже странке у спору, арбитражним компромисом, могу утврдити: за један одређени спор, за одређену врсту будућих спорова, или за све спорове који могу настати у њиховим међусобним односима.

Опште је правило међународног права да су странке обавезне да изврше одлуку арбитраже (арбитражна пресуда) „у доброј вери“.¹¹ Арбитражна пресуда обавезује само странке у спору. У случају спора око извршења арбитражне пресуде, њега решава исти арбитражни суд (арбитражни суд који је донео пресуду). Арбитражна пресуда је коначна (њом се спор решава коначно). Против пресуде странке немају право жалбе (жалба, дакле, није допуштена).

У правној литератури, међутим, наводе се разлози због којих се може побијати арбитражна пресуда (корупција арбитра, закључивање арбитражног компромиса од ненадлежног органа, прекорачење овлашћења арбитра и др.), али се истовремено указује на проблеме који се јављају у вези с форумом пред којим би се пресуда побијала, односно који би био надлежан да арбитражну пресуду прогласи ништавом.¹² Чини се да и та питања треба да се реше споразумом странака, што значи да их треба решавати у оквиру арбитражног компромиса.

Стални арбитражни суд

Покушаји који су чињени на плану формирања обавезне арбитраже нису успели – није дошло до формирања таквог судског органа ни на Првој, ни на Другој хашкој конференцији о миру. Ипак, из таквих настојања произишло је образовање Сталног арбитражног суда; али,

⁸ Др С. Аврамов, *исто*, стр. 311.

⁹ J. Andrassy, *исто*, стр. 503.

¹⁰ О арбитражном поступку, његовим фазама, правним изворима којих се арбитража и њени арбитраи морају придржавати, доношењу арбитражне пресуде и др. видети: др С. Аврамов, *исто*, стр. 312; J. Andrassy, *исто*, стр. 509 и 510.

¹¹ Чл. 37, став 2. Конвенције о мирном решавању међународних спорова од 1907. године.

¹² Видети: др С. Аврамов, *исто*, стр. 312; J. Andrassy, *исто*, стр. 510.

не као обавезног, већ као факултативног судског органа. Стални арбитражни суд је основан на 1. хашкој конференцији од 1899. године. Круг држава чланица тог суда се постепено проширивао, али је још увек незадовољавајући; укупан број чланица износи мање од половине чланица Уједињених нација. Отуда је мали и број спорова које је решавао тај суд.

Надлежност Сталног арбитражног суда је факултативна – исто као и арбитражних судова *ad hoc*; у начелу, ограничена је само на решавање спорова између држава чланица Суда. Међутим, сагласно одредбама Конвенције о мирном решавању међународних спорова, пред Сталним арбитражним судом могу се појавити и спорови између других држава: између држава које уопште нису чланице тог суда, или између држава које су чланице Суда и оних које то нису. Те државе могу решавање спорова изнети пред Стални арбитражни суд само ако се сагласе с таквим начином решавања спорова.

Стални арбитражни суд сачињавају арбитрари које именују његове чланице. Свака чланица може именовати по четири арбитра, и то лица „чије је познавање међународног права признато, која уживају највиши морални углед и пристају се примити функције арбитра“. Мандат арбитра траје шест година, с правом да, по истеку мандата, могу бити поново бирани. Изабрани арбитрари се уводе у посебан списак (листа арбитра), који се доставља свим државама чланицама Суда. Тај суд не заседа стално, већ само поводом решавања одређеног спора. Странке у спору, кад одлуче (кад се сагласе) да спор изнесу пред Суд, бирају са листе арбитра судије за решавање тог спора. Ако се не сагласе о избору арбитра (судија) на тај начин, избор се обавља по посебном поступку: свака странка именује по два члана (арбитра), од којих само један члан може бити држављанин државе која врши именовање. Кад је за одређени спор формиран суд (судско веће), странке у спору достављају Суду арбитражни компромис. После спроведеног утврђеног (писано и усмено) поступка, Суд доноси одлуку (пресуда) „у складу с арбитражном процедуром“.¹³

Стални арбитражни суд, као своје сталне органе (кроз које се и манифестује, тј. испољава његова сталност), има: 1) Биро – „биро-секретаријат, који је састављен од административног особља“, на чијем је челу генерални секретар, и 2) Административни (Управни) одбор, који сачињавају дипломатски представници уговорних странака (чланица Суда) акредитовани у Холандији (Хар). Председник (председавајући) одбора стално је холандски министар иностраних послова. Одбор обавља послове који се односе на: постављање службеника Суда, финансирање Суда и друга питања везана за функционисање Суда. О свим питањима из свог делокруга Одбор одлучује већином гласова.¹⁴

¹³ *Правна енциклопедија* 2, Београд, 1989, стр. 1582.

¹⁴ О органима Суда: др С. Аврамов, *исто*, стр. 311; *Правна енциклопедија* 2, стр. 1582.

Међународни суд

Уводне напомене

Правни основ за оснивање међународних судова налази се у конститутивним (основни) актима међународних организација: у Пакту Друштва народа и Повељи Уједињених нација. Први међународни судски орган – *Стални суд међународне правде*, на основу Пакта Друштва народа,¹⁵ основало је Друштво народа (1921).¹⁶ Иако је умногоме везан за Друштво народа и ослоњен на његов систем (не само у погледу оснивања него и у погледу усвајања статута, избора судија, финансирања), Стални суд међународне правде није био орган Друштва народа, већ самосталан и независан судски орган. Стални суд међународне правде је престао да постоји (расформиран је) 1946. године, на основу Резолуције Скупштине Друштва народа од 18. априла исте године, након подношења оставке свих његових судија.¹⁷

Даном доношења Резолуције Скупштине друштва народа о расформирању Сталног суда међународне правде (18. април 1946. године), отпочео је с радом нови *међународни суд* основан „у крилу Уједињених нација“.¹⁸ Тиме је остварен континуитет у постојању и деловању међународних судских органа. О томе се, поред осталог, може закључити и на основу одредаба чл. 37. Статута Међународног суда. Њима је предвиђена надлежност Међународног суда за спорове за које је, неким важећим уговором или конвенцијом, „предвиђено изношење неког питања пред суд који је требало да образује Друштво народа, или пред Стални суд међународне правде“. Изношење таквих питања пред Међународни суд долази у обзир само ако су странке у спору стране Статута Суда.

За разлику од сталног суда међународне правде, који није био орган Друштва народа, Међународни суд – основан Повељом Уједињених нација – конституисан је као главни судски орган Уједињених нација. То је изражено, пре свега, у чл. 7. Повеље, у којем се структурирају главни органи Уједињених нација, али и посебно апострофирано у чл. 92. Повеље и у чл. 1. Статута Међународног суда. Међународни суд је,

¹⁵ „Савету се ставља у дужност да припреми нацрт о Сталном суду међународне правде и да га поднесе члановима Друштва. Овај Суд биће надлежан за све спорове међународног карактера које му парничне стране буду поднеле. Он ће исто тако доносити саветодавна мишљења о сваком спору и о сваком питању које му упути Савет или Скупштина“ (чл. 14. Пакта Друштва народа).

¹⁶ Почетком 1920. године, Савет Друштва народа је, на основу чл. 14. Пакта, образовао Саветодавни комитет правника за образовање Сталног суда међународне правде. На Првој скупштини Друштва народа, у Женеви, разматран је извештај тог комитета. „Резолуцијом од 13. 12. 1920. Скупштина је одлучила да Савет достави Статут суда свим државама чланицама и да исти ступи на снагу када буде ратификован од већине чланица, што је остварено до следећег заседања Скупштине, септембра 1921“. Прва седница Сталног суда међународне правде одржана је 15. фебруара 1922. године (*Правна енциклопедија* 2, Београд 1989, стр. 1582).

¹⁷ Др С. Аврамов, *исто*, стр. 314.

¹⁸ *Исто*, стр. 314.

дакле, „главни судски орган Уједињених нација“. Поред одредаба које опредељују такво својство Међународног суда, Повеља садржи и одредбе којима се, у основи, регулишу организација и деловање тог органа. При томе се посебно указује на одредбе које се односе на: Статут Међународног суда; стране Статута Суда; придржавање одлука Суда; поверавање решавања спорова другим судовима и давање саветодавних мишљења органима Уједињених нација (на њихов захтев).

Како произилази из одредаба Повеље (чл. 92), Међународни суд има свој статут, према којем поступа; Статут Суда – као прилог Повеље – чини њен саставни део, а заснован је на „Статуту Сталног суда међународне правде“. Статутом Међународног суда су уређена сва питања која се тичу организације и деловања Суда, као што су:

- организација Суда и избор његових чланова – судија (чл. 2. до 33);
- надлежност Суда (чл. 34. до 38);
- поступак по којем Суд обавља своје функције (чл. 39. до 64);
- давање саветодавних мишљења Суда (чл. 65. до 67).

Та питања су Статутом Суда уређена начелно (у обиму који, у основи, обезбеђује остваривање функција Суда; који је, дакле, примерен за такву врсту правних аката). Међутим, Статутом Суда (чл. 30) утврђено је овлашћење Суда да донесе правилник Суда, којим се прописују правила према којима Суд обавља своје функције (којим се, дакле, детаљније разрађују начелне одредбе садржане у Статуту). Статутом Суда (исти члан) утврђено је, такође, да Суд прописује и пословник о његовом раду. Повељом је утврђено и то да су сви чланови (све државе чланице) Уједињених нација, *ipso facto*, стране Статута Међународног суда. Држава која није члан Уједињених нација може да постане страна Статута Међународног суда под условима које, у сваком поједином случају, одређује Генерална скупштина на препоруку Савета безбедности.¹⁹ Држава која на тај начин постане страна Статута Међународног суда стиче право да у Генералној скупштини, равноправно с државама чланицама УН, учествује у избору судија (чланови) Међународног суда. Разуме се, стицањем својства стране Суда и наведених права у том својству држава не стиче и статус члана Уједињених нација.

Организација и судије Суда

Организација Суда

Састав суда. Састав Суда утврђен је чл. 2. Статута Суда. Према одредбама тог члана, Међународни суд „сачињавају скуп независних судија“, који су, по утврђеном поступку, изабрани између лица која

¹⁹ Ти услови би се могли састојати у следећем: 1) да држава у целости прихвата одредбе Статута Међународног суда; 2) да држава прихвата обавезе које, на основу чл. 94. Повеље, имају државе чланице УН – да ће се придржавати одлука Међународног суда у сваком спору у којем је она странка; 3) да даје свој допринос за издржавање Суда, који одреди Генерална скупштина. У том смислу је, управо, Генерална скупштина поставила услове по захтеву Швајцарске 1946. године (др С. Аврамов, *исто*, стр. 314).

испуњавају одређене услове (у погледу моралних и стручних квалитета).²⁰ Међународни суд (његов судски колегијум састоји се од 15 судија (чланова Суда). У том саставу не могу бити два члана који су држављани исте државе; дакле, из једне државе може бити биран само један члан Суда. Лице које је изабрано за члана Суда а држављанин је више од једне државе сматраће се држављанином државе у којој редовно врши грађанска и политичка права.

Седиште и место заседања Суда. Седиште Међународног суда је у Хагу. Међутим, то не значи да Суд заседа само у свом седишту; ништа не спречава Суд да заседа и обавља своје дужности у другом месту (ван свог седишта) „кад год сматра да је то пожељно“ (чл. 22. Статута). У погледу места заседања судских одељења,²¹ Статут Суда (чл. 28) предвиђено је да она могу заседати и обављати своје задатке и ван Хага, али само уз пристанак странака у спору.

Председник, потпредседник, и секретар Суда. Суд има председника и потпредседника, које бира на време од три године из реда својих чланова; исти чланови Суда могу бити поново изабрани на те функције. Суд именује свог секретара, а може да поставља и остале потребне службенике Суда. Председник и секретар Суда бораве у седишту Суда (у Хагу).

Судска одељења. Статутом Суда (чл. 26. до 29) предвиђена су судска одељења као организациони облик деловања Међународног суда. Тако, Суд може образовати:

а) *једно или више одељења за одређене врсте спорова*, на пример, за радне спорове и спорове у вези с транзитом и саобраћајем. Таква одељења се могу образовати повремено („с времена на време“), а састављена су „од тројице или више судија“ (о чему одлучује Суд);

б) *одељење за одређени спор*, које Суд „у свако доба“ може да образује, а сачињавају га судије чији број утврђује Суд у сагласности странака у спору. Судска одељења (дакле, одељења за одређене врсте спорова, односно за одређени спор) „суде и одлучују у споровима ако то захтевају странке у спору“.

Ради бржег отправаљања послова Суд образује „сваке године“ једно одељење за *скраћени поступак* (за суђење и одлучивање по скраћеном поступку). Такво одељење може судити и одлучивати само на захтев странака у спору, а састављено је од тројице судија. Поред тога, у одељење се бирају „и двојица судија у сврху да замене судије који буду спречени да учествују у суђењу“.

Пресуда коју изриче било које од наведених судских одељења сматра се пресудом Суда (као да је изрекао Суд).

Заседање Суда. Суд заседа стално, изузев за време судског одмора. Почетак и трајање судског одмора одређује Суд. Чланови Суда (судије) имају право на повремена одсуства. Почетак и трајање њиховог одсуства

²⁰ Видети о избору судија.

²¹ Видети о судским одељењима (одељења: за одређене врсте спорова, за одређени спор, за скраћени поступак).

утврђује Суд, „водећи рачуна о удаљености између Хага и завичаја појединог судије“. Чланови Суда дужни су да буду стално на располагању Суду. Ако се налазе на одсуству или су, због болести или других оправданих разлога, спречени да буду присутни, чланови Суда ће се „уредно оправдати пред председником“.

Правило је да Суд заседа у потпуном саставу (свих 15 његових чланова). Од тог правила се одступа само у случајевима предвиђеним Статутом и Правилником Суда. Статутом Суда је предвиђено да је за „образовање Суда“ (за његово заседање) довољан кворум од девет судија. Правилником Суда може се предвидети да један или више судија, „према околностима и по редоследу, буду ослобођени учествовања у суђењу“. Ослобођењем од учешћа у суђењу „број судија расположивих за образовање Суда“ не може да се смањи испод једанаест судија.

Избор судија

Услови за избор. Лица која се бирају за судије (чланови) Међународног суда треба да поседују високе моралне особине. Поред тога, треба да испуњавају и услове који се у земљама чији су држављани траже за обављање највиших судских функција, или су познати правни стручњаци у међународном праву (чл. 2. Статута).

Органи и поступак за избор. Чланове (судије) Међународног суда бирају: Генерална скупштина и Савет безбедности, „независно један од другог“ (чл. 4, став 1. и чл. 8. Статута). Избор се спроводи по поступку утврђеном Статутом (чл. 4. до 12), који се састоји од две фазе: фазе кандидовања и фазе самог избора.

У фази кандидовања предлажу се кандидати и састављају листе предложених кандидата за чланове Суда. Кандидате предлажу:

– националне групе Сталног арбитражног суда (чл. 4, став 1. Статута);

– националне групе држава чланица Уједињених нација које нису представљене у Сталном арбитражном суду, које, у ту сврху, одреде владе тих држава.²² Те националне групе предлажу кандидате на позив генералног секретара Уједињених нација.²³ Ниједна од наведених националних група не може предложити више од четири лица (кандидата), од којих највише два из реда својих држављана. Број кандидата које предлаже поједина национална група ни у којем случају не може бити

²² Националне групе држава чланица УН које нису представљене у Сталном арбитражном суду предлажу кандидате за чланове Суда „под истим условима које члан 44. Хашке конвенције од 1907. о мирном решавању међународних спорова прописује за чланове Сталног арбитражног суда“ (чл. 4, став 2. Статута). Видети о Сталном арбитражном суду (о његовом саставу).

²³ Генерални секретар УН, најмање три месеца пре дана избора чланова Суда, обраћа се писано, члановима Сталног арбитражног суда, односно члановима националних група држава чланица УН које нису представљене у Сталном арбитражном суду, с позивом да, у одређеном року, преко националних група приступе предлагању лица (кандидата) „која су у стању да се приме дужности члана суда“ (чл. 5, став 1. Статута).

већи од двоструког броја судијских места која треба попунити (чл. 5, став 2. Статута). У Статуту Суда (чл. 6) препоручује се свакој националној групи да се пре приступања предлагања кандидата за чланове Суда „посаветује са својим највишим судом, својим правним факултетима и правним школама, а, исто тако, и са својим националним академијама и националним одељењима, међународних академија које се баве проучавањем права“. Фаза (поступак кандидовања се завршава састављањем листе предложених кандидата, коју саставља генерални секретар УН, по азбучном реду свих лица предложених од стране националних група (на наведени начин), и доставља Генералној скупштини и Савету безбедности ради избора чланова Суда (чл. 12. Статута). Генерална скупштина и Савет безбедности бирају чланове Суда само између лица која се налазе на листи коју им је доставио генерални секретар УН, изузев случаја предвиђеног у чл. 12, став 2. Статута – када је неко лице унето у листу заједничке комисије Генералне скупштине и Савета безбедности.²⁴ При избору чланова Међународног суда, Генерална скупштина и Савет безбедности воде рачуна не само да лица која треба да буду изабрана појединачно испуњавају тражене услове (у погледу моралних и стручних квалитета) него и да се у Суду, као целини, „обезбеди представљање највиших облика цивилизације и главних правних система“ (чл. 9. Статута). У тој одредби Статута су, ипак, дошла до изражаја „политичка разматрања“ при избору судија, иако се у први план истиче независност судија и њихови морални и стручни квалитети.²⁵

Изабраним члановима Суда сматрају се они кандидати који добију апсолутну већину гласова у оба органа који обављају избор: и у Генералној скупштини и у Савету безбедности. Апсолутна већина постоји када је за избор гласала већина од укупног броја чланова Генералне скупштине, односно чланова Савета безбедности. При томе се не прави разлика између сталних и несталних чланова Савета безбедности (како се то чини када се ради о другим питањима из чл. 27. Повеље). Уосталом, у чл. 10, став 2. Статута посебно је наглашено да се свако гласање у Савету безбедности за избор судија (или за именовање комисије из чл. 12. Статута) обавља без икакве разлике између сталних и несталних чланова Савета безбедности.

Мандат. Мандат чланова Суда траје девет година, а по истеку мандата могу бити поново бирани (чл. 13, став 1. Статута). Чланови Суда којима је мандат истекао настављају да обављају своју дужност све док њихова судијска места не буду попуњена. Они су дужни да и после попуне њихових места наставе с радом на довршењу свих спорова које су започели да суде (чл. 13, став 3. Статута).

²⁴ У чл. 12, став 2. Статута предвиђа се да неко лице које испуњава потребне услове (у погледу моралних и стручних квалитета, члан 2. Статута) може бити унето у листу заједничке комисије, ако се та комисија „једногласно сагласи“ о том лицу, иако није било унето у листу предложених кандидата коју је саставио генерални секретар УН.

²⁵ Др С. Аврамов, *исто*, стр. 314.

Члан Суда може поднети оставку, која се упућује председнику Суда, а он је доставља генералном секретару Уједињених нација. Достављањем оставке генералном секретару судијско место се сматра упражњеним (чл. 13, став 4. Статута).

Остала питања о избору судија. Поред наведених, Статут Суда садржи и више других одредаба које се тичу избора судија, као што су одредбе из којих произлази:

а) да ће се сматрати да је, у случају да више од једног држављанина исте државе добије апсолутну већину гласова у Генералној скупштини и Савету безбедности, изабран онај који је само најстарији од њих (чл. 10, став 3. Статута);

б) да се после првог састанка Генералне скупштине и Савета безбедности одржаног ради избора судија Суда, ако остане непопуњено једно или више судијских места, „одржава други и, ако је потребно, трећи састанак“ (чл. 11. Статута);

в) да се после трећег састанка, ако остане непопуњено једно или више судијских места, може у свако доба на тражење Генералне скупштине или Савета безбедности, образовати заједничка комисија од шест чланова, од којих по три именује Генерална скупштина и Савет безбедности, како би се за свако још непопуњено судијско место, апсолутном већином гласова, изабрало једно име које се предлаже на одвојено усвајање у Генералној скупштини и у Савету безбедности (чл. 12, став 1. Статута);

г) да чланови Суда који су већ изабрани, ако је заједничка комисија уверена да неће успети да обезбеди избор, приступају попуњавању слободних судијских места, у року који одреди Савет безбедности, одабирањем између оних кандидата који су били изабрани или у Генералној скупштини или у Савету безбедности (чл. 12, став 3); да при попуњавању слободних судијских места на тај начин, у случају једнаке поделе гласова међу судијама, одлучује глас најстаријег судије (чл. 12, став 4. Статута);

д) да се упражњена судијска места попуњавају на начин који је прописан за први избор;²⁶

ђ) да члан Суда изабран да замени члана чији мандат није истекао обавља дужност до истека рока који је преостао његовом претходнику (чл. 15. Статута).

Положај судија

Иако је Међународни суд главни судски орган Уједињених нација, он је „замишљен као потпуно независан орган међународне заједнице“.²⁷

²⁶ Упражњена судијска места попуњавају се тако што генерални секретар УН, у року од месец дана по упражњењу судијског места, упути позиве члановима Сталног арбитражног суда, односно члановима одређених националних група (чл. 5. Статута) да, у одређеном року, преко националне групе приступе предлагању кандидата за чланове Суда, с тим што датум избора чланова Суда утврђује Савет безбедности (чл. 14. Статута).

²⁷ Др С. Аврамов, *исто*, стр. 315 и 316.

То значи да су и судије Суда потпуно независне у обављању њихових дужности. Постоји више одредаба Статута из којих произилази независност и, у вези с тим, посебан положај судија Међународног суда. То су одредбе које се односе на: давање свечане изјаве; немогућност вршења политичких, управних и других функција; немогућност вршења послова заступања, саветника или адвоката; немогућност учествовања у решавању спорова у којима је судија раније учествовао било у којем својству; немогућност опозивања са судијске дужности; дипломатске привилегије и имунитети; обавештавање о разлозима за изузеће и судије *ad hoc*.

Свечана изјава. Чланови (судије) Суда при ступању на судијску дужност дају свечану изјаву „да ће сва овлашћења вршити непристрасно и савесно“. Та изјава се даје на свечаној седници Суда (чл. 20. Статута).

Немогућност вршења политичких, управних и других функција и занимања (чл. 16. Статута). „Ниједан члан Суда не може вршити никакву политичку или управну функцију, нити се посветити неком другом занимању професионалне природе“.

Немогућност вршења послова заступања, саветника или адвоката (чл. 17, став 1. Статута). „Ниједан члан Суда ни у једном спору не може да дела као заступник, саветник или адвокат“.

Немогућност учествовања у решавању спорова у којима је судија раније учествовао било у ком својству (чл. 17, став 2. Статута). Ниједан члан Суда „не може да учествује у решавању неког спора у коме је раније суделовао“ као: заступник, саветник или адвокат једне од странака у спору, члан домаћег или међународног Суда, члан анкетне комисије или учесник у било којем другом својству.

Немогућност опозива (чл. 18, став 1. Статута). „Ниједан члан Суда не може бити опозван са своје дужности, осим ако је по једнодушном мишљењу осталих чланова престао да испуњава услове“.

Дипломатске привилегије и имунитети (чл. 19. Статута). „При вршењу судијске дужности, чланови Суда уживају дипломатске привилегије и имунитете“.

Обавештавање о разлозима за изузеће. Ради објективизованог учешћа судија у решавању спорова који су изнети пред Међународни суд Статутом (чл. 24) предвиђена је обавеза:

а) члана (судија) Суда да обавести председника Суда о постојању посебних разлога због којих сматра да не треба да учествује у решавању одређеног спора (дакле, због којих треба да буде изузет из суђења у том спору);

б) председника Суда да обавести члана (судија) Суда за кога сматра да „из неког посебног разлога не треба да учествује у решавању одређеног спора“.

Ако у неком од таквих случајева дође до неслагања између судије који треба да буде изузет и председника Суда, „ствар се решава одлуком Суда“.

Судије *ad hoc* (чл. 31. Статута). Судије Међународног суда држављани држава странака у спору пред Судом задржавају право да суде у тим споровима.

Ако Суд уврсти у судско веће судију који је држављанин државе која је странка у спору, свака друга држава – странка у том спору може (има право) да изабере једно лице које ће судити (заседати у својству судије) као судија *ad hoc*. Избор таквог лица ће се обављати, првенствено, међу лицима која су била предложена као кандидати за чланове Суда а нису изабрани од стране Генералне скупштине и Савета безбедности; дакле, из реда лица која су, по позиву генералног секретара УН, предложиле националне групе Сталног арбитражног суда, односно држава које су чланице УН а нису представљене у Сталном арбитражном суду.

На исти начин се бира судија *ad hoc* у случају да Суд у судско веће не уврсти ниједног судију који је држављанин странака у спору. Тада, према одредбама чл. 31, став 3. Статута Суда, свака странка у спору „може приступити избору једног судије“ који ће учествовати у раду судског већа. Наведени начин избора судија не примењује се на случајеве у којима се образују судска одељења. У тим случајевима, уместо избора судија *ad hoc* и њиховог укључивања у рад судског већа, председник Суда „ће замолити једног или ако је потребно двојицу чланова Суда који сачињавају одељење да уступе место члановима Суда који су држављани заинтересованих страна у спору, а ако таквих нема, или ако нису у стању да присуствују, судијама које парничне странке посебно изаберу“. Уколико више странака у спору има исти интерес, оне се, приликом примене те одредбе Статута, сматрају као једна странка у спору („О свакој сумњи у том погледу одлучује Суд“).

Судије *ad hoc* морају да испуњавају већину услова постављених за сталне судије, и то у погледу: 1) моралних и стручних квалитета; 2) немогућности учествовања у решавању спорова у којима су раније учествовали било у којем својству; 3) давања свечане изјаве при ступању на судијску дужност, и 4) обавештавања о разлозима за изузеће.²⁸

Надлежност Суда

Странке у спору

У чл. 34, став 1. Статута Суда одређено је да странке у споровима пред Међународним судом могу бити само државе. То значи да се као странке у спору не могу појавити појединци, групе појединаца или поједине корпорације; појединци или групе појединаца, ако су оштећени од стране неке државе, своја права могу остваривати само преко државе чији су држављани, а корпорације своја права остварују посредством државе у којој су регистроване.²⁹

²⁸ Видети о избору и положају судија.

²⁹ Др С. Аврамов, *исто*, стр. 316.

Странке пред Судом не могу бити ни међународне организације, иако се оне сматрају субјектима међународног права. Међутим, у ставу 2. чл. 34. Статута предвиђено је да „Суд, зависно од свог Правилника и у складу с њим, може тражити од јавних међународних организација обавештења у вези са споровима који су пред њим, и примаће таква обавештења која му буду постављале такве организације по властитој иницијативи“. Такође, кад се „у спору пред Судом постави питање тумачења уставног акта неке јавне међународне организације, или једне међународне конвенције закључене на основу њега“ (на основу уставног акта за чије се тумачење поставило питање), „секретар ће о томе обавестити односну јавну међународну организацију и доставиће јој у препису целокупан писмени поступак“.³⁰ Међународне организације се могу јавити пред Судом само кад, у смислу чл. 96. Повеље и чл. 65. до 67. Статута, од Суда траже саветодавно мишљење о одређеном правном питању.³¹

Међународни суд је доступан државама странама Статута Суда, а може бити доступан и осталим државама (дакле, државама које нису стране Статута) под условима које одреди Савет безбедности Уједињених нација. Те услове Савет безбедности одређује зависно од одредаба садржаних у важећим уговорима, али они „ни у ком случају не смеју стављати странке у спору у неравноправан положај пред Судом“ (чл. 35, став 2. Статута). Кад је странка у неком спору држава која није члан Уједињених нација, „Суд ће утврдити износ који је та странка дужна да положи на име трошка Суда“. То не важи за државу која учествује у сношењу трошка Суда.

Спорови на које се простире надлежност Суда

Надлежност која извире из Повеље и Статута Суда. Надлежност Међународног суда се простире на све спорове које пред њега изнесу странке у спору. Исто тако, Суд је надлежан за решавање свих спорова (случајева) посебно предвиђених у Повељи УН или важећим уговорима и конвенцијама (чл. 36, став 1. Статута).

Изјаве о прихватању обавезне надлежности Суда. Како произилази из одредаба става 2. чл. 36. Статута, државе стране Статута Суда могу у свако доба изјавити да признају надлежност суда *ipso facto* и без посебног споразума, према свакој држави која прими исту обавезу, у свим споровима који се односе на:

- а) тумачење неког уговора;
- б) свако питање међународног права;
- в) постојање било које чињенице која би, ако се утврди, представљала кршење неке међународне обавезе;

³⁰ Иако се у Статуту Суда не дефинише ближе појам јавне међународне организације, из контекста његових одредаба се закључује да се под тим појмом подразумевају све међународне организације које се сматрају субјектима међународног права (др С. Аврамов, *исто*, стр. 317).

³¹ Видети о саветодавном мишљењу Суда.

г) природу или обим обештећења због кршења неке међународне обавезе.

Изјаву о признавању обавезне надлежности Међународног суда државе стране Статута Суда могу дати: безусловно, под условима реципроцитета од већег броја држава или само одређених држава, или за одређено време. Такве изјаве се депонују код генералног секретара Уједињених нација, који њихове копије доставља странама Статута и секретару Суда. „Изјаве дате по члану 36. Статута Сталног суда међународне правде, а које су још на снази, сматраће се, међу странама овог Статута, као прихватање обавезне надлежности Међународног суда до истека његовог рока трајања и сагласно њиховим одредбама“ (став 5. чл. 36. Статута Суда).

Спор о надлежности Суда. У случају спора о надлежности Суда (о томе да ли је Суд надлежан за решавање неког спора), одлуку о томе доноси Суд.

Надлежност Суда за спорове за које су били надлежни други судски органи. Одредбама чл. 37. Статута предвиђено је да је Међународни суд надлежан да решава спорове кад се год неким важећим уговором или конвенцијом предвиђа изношење неког питања пред: суд који је требало да образује Друштво народа или пред Стални међународни суд правде. Таквим одредбама Статута Суда обезбеђује се континуитет у постојању и деловању међународних судских органа.³²

Међународноправна акта на основу којих Суд решава спорове

Међународни суд, како је то утврђено одредбама чл. 38. Статута, спорове који су му поднети решава сагласно међународном јавном праву. При томе, Суд примењује:

а) међународне конвенције – опште и посебне, којима се установљавају правила „изричито призната од држава у спору“;

б) међународни обичај, као доказ опште праксе прихваћене као право;

в) општа правна начела која признају цивилизовани народи;

г) судске одлуке и доктрину најпозванијих стручњака јавног права разних народа, под условима утврђеним одредбама чл. 59. Статута Суда,³³ као помоћно средство за утврђивање правних правила.

Одређујући да Суд, при решавању спорова, примењује наведена правна правила, Статут Суда „не прејудицира право Суда да један спор решава *Ex aequo et bono*“ (на основу онога што је правилно и добро), „ако странке у спору на то пристану“.

³² Видети уводне напомене о Међународном суду.

³³ Ради се о судским одлукама које имају обавезну снагу само према странкама у спору и у односу на „тај посебан случај“.

Поступак

Поступак пред Међународним судом прописан је Статутом и Правилником Суда. Статутом Суда се прописују основна начела поступка, а Правилником се та основна начела детаљније разрађују.

Поступак који је (у начелу) прописан Статутом Суда обухвата:

- а) нека општа питања;³⁴
- б) расправу и доказе пред Судом;³⁵
- в) пресуду.³⁶

Општа питања поступка

Службени језици Суда. Службени језици Међународног суда су француски и енглески језик. Спор се расправља и пресуда изриче на једном од та два језика на основу договора странака у спору. У недостатку споразума странака о језику који ће бити кориштен у поступку пред Судом, свака странка у спору може се у поступку служити језиком којим хоће. У том случају, Суд изриче пресуду на француском и енглеском језику, истовремено, и одређује који ће се од та два текста пресуде (текст на француском или текст на енглеском језику) сматрати веродостојним. На тражење било које од странака у спору Суд ће одобрити употребу и другог језика, осим француског и енглеског, којим ће се та странка служити у спору пред Судом.

Начин изношења спорова пред Суд. Зависно од случаја, спорови се износе пред Суд: саопштењем компромиса закљученог између странака у спору или писаном тужбом упућеном секретару Суда. Поводом спора изнесеног пред Суд на један од тих начина секретар Суда:

- примљену тужбу одмах саопштава свим заинтересованим;
- преко генералног секретара УН обавештава чланове Уједињених нација, као и све друге државе, које су овлашћене да се појаве пред Судом.

Привремене мере. Ако сматра да околности то захтевају, Суд је овлашћен да укаже на све привремене мере које треба предузети ради обезбеђења права једне или друге странке у спору. Обавештење о

³⁴ То су питања која се тичу службеног језика Суда (чл. 39), начина изношења спорова пред Суд (чл. 40), привремених мера ради обезбеђења странака у спору (чл. 41), представљања странака пред Судом (чл. 42), делова поступка пред Судом (чл. 43) и уручење саопштења другим лицима (чл. 44).

³⁵ То подразумева: руковођење расправом (чл. 45), јавност расправе (чл. 46), записник о расправи (чл. 47), наређења и налоге Суда у поступку (чл. 48), позивање странака да поднесу исправе и пруже објашњења (чл. 49), поверавање спровођења истраге или извршења вештачења (чл. 50), постављање питања сведоцима и вештацима (чл. 51), одбијање пријема доказа (чл. 52), захтев за одлучивање због изостанка странке у спору (чл. 53) и завршетак расправе и доношење одлуке (чл. 54. и 55).

³⁶ Подразумева: садржај пресуде (чл. 56), одвојено мишљење судија (чл. 57), потписивање пресуде (чл. 58), обавезност пресуде (чл. 59), коначност и жалбу (чл. 60), обнову поступка (чл. 61), умешање у спор (чл. 62. и 63) и трошкове странака у спору (чл. 64).

предложеним привременим мерама Суд одмах доставља странкама у спору и Савету безбедности Уједињених нација.

Представљање странака у спору. Странке у спору представљају заступници, којима пред Судом могу помагати саветници и адвокати. Заступници, саветници и адвокати странака у спору уживају привилегије и имунитет потребне за обављање њихових дужности.

Делови поступка. Одредбама чл. 43. Статута предвиђено је да се поступак пред Судом састоји од писменог и усменог поступка.

Писмени поступак се састоји из достављања Суду и странкама у спору: поднесака и противподнесака; одговора на поднеске, односно противподнеске (ако је то потребно), и свих доказних списа и исправа. Достављање свих тих писмена обавља се преко секретара Суда, и то по редоследу и у роковима које одреди Суд. Свака исправа коју Суду поднесе једна странка у спору биће достављена, у овереном препису, другој странци у спору.

Усмени поступак обухвата саслушање пред Судом: сведока, вештака, заступника, саветника и адвоката.

Уручење саопштења другим лицима. Сва саопштења другим лицима, осим заступницима, саветницима и адвокатима, Суд уручује преко владе државе на чијој територији саопштење треба да се уручи (Суд се, наиме, обраћа влади те државе). На исти начин Суд поступа и кад треба да се предузму „кораци ради прибављања доказа на лицу места“.

Расправа и докази

Руковођење расправом. Расправом руководи председник Суда. Ако је он спречен да председава, заседању Суда председава, односно руководи расправом потпредседник, а ако су спречени и председник и потпредседник, заседању Суда председава најстарији присутни судија Суда.

Јавност расправе. По правилу, расправа пред Судом је јавна. Суд може другачије одлучити (да се јавност искључи), као и странке у спору.

Записник о расправи. На свакој расправи пред Судом води се записник, који потписују секретар и председник Суда (односно председавајући). Само је тај записник веродостојан.

Наређења и налози Суда. Суд издаје наређења за вођење поступка. Такође, Суд одређује: облик и време у којима су странке у спору дужне да дају завршну реч и предузима све мере у вези с извођењем доказа.

Позивање странака да поднесу исправе и да пруже објашњења. Суд може, и пре почетка расправе, да позове заступнике странака у спору да поднесу сваку исправу или да пруже свако објашњење. Одбијање заступника да поступи по тражењу Суда уноси се у записник о расправи.

Поверовање извођења истраге или извршења вештачења. Суд може, у свако доба, сваком појединцу, телу, надлештву, комисији или другој организацији коју изабере, поверити да спроведе истрагу или да изведе вештачење.

Постављање питања сведоцима и вештацима. Сведоцима и вештацима се, у току расправе пред Судом, постављају сва питања значајна за решење спора. То се чини „под условима које Суд утврђује у Пословнику поменутом у члану 30“ Статута.

Одбијање пријема доказа. Пошто Суд прими доказе и изјаве сведока у року одређеном у ту сврху, може одбити да прими сваки даљи писани доказ који би једна од странака у спору желела да му поднесе. То неће учинити ако на пријем понуђених доказа пристане друга странка у спору.

Захтев за одлучивање због изостанка странке у спору. Кад се једна од странака у спору не појави пред Судом, или пропусти да брани своју ствар, друга странка у спору може тражити од Суда да одлучи у корист њеног захтева. Пре него што донесе одлуку у корист странке која је такав захтев поставила, Суд је дужан да, пре свега, утврди да је, у смислу чл. 36. и 37. Статута Суда, надлежан за решавање спора и да је захтев стварно и правно основан.

Завршетак расправе и доношење одлуке. Кад, под руководством Суда, заступници, саветници и адвокати заврше своја излагања о спорном питању, председник Суда објављује да је расправа завршена. Потом се Суд повлачи на већање о одлуци. Већање Суда је тајно и остаје тајно. Све одлуке Суд доноси већином гласова присутних судија. У случају једнаке поделе гласова, одлучујући глас има председник Суда или судија који га замењује.

Пресуда

Садржај. Пресудом Суда се утврђују разлози на којима је она заснована. Поред тога, пресуда садржи и имена судија који су учествовали у доношењу одлуке Суда.

Одвојено мишљење судија. Ако пресуда, у целини или делимично, не представља једнодушно мишљење судија, сваки судија је овлашћен да да одвојено мишљење.³⁷

Потписивање и саопштавање пресуде. Пресуду потписују председник и секретар Суда. Пресуда се чита на јавној седници Суда пошто се о томе уредно обавесте заступници странака у спору.

Обавезност. Одлука (пресуда) Суда има обавезну снагу само према странкама у спору; обавезна је само у односу на случај који је предмет спора.

Коначност и жалба. Пресуда Суда је коначна; против ње није допуштена жалба. У случају спора о значењу или домашају пресуде, Суд даје тумачење на захтев било које странке у спору.

Обнова поступка. Поступак који је окончан судском пресудом може бити обновљен само по посебном захтеву „Захтев за обнову поступка може бити поднет само кад се заснива на открићу неке чињенице од

³⁷ „Судија који не дели мишљење већине, може у писаној форми, да изложи своје мишљење, које се као одвојено мишљење судије прилаже целокупном материјалу“ (др С. Аврамов, исто, стр. 320 и 321.

одлучујућег значаја, која пре изрицања пресуде није била позната ни Суду ни странци у спору која захтева обнову, под условом да такво непознавање није последица немарности“.

Захтев за обнову поступка мора се поднети најдоцније у року од шест месеци од дана открића чињенице која раније није била позната. Ниједан захтев за обнову поступка не може се поднети по истеку десет година од дана доношења пресуде. Поступак за обнову отвара се одлуком Суда, којом се изричито утврђује постојање нове чињенице, уз признање (констатацију) да та чињеница чини спор подложним обнови и изјављује да се по том основу захтев за обнову уважава. Суд може захтевати извршење пресуде пре него што одобри обнову поступка.

Умешање у спор. Држава која сматра да у неком спору, који је пред Међународним судом, има правни интерес који може бити угрожен пресудом Суда, може поднети захтев да јој се одобри умешање (да се умеша) у спор. Одлуку о одобрењу умешања у спор доноси Суд.

Ако је пред Судом спор који се односи на тумачење неке конвенције чије су стране уговорнице и државе које нису странке („заинтересоване“) у спору, секретар Суда ће све такве државе, без одлагања, обавестити о покренутом спору. Свака тако обавештена држава има право да се умеша у спор (поступак). Коришћење тог права подразумева да је тумачење конвенције које је садржано у пресуди Суда обавезно и за државу која је захтевала да се умеша у поступак.

Трошкови странака. Статутом Суда је предвиђено да у спору пред Судом свака странка сноси своје трошкове. То је правило, али Суд може и другачије да одреди.

Саветодавно мишљење Суда

Одредбама Повеље Уједињених нација (чл. 96) и Статута Суда (чл. 65. до 67) утврђена су овлашћења и поступак за давање саветодавног мишљења Међународног суда. Према тим одредбама, Суд може давати саветодавно мишљење о сваком правном питању. Такво мишљење Суда може тражити Генерална скупштина или Савет безбедности Уједињених нација. „Други органи Уједињених нација и специјализоване установе које Генерална скупштина може у свако доба на то да овласти, такође могу тражити од Суда саветодавно мишљење о правним питањима у оквиру њихове делатности“ (чл. 96. Повеље). Тражење саветодавног мишљења мора се Суду поднети писаним захтевом, који садржи тачне податке о питању о којем се мишљење тражи, уз подношење и свих исправа „којима се то питање може расветлити“. О поднетом тражењу саветодавног мишљења секретар Суда „одмах обавештава све државе које су овлашћене да се појављују пред Судом“. Исто тако, секретар Суда, посебним и непосредним саопштењем, обавештава сваку државу или међународну организацију, за коју Суд или, ако Суд не заседа, његов председник сматра:

– да је у стању да пружи податке о питању о којем се тражи саветодавно мишљење;

– да је Суд спреман да у року који одреди његов председник прими писане изјаве или да, на јавној седници која ће се у ту сврху одржати, саслуша усмене изјаве у вези с питањем о којем се тражи саветодавно мишљење Суда.

Ако држава која је овлашћена да се појављује пред Судом не прими посебно саопштење у изложеном смислу, она може да изрази жељу да Суду поднесе писану изјаву или да буде саслушана од стране Суда, о чему ће Суд одлучити.

Државама и организацијама које су поднеле писане или усмене изјаве, или једне и друге, „биће допуштено да стављају примедбе на изјаве које су учиниле друге државе или организације у облику, обиму и у роковима које у сваком поједином случају одређује Суд, или, ако он не заседава, председник“. Да би државе и организације могле да стављају примедбе на изјаве других држава или организација секретар Суда им правремено саопштава изјаве других држава или организација (став 4. чл. 36. Статута Суда).

Своја саветодавна мишљења Суд проглашава на својој јавној седници пошто су претходно обавештени генерални секретар Уједињених нација и представници УН, осталих држава и међународних организација којих се саветодавно мишљење Суда непосредно тиче.

Балкан Балканцима

Оливер Потежица

(Критички приказ књиге Стојана Баракова *Отворена рана Балкана*)*

„Народ који не храни своју војску пре или касније ће бити приморан да храни туђу“ – коментар софијског листа „Стандард“ поводом дискусије о променама у бугарској армији.

Књига бугарског политиколога и публицисте Стојана Баракова *Отворена рана Балкана* – поглед једног независног посматрача на југословенску кризу можда је својеврстан симболички доказ за оповргавање тезе да је „Балкан изгубио онај свој геостратешки значај који је имао у историји“. Наиме, та теза, која се у последње време могла и код нас често чути, само је условно и делимично тачна у околностима у којима се налази и у глобалним процесима кроз које пролази наш регион. Јер, чак и на први поглед није тешко констатовати да је Балкан поново у средишту светског јавног мњења и у епицентру светских политичких збивања. Или, да се сликовитије изразимо, Балкан је сада као „буре барута“ које се налази између „чекића“ – тзв. униполарног света, и „наковња“ – тзв. мултиполарног света, чију експлозију неки поново очекују.

Подсетимо само да је тезу о тзв. смањивању геостратешког значаја Балкана међу првима лансирао „чувени“ Крсто Цвијић (натурализовани Британац хрватског порекла), с лондонског Краљевског института за међународне студије, у својој књизи *Преправљање Балкана* (1991).¹ Вероватно је она, између осталог, у првом периоду распламсавања југословенске кризе и поновног отварања балканског питања требало да послужи и за „омамљивање жртава“ или „успављивање заморчића за овај геостратешки покус“, односно балканских земаља које су се

* Књига Стојана Баракова *Отворена рана Балкана* (наслов у бугарском оригиналу је *Тази жива рана Балканите*) појавила се почетком јуна 1994. године у Софији.

¹ Видети осврт Јована О. Деспотовића *Геостратешко преправљање историје* на књигу Кристофера Свича (Крсто Цвијић) у „Војном делу“ бр. 4/5 из 1992. године.

поново суочиле с неоколонијалним налетима великих европских и светских сила.²

Рецензенти књиге Стојана Баракова наглашавају да та књига подстиче на размишљање и политичко „разбуђивање“ свих оних који садашња збивања на просторима СФР Југославије посматрају с неформалним коментаром „то нама не може да се деси“ или „то се нама неће догодити“. С друге стране, књига *Отворена рана Балкана* показује колико се југословенска криза, сигурно највеће и најопасније кризно жариште савременог света, озбиљно прати у суседним земљама. На пример, Стојан Бараков у књизи помиње мноштво међународних скупова одржаних у Бугарској у последње две-три године, на којима су веома озбиљно разматрана збивања на просторима СФР Југославије и актуелни процеси на Балкану. Међутим, ипак је чињеница да се балкански народи, посебно у садашњем добу мондијализације, заправо све мање познају, што се види и по томе, на пример, што наше јавно мњење веома мало зна о таквим књигама које се објављују у нама суседним земљама, а које се директно односе на нас.³

У књизи *Отворена рана Балкана* детаљно се обрађује и објашњава генеза југословенске кризе и актуелни развој догађаја на просторима СФР Југославије, уз покушај да се сагледа перспектива будућих балканских кретања. Књига је, заправо, збирка од 45 чланака, есеја, предавања, иступања на различитим скуповима и полемика Стојана Баракова, насталих у периоду од краја 1991. до првих месеци 1994. године, о различитим аспектима збивања на просторима СФРЈ, као и

² Генерални секретар Западноевропске уније (војне алијансе западноевропских земаља), холандски генерал Вилим ван Екелен, арогантно је изјављивао тада у једном интервјуу, на пример, да „Сарајево 1991. године није исто што и Сарајево 1914. године“, алудирајући управо на то да је Балкан изгубио свој некадашњи геостратешки значај (чак и онај који је имао у доба „хладног рата“ као својеврсна „тампон-зона“) и да су се односи између великих сила на почетку 21. века суштински променили.

Ипак, сада, три године касније, може се видети колико је генерал Ван Екелен погрешно, односно колико је Балкан поново простор на којем се гради историја света и постављају темељи за односе великих сила у будућем периоду. А, када се пажљивије анализирају садашња балканска збивања, заиста је тешко отети се утиску да се историја понавља. То, међутим, само показује да историјски процеси трају дужи од једне људске генерације, због чега је, заправо, Балкан поново „на тапети“ у готово истом геостратешком и геополитичком смислу као у ранијим периодима своје историје.

³ Пример за разумевање такве ситуације у нашем региону је недавна одлука бугарске новинске агенције да упути свог дописника у Ниш, уз образложење да се „тај град налази стотињак километара од Бугарске, а да бугарска јавност о привредним и другим збивањима у Нишу сазнаје из вести Ројтера и других великих агенција“.

Није тешко уочити, такође, да се ради, између осталог, о још једном парадоксу садашњих процеса глобализације, у којима се кидају традиционалне везе и историјске блискости између суседних народа и земаља. А, нема сумње да се, управо с обзиром на те историјске и друге блискости балканских народа, мора много радити на међусобном информисању, како не би нека збивања у, на пример, Костарики била боље позната (посредством Си-Ен-Ена и сличних тоталитаристичких медија) од онога што се догађа у Румунији, Бугарској, Грчкој, Албанији, Мађарској или, чак, и Македонији, као и у осталим земљама Балкана.

о импликацијама тих збивања на Бугарску и на укупну ситуацију и односе на Балканском полуострву.⁴

Стојан Бараков је бугарски политиколог средње генерације и вероватно један од највећих бугарских стручњака за модерну историју Југославије – у предговору књиге се наводи да се он дуже од двадесет година бави југословенским проблемима. Више година је провео у нашој земљи на студијским усавршавањима и сарађивао је на различитим истраживачким пројектима (на пример, живео је дуже време у Београду, где је био на специјализацији на Институту за историју међународног радничког покрета). Није чудно, дакле, што Стојан Бараков, као врстан зналац југословенских прилика, није подлегао „црно-белим“ описима садашњих збивања на просторима СФРЈ и што се у његовој књизи могу уочити симпатије за наш народ и земљу. Он често и емотивно одбија да прихвати реалност крвавих сукоба на просторима СФРЈ (на пример, у књизи се помињу његове успомене на боравак у Сарајеву пре десетак година) и себи „дозволи“, али само понекад (најчешће је он потпуно непристрасни аналитичар садашњих југословенских, односно српских збивања), да се скоро с носталгијом сети раније Југославије.

Непосредни повод за објављивање те књиге, како у уводу наводи сам Стојан Бараков, била је дозвола Савета безбедности ОУН (марта 1994) за упућивање турских „аскера“ (у саставу УНПРОФОР-а) у бившу Босну и Херцеговину. Закључујући да би та одлука Савета безбедности ОУН могла да допринесе „потпуном гашењу светла које је почело да се назире на крају мрачног босанског тунела“, аутор наводи да је у својој књизи покушао да одговори на питања „зашто се поново (и по ко зна који пут) прекраја политичка карта нашег полуострва, зашто се поново овде досељавају неке старе и нове 'велике' силе, зашто су европски и прекоокеански политичари са толиким апетитом сели за балканску геостратешку трпезу, зашто се поново неко игра са непредвидивим опасностима за овај регион, Европу и целу нашу измучену планету, зашто се на Балкану поново граде зидови међу цивилизацијама, уместо мостови међу њима...“ А све се то догађа, наглашава бугарски политиколог, без икакве сагласности и пристанка балканских народа, штавише – упркос њиховом категоричном противљењу.

Већ сама питања која поставља Стојан Бараков показују колико Балкан није изгубио од свог геостратешког „значаја“ у односу на раније

⁴ Неки од наслова из те књиге Стојана Баракова јесу: „Трећа Југославија – за или против“, „Југославија – кошмар континента“, „Лондонска конференција се заврши, проблеми осталоше“, „Босна и Херцеговина – провала опште судости“, „Да ли је заиста немогућа Балканска олуја“, „Не рушите косовску кућу – не зна се шта се може наћи унутра“, „Изузетно спокојство војвођанске равнице“, „Бугарска и Србија – супарници или партнери“, „Србија – један од приоритета бугарске спољне политике“, „Македонија у исламским кљештима – сурова реалност или параноично застрашивање“, „Од трећег светског до шестог балканског“, „Да ли је започео балкански рат“, „Балкански синдром индига“, „Интереси великих сила – највећа препрека за брзо решавање југословенске кризе“, „Етничке и државне границе на Балкану“, „Супарништва великих сила на Балкану – дестабилизација региона“, „Босански трн у европској пети“, „Турци и босанска криза“, „Збогом... дебалканизацијо“, „Балканизација као судбина“, и други.

историјске периоде. А Стојана Баракова, заправо, муче и тиште она иста питања која су мучила и тиштала генерације наших предака – која су, у ствари, суштина геостратешког „значаја“ Балканског полуострва. У свом чланку „Балканска конференција“ из 1909. године, на пример, историјски лидер српских социјалиста Димитрије Туцовић указује да је „Балкан европска раскрсница на којој се укрштају путеви свих освајача“. Он наглашава да је Балкан кроз векове морао сносити двогубо своју тешку судбину – тај регион је био „одскочна даска“ колонијалне политике ка Истоку, али је, у исто време, и сам био непосредни циљ те колонијалне политике великих сила. „Балкански народи, сваки за себе, подвојени, увек су представљали сламку у завојевачким вихорима на Балкану... остајући одвајкада у беди, ропству или, ако су слободни, у међусобним непријатељствима. Узрок томе... лежи у колонијалној политици коју велике европске силе воде на Балкану, политици насилног продирања комбинованој са постепеним економским окивањем и најпрепреденијим дипломатским интригама“.⁵

Управо због тога се, донекле, и може полемисати с тезом Стојана Баракова (којом он и започиње своју књигу) да је „дезинтеграција Југославије била неминовна“, односно да је тај процес био „програмиран“ још 1918. године, када је створена Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. Према мошљењу бугарског политиколога, распад Југославије био је резултат два фактора – „процеса у самој СФРЈ после Титове смрти и тзв. демократских револуција у земљама Источне Европе“. У књизи се, такође, наводи мишљење да је СФРЈ „паразитирала на идеолошким, политичким и војним супротностима у време Хладног рата све до средине осамдесетих година“,⁶ као и констатација да је то трајало све до пада Берлинског зида 1989. године, када је започело „прекрајање политичке мапе нашег континента, сурова битка великих сила за нове територије и борба за сфере утицаја“. У том контексту се с правом закључује да се у таквим односима Југославија нашла на оној истој историјској ветрометини на којој се налазила „од римских легија до Хитлерових хорди“.

Стојан Баракров недвосмислено показује да „распад“ Југославије није могуће разумети без сагледавања ширих међународних збивања (помиње и распад других федералних држава, као што су бивши Совјетски Савез и бивша Чехословачка). Тако посредно долази до кључне противуречности у садашњим процесима на нашем континенту – уједињавања западноевропских земаља и „атомизације“ Источне Евро-

⁵ Види Сабрана дела Димитрија Туцовића, том III (стр. 83). у издању „Рада“ из Београда 1980. године.

⁶ Закључак Стојана Баракова да се видело чим је „хладни рат“ почео да јењава шта је Југославија заиста била – „мала балканска држава чије мегаломанске амбиције да буде утицајан фактор на глобалној сцени нису одговарале њеним реалним могућностима“ – само је делимично и условно тачна. Јер, постоји и „друга страна медаље“: ранија Југославија је заиста била – посебно преко политике несврстаности – утицајан чинилац у тзв. биполарном свету, што је значајно повратно деловало на њену унутрашњу и међународну позицију и, посебно, јачало њену независност и стабилност.

пе – али не разобличава потпуно њену суштину, нити указује на све њене импликације. Ипак, у том контексту бугарски аутор поставља питање и „зар тотални распад Југославије не носи ризик који би се могао поредити са распадом атомског језгра“.⁷ Он „распад“ Југославије ставља у оквир промена у Источној Европи, односа на Балкану, Медитерану и на читавом „старом континенту“; јасно му је у којем правцу иду и како се политички искоришћавају и инструментализују на међународном плану националистичке еуфорије, па се у његовом делу, зато, јасно и недвосмислено заговарају балканска сарадња и зближавање свих балканских народа.

У књизи *Отворена рана Балкана*, дакле, отвара се питање примарности узрока – унутрашњих и спољних – који су довели до распада СФР Југославије. Стојан Бараков добро уочава противуречности које су постојале у ранијој Југославији. На пример, говори о политичком примату Србије (?) у СФРЈ, док су, према њему, Хрватска и Словенија имале „само“ економски примат, исто као и о „геншеризацији југословенске кризе“ (преурањено признавање бивших југословенских република) и чињеници да „није уопште чудно што је Немачка свирала прву виолину у том политичком оркестру“. Ипак, може се стећи утисак да он није имао амбиција да се детаљније и шире упушта у анализу односа тих чинилаца у процесима „распада“ СФР Југославије. Он више „осећа“ да су спољни чиниоци имали значајнију улогу у разбијању Југославије него унутрашњи процеси.⁸ У вези с тим, у књизи се помиње да „главну улогу на балканским просторима и данас играју три суперсиле – једна глобална (Америка), једна европска (Немачка) и једна регионална балканска (Турска)“. Такве опаске су, сигурно, прве „степенице“ ка тачном закључку да се ранија Југославија није „распала“, него је била разбијена деловањем моћних међународних сила, што је и створило „кошмар на европском континенту“, што лепо описује Стојан Бараков.

Са закључцима у тој књизи, као што су они, на пример, о томе како је „Југославија била тампон-зона између два блока“ или да „досадашња Југославија није могла да оствари идеале оних умних глава

⁷ Да ли постоји могућност да збивања на просторима бивше Југославије остану ван контроле? Да ли ће се поред већ једне створити и друга албанска држава или ће се на политичкој карти појавити Велика Албанија (сједињавањем Албаније, Косова и делова Македоније)? или ће се у срцу Европе појавити исламска држава, са свим последицама које из тога произилазе? Да ли се може одржати теза да ће Македонија, пре или касније, почети да гравитира ка Бугарској (каких има очекивања и предвиђања и то не само код нас у Софији)? Да ли та варијанта одговара Европи? И која је њена цена? Да ли ће бити потребан неки нови Берлински конгрес – то су само нека од питања која Стојан Бараков поставља када пореди процесе у ранијој Југославији и на Балкану с нуклеарном физијом.

⁸ Тешко је поверовати да би до „распада“ Југославије дошло да није било деловања спољних чинилаца који су, ипак, имали примат у изазивању те „историјске трагедије“. Јер, на пример, да је тзв. међународна заједница толико бранила интегритет, унитарност, суверенитет и независност СФР Југославије колико то сада чини за „фантомску државу“ Босну и Херцеговину, сигурно је да би сепаратистичке снаге у некадашњим југословенским републикама биле лако поражене.

из прошлог века о стварању јужнословенске државе, балканске или подунавске федерације“ („многонационална држава треба, стога, да уступи место многим националним државама“), могло би се донекле полемисати, јер су они само условно „тачни“ и јер важе само у одређеном историјском тренутку и околностима. Мора се, ипак, указати на чињеницу да Југославија није случајно настала, нити је то било само због прости жеље неких јужнословенских народа за уједињењем – Југославија је потврдила своје историјске вредности и, уосталом, она је једини историјски пример покушаја да се неутралише „балканизација“, против које Стојан Бараков често говори. Не треба наглашавати ни то да Балкан никада није био стабилнији него у периоду када је ранија Југославија постојала, поред тога што је на најбољи начин испуњавала националне интересе свих њених народа.⁹ У том оквиру требало би схватити и опредељење и тачан одговор Стојана Баракова на питање „да ли треба бити за или против треће Југославије?“. У његовој књизи се јасно каже да „о томе треба да одлуче народи Југославије“ – и нико други.

Говорећи о санкцијама¹⁰ које је тзв. међународна заједница наметнула Југославији, Стојан Бараков полази од паралеле између 1948. године (Титово „не“ Стаљину и Информбироу) и 1992. године, када су велике силе отпочеле страховит притисак на председника Србије Слободана Милошевића у покушају да се ставе под „контролу“ Југославија и цео српски народ. У чланку посвећеном изборима у Србији 1992.

⁹ Стојан Бараков изненађујуће добро познаје политичке прилике и збивања на просторима раније Југославије, као и целокупну литературу и публицистику која се односи на југословенску кризу. На пример, тачан је и далекосежан његов закључак да су током Другог светског рата буржоаске партије на просторима Југославије, у немогућности да се озбиљније суоче с националним и другим противуречностима, претпоставиле своје уске националне и десничарске политичке програме идеји обједињавања југословенских народа и националних мањина у заједничком отпору фашистичким окупаторима (стр. 5). У књизи се могу наћи јасне паралеле између тадашње и садашње ситуације на просторима раније Југославије, и то баш тих „детаља“, мада се они не разрађују јасније и у потпуности.

¹⁰ Као и највећи део бугарског јавног мњења, Стојан Бараков се јасно противи санкцијама које су наметнуте Југославији. У Бугарској је било организовано више митинга, осуда у средствима информисања и протеста против блокаде Југославије, као и солидарности с нашом земљом. Средства информисања у Бугарској и поједине политичке партије, посебно Бугарска социјалистичка партија у последње време су жестоко критиковали бугарску владу због тога што се није одлучније придружила захтевима за ублажавање и укидање санкција против Југославије. Софијски дневник „Стандард“ је тим поводом 18. септембра 1994. на насловној страни поставио питање „Зашто ћути Бугарска“?

Стојан Бараков се противи санкцијама наметнутим Југославији не само због чињенице да сама Бугарска у овом сложеном тренутку своје историје има огромне губитке због тога већ и зато што му је потпуно јасно да се санкцијама ствара могућност за даље повећавање присуства великих сила у нашем региону и за њихово арбитражање на балканским просторима. Санкције против Југославије су, дакле, инструмент за поробљавање читавог нашег „заједничког балканског дома“.

У књизи *Отворена рана Балкана* недвосмислено се закључује да су санкције против Југославије потпуно контрапродуктивне и да нису довеле до „успостављања мира“, због чега су, наводно, биле наметнуте.

године Стојан Бараков каже да „избори за председника Србије морају бити у Србији, а не на неком другом месту, као и да би свако наметнуто решење личности председника било крајње контрапродуктивно“ за Србе и за све друге балканске народе.¹¹

Анализирајући детаљније сличности и разлике између притисака међународних чинилаца на Југославију 1948. и Југославију 1992. године, Стојан Бараков наводи да је „Србија много пута у својој историји доказивала, за разлику од других балканских држава, да има политичаре и дипломате који могу да пронађу излаз из сваке ситуације“. Он указује на то да би наводни „пораз“ Србије могао лако да се претвори у њену победу и, у вези с тим, цитира „предвиђање“ немачког публицисте Карла Густава Штрема („Di Velt“) да би се могло догодити да Србија из санкција и грађанског рата изађе као најснажнија земља на Балкану. У књизи се, између осталог, саветује бугарским политичарима да таква „предвиђања“ узимају у обзир.¹²

Ипак, у књизи *Отворена рана Балкана* средишње је питање да ли је могућ нови балкански рат.¹³ За Стојана Баракова ту дилеме нема – балкански рат је већ стварност. С полемичким жаром, он доводи у питање, на пример, мишљење другог бугарског публицисте Владимира Христакијева, објављено у листу „Континент“, да на „просторима бивше Југославије неће бити тзв. Балканске олује“ и, истовремено, анализира политички смисао, сврху и значење тврдњи које су се могле чути у појединим центрима на Западу (Институт за војностратешка

¹¹ Политика председника Србије Слободана Милошевића прихватана је с разумевањем и подршком у бугарском јавном мњењу. Недавно је, на пример, веома утицајни софијски лист „Дума“ у редакцијском коментару указао на то да је најлогичније и најбоље решење за српски народ у вези с мировним планом тзв. контакт-групе иницијатива Слободана Милошевића да се тај план прихвати. Коментар се завршава закључком да „Бугарима не преостаје ништа друго, осим да се придруже Слободану Милошевићу... јер ће, иначе, и они сами изгорети“.

¹² Говорећи о војсци „треће Југославије“, у поређењу с армијама других балканских земаља, Стојан Бараков износи повољно мишљење. Ипак, он недовољно тачно и прецизно интерпретира чињеницу да „Београд троши око 70 одсто својег буџета на оружану силу“. Јер, пренебрегава се да је наша земља федерална држава и да се војска финансира само из савезног буџета, који је мањи и чија је намена другачија од републичког буџета.

Стојан Бараков подсећа и на чињенице да је Југословенска народна армија (ЈНА) била „међу првих четири-пет армија у Европи“, да је био усавршен тзв. концепт општенародне одбране, да је ЈНА имала садашње успехе у првим годинама грађанског рата на просторима раније Југославије и да је стекла огромно борбено искуство (стр. 49).

¹³ Када говори о томе, Стојан Бараков помиње и „чувеног“ британског генерала Џона Хакета, који је пре петнаестак година у својој књизи *Трећи светски рат* изнео тезу да ће нови глобални сукоб започети управо на просторима раније Југославије. Међутим, бугарски политиколог предвиђа да такви „апокалиптични сценарији“ не служе само за забављање читалачке публике на Западу већ да их, заправо, раде тимови стручњака с јасним политичко-пропагандним задацима и ради „разигравања“ различитих геополитичких и међународнополитичких „сценарија“. У сваком случају, није чудно што је британски генерал у својој књизи „погодио“ неке детаље у вези са садашњим југословенским сукобима. А, с обзиром на то да иза сваке политике стоје интереси, то је још један показатељ да геостратешки значај Балкана ни сада није значајније измењен у односу на претходне историјске периоде.

изучавања САД) да ће до тоталног балканског рата доћи, ни мање ни више, него „тачно“ 15. августа 1993. године. Међутим, тешко је прихватити његово мишљење да је садашњи балкански рат започео сукобом две суверене државе – Србије и Хрватске, јер се на тај начин нетачно приказује след бурних балканских догађаја у последње три-четири године (југословенска криза је започела као грађански рат услед једностране и насилне сецесије Словеније и Хрватске, инициране и подстакнуте из иностранства), поред тога што би се могло поставити и питање да ли је Хрватска уопште балканска земља (они су започели сукоб пре три године управо да би „отишли“ с Балкана).

Испитујући садашњу војно-политичку ситуацију на Балкану, Стојан Бараков није ни оптимист, ни песимист – можда би се најпре могло рећи да је реалист. Потпуно свестан свих опасности¹⁴ у којима се поново налази наш регион и могућности за избијање нових великих трагедија, он констатује да су „територијалне претензије на Балкану опасан анахронизам на крају двадесетог века“ и не пропушта прилику да искаже своје противљење сваком облику национализма и националистичке острашћености. Постављајући питање да ли „балканизација (у смислу сталног сукобљавања балканских народа и арбитражања великих сила међу њима) судбина нашег региона“, Стојан Бараков је скоро спреман да резигнирано каже „збогом дебалканизације (у смислу јачања балканске сарадње), добро дошла ребалканизација“. Ипак, он не губи морал и настоји да и својим делом и овом књигом допринесе превазилажењу опасности с којима се, по ко зна који пут у својој историји, суочава наш регион и народи који ту живе. У књизи се, такође, указује на то да би и „Европа требало да помогне балканским народима да се дебалканизују – и то не због интереса балканских народа, већ због својих сопствених интереса“.¹⁵

¹⁴ Недавно је угледни париски дневник „Монд“ објавио ширу анализу с насловом *Балканско буре*, са основном констатацијом да би (грађански) рат у бившој Босни и Херцеговини лако могао да се претвори у општи балкански конфликт. У том чланку се детаљније говори о грчко-турским и грчко-албанским „неспоразумима“, о амбицијама Турске да постане водећа сила Балкана, о утицајима на Балкан из ширег региона Медитерана, у којем се нестабилност повећава, и слично. У том контексту, „Монд“ посебно свестрано приказује нарастање верске глобалне „амбиције“, стављајући на прво место настојања исламских фундаменталиста да створе „светску државу“.

Интересантно је да и Стојан Бараков у својој књизи упозорава на опасност да се грађански рат на просторима бивше Босне и Херцеговине и раније Југославије претвори у свеопшти рат, што би балканске просторе практично довело до војног „кључања“.

¹⁵ Међу европским политичарима има и супротних („острашћених“) мишљења и предрасуда. Довољан је пример недавна изјава белгијског министра иностраних послова и будућег генералног секретара НАТО-а Вили Класа о постојању разлика између „латинске“ (католичка и протестантска) и „византијске“ Европе (та друга, наравно, „природно тежи деспотизму и злоупотреби власти“ и требало би се против ње борити свим средствима).

Париски лист „Обсервер“ указује да се „реторика Вили Класа граничи са апокалиптичким визијама и призива дух крсташког рата“.

Није нимало чудно што постоје такве предрасуде међу европским политичарима, који су, изгледа, процесе европске интеграције схватити као освајање остатка нашег континента од стране западноевропских земаља. Наравно, за то им је потребно и неко идеолошко-политичко „оправдање“ и „покриће“.

Да је Стојан Бараков заговорник балканске сарадње (и дебалканизације, како он понекада описује добросуседство и стварање атмосфере поверења на Балкану) најбоље се види по његовом сагледавању односа између Србије и Бугарске, за које каже да „не могу да буду друго осим пријатељи и партнери“. Јер, исто им је словенско порекло, историјска судбина, имају сличне проблеме с којима се суочавају, економски се допуњавају, суседи су, не постоји језичка баријера, и слично. Стојан Бараков сматра да сви Бугари „морају то имати на уму – посебно политичка елита – јер, на крају крајева, живимо у различитим временима“. Свака другачија политика, констатује се у књизи, не би била у интересу ни Софије, ни Београда, па стога није чудно што у чланку с насловом „Србија – један од приоритета бугарске балканске политике“, Бараков оштро критикује прошлогодишње тактизирање бугарске владе приликом „усаглашавања“ посете Софији југословенског премијера Радоја Контића.

Стојан Бараков се у потпуности слаже с мишљењима, што на конкретним примерима показује, да је у модерној историји Балкана стабилност нашег региона увек била директно сразмерна учвршћивању сарадње балканских земаља, односно ограничавању и неутралисању утицаја „негативних“ спољних чинилаца и великих сила. Али, и обрнуто – што је, на пример, већ пре неколико деценија шире образложио наш познати историчар Владимир Ђоровић.¹⁶ Полазећи од деструктивног деловања великих сила у нашем региону током последњих двеста година (на пример, у књизи се у више наврата показује значење коришћења на Балкану старог римског гесла „завади, па владај“), Стојан Бараков упућује читаоце своје књиге на закључак да се једино политичком платформом „Балкан Балканцима“ може спречити да наш регион буде поново на „милост и немилост“ великих сила, што би сигурно довело до стања да балканска држава буде балканској државици – вук, како је рекао енглески филозоф Томас Хобс.

Заплетене у сопствене размирице и дељење сфера утицаја, велике силе још увек нису спремне да признају своје грешке у процесу разбијања раније Југославије (без обзира на то што би се садашња делимична суспензија санкција против наше земље могла индиректно и тако схватити). Због тога се у књизи Стојана Баракова не крију очекивања да ће интензивирање сарадње балканских земаља бити најбољи допринос стабилизацији регионалних прилика и превазилажењу нагомиланих проблема из прошлости, с којима се Балкан све теже суочава. Јер, Стојан Бараков јасно увиђа да су управо ти проблеми (на пример, национална питања и територијалне претензије) „пукотине“ за даље продоре великих сила на Балкан у периоду после „хладног рата“, пуном непредвидљивих изазова за све балканске народе, што би могло довести до нове катаклизмичне трагедије за све нас.¹⁷

¹⁶ Видети књиге Владимира Ђоровића *Балкан и балкански народи и Борба за независност Балкана*, Београд, 1937, у издању Балканског института.

¹⁷ Видети коментар Јована Влајковића *Балкан Балканцима* у београдском дневном листу „Вечерње новости“ од 8. априла 1994. године. Као што се у том

Враћајући се историјским „коренима“, Стојан Бараков понавља исте оне закључке до којих су озбиљни балкански политичари дошли почетком овог века, посебно у време анексије тадашњег „вилајета“ Босне и Херцеговине и непосредно пред избијање балканских ратова и Првог светског рата. Да би се схватиле идеје и ставови тог савременог бугарског политиколога, треба се подсетити на чланак Димитрија Туцовића *Балканска конференција*, у којем он наводи да је „европска дипломатија, као инструмент класне владавине, свесно и са планом онеспособљавала балканске народе да стану на чвршће ноге и да се отму од њиховог утицаја и милостиње“. Историјски лидер српских социјалиста указује да тадашња европска дипломатија није трагала за решењем балканске кризе, већ је, заправо, онемогућавала балканске државице да га реше, уз одржавање равнотеже међу тим slabим земљама, док не дође тренутак за нова завојевања и ново продирање европског капитализма („исцрпљујући се у међусобном антагонизму, балканске државице су тонуле све дубље у наручје европског капитализма“). Димитрије Туцовић наглашава да се све то догађа „упркос једне крупне и очигледне поруке коју нам је историја дала – свима нама на Балкану спас је једино у најтешњем удружењу, у најинтимнијем савезу“. А, „у таквој једној заједничкој отаџбини, као што би то био Балкански савез, било би места и слободе за све... свима би била загарантована национална индивидуалност“.¹⁸ Стојан Бараков, наравно, не наводи експлицитно те закључке Димитрија Туцовића из једноставног разлога што његова књига није политичко дело у ужем смислу речи, већ „колекција“ његових текстова о југословенској кризи, али чињенице у својим чланцима и есејима „слаже“ на такав начин да се ти закључци о балканској сарадњи и политичкој платформи „Балкан Балканцима“ сами намећу.

коментару наводи, није случајно што је, одмах после посете председника Србије Слободана Милошевића Букурешту, почетком априла 1994, најтиражнији лист у Софији „24 часа“ упутио позив бугарским политичарима да следе пример Румуније у стратешкој сарадњи са Србијом на Балкану. Лист констатује да Бугарска, суочена с непосредним опасностима за своју будућност, једину наду може имати у новим облицима регионалног повезивања.

¹⁸ У чланку „*Балканска конференција*“ указује се, такође, да „насупротив незрелој галами шовиниста и панслависта, ми (социјалисти Балкана – прим. О.П.) узрок несрећама на Балкану не гледамо у тежњи једне расе да уништи другу расу, у јуришу германства на словенство. Не. Ми узрок злу гледамо у колонијалној политици коју све европске државе – како германске, тако романске, тако и словенске; како Немачка, тако Француска, тако и Русија – воде према слабијим државама и народима, па и према нама на Балкану. Један једноставан економски и политички фронт свих балканских народа – то је једини спасоносни рецепт за тешку бољку која нас већ вековима мучи, то је *једини начин нашег опстанка*“. (У том контексту, Димитрије Туцовић посебно помиње тадашњу анексију Босне и Херцеговине). Он даље каже да је „заједничка тежња капиталистичких држава да се не допусти да им Балкан измакне шака“, што је објава солидарности завојевача, која има своје и моралне и материјалне разлоге. „Ослобађање једне колоније, једног поробљеног народа би, наине, подстицало и други да се боре за слободу“, подучава нас Димитрије Туцовић.

Тешко је говорити о свим питањима која Стојан Бараков обрађује у својој књизи. Једно од њих се односи на деловање на Балкану светских религиозних центара. У више текстова говори о албанском национализму и о идејама о стварању тзв. велике Албаније, указујући с разумевањем на то да Срби сматрају да је „Косово исконска и неутуђива српска територија“. Када се ради о будућности Македоније, Стојан Бараков сматра да сада постоје три тенденције: *прво*, да се оствари право народа Македоније да сам реши питање свог државног устројства; *друго*, да Македонија почне да гравитира Бугарској, и *треће*, да се подстакну тежње Пиринског краја у Бугарској да се присједини Македонији. Бугарски политиколог је свестан да у Македонији сада постоји веома снажно антибугарско расположење, али то сигурно није утицало на његов тачан закључак да се „највећа опасност за Македонију крије можда у самој Македонији“.

Излагања Стојана Баракова су веома разложна и аргументована, често с типично бугарским духовитим опаскама. Он, на пример, преноси виц који је чуо на јерменском Радио-Јеревану, који гласи: „Који је Србин пацифист? Онај који сматра да се границе Србије крећу од Загреба до Пацифика“. С друге стране, многи његови чланци и есеји су полемичког карактера и он супротставља своје аргументе и ставове о ситуацији на просторима раније Југославије како бугарским, тако и западним ауторима (на пример, полемише с Катрин Лиотар, Полом Гардом, Лесли Гелбом и другим ауторима), посебно оним који југословенском проблему приступају пристрасно и необјективно, често и не кријући своје предрасуде.

Чињеница је да Стојан Бараков у својим закључцима нема превеликих амбиција, нити их претенциозно износи. Његови ставови су вредни и када их образлаже као непристрасни и хладни научник – аналитичар и када то чини емотивно, с полемичким жаром правог публицисте и новинара. Књига *Отворена рана Балкана* носи, дакле, оба та ауторова приступа и вероватно ће је због тога, као што се и наводи у предговору књиге, поједини читаоци доживети као својеврсну еклектику, док ће је други схватити као исказивање моралне доследности једног ангажованог политиколога. Наравно, за нас је књига Стојана Баракова покушај једног другачијег и објективнијег сагледавања проблема на просторима СФР Југославије. Заправо, само може да нас радује, без обзира на промене и неке друге недостатке, што се такве књиге појављују у иностранству, посебно када долазе од представника народа који нас боље познају него неки други народи и њихови политичари. Јер, и преко таквих књига „балканске комшије“ се изнова и боље упознају.

Наравно, Стојан Бараков није србофил, већ представник једне озбиљне струје у бугарској политичкој елити, струје која бољу будућност за свој народ види у очувању независности Бугарске и у њеној сарадњи с другим балканским народима. Без шире анализе унутрашњих бугарских кретања, поменимо само то да сада у бугарској политици постоје три тенденције: *прва*, која будућност Бугарске везује за америч-

ко присуство на Балкану; друга, која будућност Бугарске види у некритичком приближавању земљама Европске уније, и трећа, која будућност Бугарске види у очувању њене независности и слободе, као и у једној широј интеграцији с другим балканским народима. Има неких индиција да су развојем догађаја у Бугарској и на Балкану прве две тенденције у протекле две-три године доживеле стратешки пад¹⁹ и да се све више увиђа да је трећа тенденција алтернатива за решавање садашњих тешких проблема с којима се наш сусед суочава, као и за заустављање даље „мексиканизације“ Бугарске. Није, стога, чудно што Стојан Бараков, с таквом „оптиком“, има слуха за борбу српског народа и за ставове Савезне Републике Југославије управо полазећи од интереса и судбине своје земље. Није чудно, коначно, што се књига *Отворена рана Балкана* завршава закључком да „данас не смемо заборавити позив једног храброг антифашисте пре пола века – Народе, устај“.

Није тешко закључити да књига *Отворена рана Балкана*, у којој наш сусед говори о нашим проблемима, више вреди, и теоријски и практично, него многа друга дела са Запада о југословенској кризи, која су нам у последње време често била „сервирана“.

¹⁹ Недавна изнуђена одлука председника Бугарске Жеља Желева да распусти Парламент и да распише превремене изборе једна је од потврда за тај закључак.

Јован О. Деспотовић

(Критички приказ књиге Хенрија Кисинџера *Дипломатија*)*

Последња књига доктора Хенрија Кисинџера, легенде савремених међународних односа, с карактеристичним насловом *Дипломатија*, одмах је привукла изузетно велику пажњу политичара, дипломата, стручњака за међународне проблеме, новинара и шире читалачке публике. Јер, тај професор историје и међународних односа, „несташни дечко“ америчке и светске дипломатије, бивши саветник за националну безбедност и министар иностраних послова (такозвани државни секретар) у администрацији америчких председника Ричарда Никсона и Џералда Форда седамдесетих година,¹ већ дуго својим контроверзним политичким ставовима и међународним активностима збуњује и политичаре и јавно мњење, и дипломате и стручњаке за међународна питања, као и обичне смртнике.

Судећи по првим реакцијама на књигу *Дипломатија*, мишљења о идејама и концепцијама Хенрија Кисинџера су опет подељена. За једне, та књига је животно дело „доктора дипломатије“ и величанствени опус оца савремене „реал-политике“. За друге, то обимно дело је, заправо, „зов“ дипломатске прошлости, из које долази и сам Хенри Кисинџер (иначе Немац јеврејског порекла, натурализован у Америци), и, стога, није „подобна“ за објављивање и читање у време стварања „новог светског поретка“.

Што се тиче државничке каријере, Хенри Кисинџер је вероватно најпознатији по томе што је успео да извуче Америку из Вијетнамског рата, због чега је, с представником тадашњег Северног Вијетнама Ле Дук Тоом, добио 1973. године Нобелову награду за мир. Али, Кисинџер

* Једанаесту по реду књигу Хенрија Кисинџера, са насловом *Дипломатија* (страна 912) објавила је маја 1994. у Њујорку издавачка кућа „Сајмон енд Шустер“ (Simon & Schuster).

¹ Хенри Кисинџер је био главни „архитекта“ америчке спољне политике у време председника Никсона и Форда, у периоду од 1968. до (отприлике) 1975. године. Рођен је у Фирту (Немачка) 1923. године и с родитељима се доселио у Америку 1938. године. Докторирао је историју на Харвардском универзитету 1954. године, где је касније био и професор историје и међународних односа. Већ је његова прва књига *Нуклеарно наоружање и спољна политика* (објављена 1957. године) привукла велику пажњу стручњака за међународне проблеме. У администрацијама председника Кенедија и Џонсона Хенри Кисинџер је био често ангажован као консултант и експерт за спољнополитичка питања. Био је специјални саветник гувернера Њујорка Нелсона Рокфелера, а са те функције га је председник Ричард Никсон поставио на место свог саветника за националну безбедност.

је био и заговорник жестоких бомбардовања вијетнамских снага „ради извлачења Америке из рата“ и „ради ослобађања америчких ратних заробљеника“.

Хенри Кисинџер је први (и за сада једини) амерички државни секретар који није рођен у Сједињеним Америчким Државама. Већ само та чињеница много казује о личности и о политичким и „стручно-дипломатским“ квалитетима Хенрија Кисинџера.² Он је више пута посетио тадашњи Совјетски Савез, Јапан и европске земље, а остаће, сигурно је, упамћена и његова историјска посета Народној Републици Кини 1971. године (познатија као „пинг-понг дипломатија“). На Блиском истоку се дуго неће заборавити његово ангажовање у решавању арапско-израелских односа (познатије као „шатл-дипломатија“), после октобарског рата из 1973. године, из чега су касније произишли Кемпдејвидски споразуми о сепаратном успостављању мира између Египта и Израела.

После одласка из дипломатије,³ „несташни Хенри“ се и даље бавио спољнополитичким питањима, ангажујући се на плану такозваних људских права и неширења нуклеарног наоружања, као и у конкретнијим акцијама у вези с, на пример, прилагођеним и прагматичним „сламањем“ апартхејда у Јужној Африци, и слично. У последње време, име Хенрија Кисинџера се у неколико наврата чуло и у вези с југословенском кризом и грађанским ратом у бившој Босни и Херцеговини. Могао се чак стећи утисак да је он имао нешто више „разумевања“ за српску ствар, што вероватно произилази из његовог концептуалног супротстављања „новом светском поретку“ у садашњем облику и критичког сагледавања америчке спољне политике.

У својој последњој књизи *Дипломатија* Хенри Кисинџер излаже стратегију, а можда је чак боље рећи филозофију, односа великих сила од француског кардинала Ришељеа (почетак 17. века), преко Метерниха, Бизмарка и многих других, до садашњих дана. Наслов који би вероватно боље одговарао тој књизи јесте, на пример, „политика моћи“ или „политика силе“. Сам Хенри Кисинџер на страницама својег дела често користи појам „геополитика“ да би описао и објаснио тему којом се бави. Међутим, он тај појам не користи у смислу у којем су га користили теоретичари геополитике почетком овог века (Албрехт

² Средином седамдесетих година критике на рачун Кисинџерове политике бивале су све веће. Основне замјерке су се односиле на наводну Кисинџерову „попустљивост“ према Совјетском Савезу, јер су „комунисти“ према тим Кисинџеровим критичарима, у америчко-совјетском детанту стекли стратешку предност у наоружању. Међутим, није боље прошао ни главни Кисинџеров ривал, тадашњи амерички секретар за одбрану Џејмс Шлезинџер, који је заговарао „тврду линију“ према Совјетима. Обојицу их је, наиме, председник Џералд Форд сменио 1975. године.

³ Када је „раскрстио“ с Џералдом Фордом 1977. године, Кисинџера су, као специјалног консултанта, ангажовале Рокфелерова банка „Чејз Менхетн“ и радио-телевизијска мрежа Ен-Би-Си (NBC). Амерички председник Роналд Реган је повремено користио његове дипломатске „услуге у вези са ситуацијом у Латинској Америци и Африци. У међувремену, Хенри Кисинџер је објавио више књига, од којих су биле најзапаженије оне мемоарског типа, као што су *Године у Белој кући* (1980) и *Бурне године* (1983).

Хаусхофер, Рудолф Кјелен, Харолд Макиндер) да би објаснили утицај тзв. животног простора на политику, већ је за њега „геополитика“ једноставно синоним за односе великих сила.

Хенри Кисинџер пише, дакле, о концепту и пракси политике силе, о ономе што је теоријски истраживао већ деценијама и што је у пракси спроводио барем неколико година. Али, требало би подсетити да амерички политички „комесари“, идеолози и политички оперативци, државници и јавно мњење никада нису „волели“ (нити су икада прихватили) идеје о политици силе, без обзира на то што су (у пракси) стално били на тим „таласима“.

Од Вудро Вилсона, америчког председника који је довео трупе Сједињених Америчких Држава у Европу током Првог светског рата, до Билија Клинтона, садашњег америчког председника, који, корак по корак, ставља свет под америчку „супервизију“ (између осталог, и посредством војно-политичког пакта – НАТО-а), амерички лидери и дипломате су стално негирали и одбацивали идеје о политици силе као нешто „сирово“ и као својеврсну европску политичку „перверзију“. Американци су увек више волели бомбастичне фразе о „људским слободама“, „демократским процесима у свету“, „ширењу демократије“, „либерализму“, „слободној конкуренцији“ итд., али је њихово практично деловање на спољнополитичком плану било потпуно супротно тим фразама и често је имало ужасне и трагичне последице, посебно по одређене земље и народе.

Са својим европским „историјским генима“, Хенри Кисинџер настоји да покаже да је концепт политике силе и природан и неопходан у међународним односима. За њега, сила и моћ на спољнополитичком плану нису само принуда, претња и употреба оружане силе као инструмента политике, односно „махтполитик“ (Machtpolitik), како би рекли Немци, већ пре свега свест, признање и прихватање ограничења сопствене и туђе силе, сопствене и туђе политике. Државништво је, стога, у последњим вековима, боље речено од настанка тзв. модерног доба (односно почетака капиталистичког уређења света), вештина идентификовања националних интереса, реалистичка процена доступних средстава за остваривање тих интереса, грађење одговарајућих спољнополитичких односа у контексту тих интереса и на основу процена о могућностима ривалских сила. Ако су, на пример, потенцијали неке државе за остваривање сопствених интереса већи, онда она може тежити остваривању доминације и хегемоније или, чак, потпуном уништавању моћи ривалских сила. Али, ако су те могућности недовољне, као што је то, на пример, према мишљењу Хенрија Кисинџера, био случај у Европи почетком овог века, онда велике силе и државе настоје да учврсте своју моћ кроз експлицитна или имплицитна савезништва. При томе се мора узимати у обзир изрека чувеног британског државника из прве половине 19. века лорда Палмерстоуна да „не постоје стални пријатељи и стални непријатељи, стални су само (наши) интереси“.

Трећина последње књиге Хенрија Кисинџера посвећена је европској дипломатској „сцени“ пре 1941. године, од стварања модерних међуна-

родних односа током тзв. Тридесетогодишњег рата (1618-1648) до слома тог система под налетом Хитлерових трупа. Аутор је, наравно, најснажнији у анализама дипломатске историје после наполеонске Европе средином 19. века. Ипак, у вези с књигом *Дипломатија*, неки критичари Хенрија Кисинџера су већ указали на неке методолошке „омашке“ у смислу продубљенијих аналитичких захвата, затим на нешто сужен приступ, који се ограничава на политичке елите, као и на запостављање друштвених и економских промена, које су заправо „темељ“ сваке политике.⁴ С друге стране, Кисинџеров стил је изванредан и примамљив за читаоце, добро „зачињен“ управо „кисинџеровским“ опаскама и иронијама.

Суштина Кисинџерових идеја и приступа би се вероватно најбоље могла објаснити преко његове тезе да Први светски рат није избио због нестабилне равнотеже снага, створене надметањем великих земаља и њихових савеза, већ због тога што немачко царство није више било заинтересовано за одржавање такве равнотеже снага. Други светски рат је уследио, даље, због неспособности (или незаинтересованости) победничке савезничке коалиције да обнови равнотежу снага. Коначно, у читавом том периоду америчке вође су се „уверавале“ да равнотежа снага не само да није спречавала ратове већ је и доводила до њих. Због тога су Американци настојали, и настоје, да успоставе светски поредак на другачијим, стабилнијим и „новим“ принципима.

Кисинџерови критичари из Америке сматрају да је „несташни Хенри“ један од најбољих ученика „британске дипломатске школе“. Они су мишљења да за Кисинџера европска дипломатска пракса, она коју су дефинисали британски државници из 19. века, није обична историјска фаза у развоју међународних односа, већ историјска константа у вођењу спољне политике. Дакле, у њеној пракси и теорији. У том смислу, Хенри Кисинџер наводи да је америчко одбијање концепта политике силе у 19. веку било „луксуз“ који су Американци могли себи да дозволе на основу своје „океанске изолације“. Међутим, у 20. веку то је, према Кисинџеру, постало велика америчка (спољнополитичка) „мана“, без обзира на то да ли се испољавала у форми изолационизма (крајем двадесетих и почетком тридесетих година овог века) или у форми идеолошког „крсташког рата“ (као у време погрома сенатора Макартија педесетих година овог века).

Хенри Кисинџер вероватно претерује када тврди да је његов бивши „бос“ Ричард Никсон (с изузетком, донекле, Теодора Рузвелта) био први амерички политичар који је јасно разумео концепт политике силе и који је, наводно, на основу њега вратио Америку у главне токове глобалних међународних односа. Ту, свакако, има и личних тонова, јер је стратег те америчке спољне политике у време Никсона био управо доктор Кисинџер, стручњак за „пинг-понг“ и остале дипломатије.

⁴ Видети, на пример, критички чланак сер Мајкла Хаурда о књизи Хенрија Кисинџера у часопису „The Foreign Affairs“ (Њујорк) од јуна 1994. године.

Они који се не слажу с Кисинцевим идејама с правом указују на то да „Америка, ипак, не може да буде европеизирана“. Амерички државници су, сигурно је, руковођени својим сопственим сагледавањем америчких националних интереса, али те националне интересе, исто тако, морају учинити прихватљивим свом изборном „телу“, које је снажно идеолошки мотивисано. А то је проблем с којим се Хенри Кисинцер суочавао док је био у врху америчке политике и с којим се поново суочио приликом писања књиге. Једноставније речено, на пример, даље ширење америчке хегемоније и доминације у свету мора се америчким гласачима приказати као борба за „ширење демократије“ и „ослобађање света“, за „заштиту људских права“ или за супротстављање међународном тероризму... Дакле, као борба за изградњу „новог светског поретка“. А, та противуречност у америчком спољнополитичком наступу постоји још од почетка овог века, односно од тренутка када су Американци по први пут снажније закорачили на глобалну међународну сцену и када су започели своја колонијална освајања.⁵

Од свог историјског укључивања у глобална међународна збивања за време председника Вудро Вилсона, током и после Првог светског рата, Американци су настојали да граде међународни систем заснован на једној кохерентној идеологији. Дакле, настојали су, и настоје, да граде међународну равнотежу и поредак на другачијим принципима од оних на којима се заснива европска идеја о равнотежи сила. Нема сумње да је филозофска основа америчких идеја о међународним односима била паралела наводном хармоничном поретку који постоји у природи,⁶ а који се „квари“ само људским грешкама и нетачним заснивањем политике. Дакле, наводна „хармонија“ је нормално стање међународних односа, а не стално и свесно одржавање равнотеже снага, као што то тврде заговорници европског концепта. У пракси, међутим, садашњи „нови светски поредак“, према својим резултатима и последицама, могао би да буде ужаснији него сви ранији европски покушаји заједно.

У књизи Хенрија Кисинцера *Дипломатија* с правом се указује да су у оквиру „светског поретка“ током „хладног рата“ амерички државници, као што су Џорџ Маршал, Дин Ачесон или Џорџ Кенан, прихватили концепт који би се могао описати као „блокирање“ или „парирање“. У суштини, то је био традиционални концепт равнотеже снага, прилагођен условима надметања са Совјетским Савезом. Али, да би добили одговарајућу јавну подршку, и ти амерички прагматични државници задржали су универзалистичку реторику. Хенри Кисинцер, на пример, тврди да Стаљин (на челу Совјетског Савеза) уопште није имао озбиљне

⁵ Видети, на пример, веома подстицајан чланак чувеног америчког књижевника и тада потпредседника Светске лиге за борбу против империјализма Марка Твена из 1902. године, с насловом *Тридесет хиљада убило милион*, у којем описује ужасе америчког преотимања Филипина од Шпанаца. Тај чланак је објављен код нас у часопису „Епоха“, бр. 69, од 12. децембра 1992. године.

⁶ Индикативно је, на пример, да амерички експерти за међународне односе у последње време често анализирају текст чувеног немачког филозофа Имануела Канта *Пројекат вечитог мира*. Видети, на пример, угледни часопис „Орбис“ из Филаделфије, јануара 1994, бр. 1/93.

глобалне претензије – он је био „старомодни реал-политичар, који је радио на опрезном ширењу совјетске моћи, очекујући да његови противници делују на исти начин“.

Враћајући се поново (и увек) на Вијетнам, Хенри Кисинџер индиректно схвата да су у Вијетнамском рату ти амерички универзалистички (вилсоновски) спољно-политички принципи били исто толико ирелевантни колико и америчка војна моћ. При томе полази и од сличних ставова десничарских заговорника „реал-политике“, као што је Ханс Моргентау, и левичарских пацифиста, као што је Ноам Чомски, који су последњих деценија разобличавали те антиномије америчке спољне политике, од које су се током Вијетнамског рата дистанцирали чак и најближи амерички савезници.

Већ је у својим мемоарским књигама доктор Кисинџер објашњавао како је манипулисао равнотежом моћи (снага) да би извукао Америку из „вијетнамске море“. Без обзира на то што је он у томе био тек делимично успешан, сви стручњаци за међународне односе и дипломатију одају му признање да је својим „кисинџеризмом“ снажно трансформисао међународну сцену. Он, на пример, није третирао Совјете као „криминалце“, већ као „одрасле људе“ са својим легитимним интересима; он је довео Кинезе, као „независне играче“, поново у међународну арену; он је подсекао „крила“ арапском национализму, враћајући Египат под западно (америчко) окриље, и тако даље.

У *Дипломатији* Хенри Кисинџер тврди да се показује да се „враћамо“ у тзв. мултиполарни свет.⁷ Наиме, он је већ током своје дипломатске каријере покушавао да створи тзв. мултиполарни свет, са Јапаном, Кином и Европом као потенцијално великим силама, поред СССР-а и САД. Али, седамдесетих година је једино прагматични кинески премијер Чу Ен Лај био спреман да „игра“ такве дипломатске „игре“ Хенрија Кисинџера, јер су Европљани били још увек слаби и недовољно повезани, док су Јапанци били, због ранијих искустава и садашње „слатке прагматичности“, превише скромни и незаинтересовани. Значи, Хенри Кисинџер је уверен да се тај његов концепт управо остварује. Наглашава да садашња америчка војна супериорност, без обзира на то што за њу нема озбиљнијих изазова, има ограничену вредност и у савременом свету и, поготову, за будућност. Европа и Јапан су већ постали глобалне економске силе, док ће Кина то највероватније постати првих година следећег века.

Хенри Кисинџер не прихвата тезе о пропадању и опадању америчке моћи у облику у којем их је, на пример, изнео политиколог и публициста

⁷ Синтагма „биполарни свет“ се користила у протеклих педесетак година да би се описао свет у којем постоји равнотежа снага између два глобална војно-политичка блока (амерички и совјетски). На основу те синтагме настале су још две – „униполарни свет“ и „мултиполарни свет“. Прва се користи да би се описао свет у којем постоји доминација на војном и политичком плану само једне глобалне силе (Америка), а друга да би се описао свет са више различитих „центара моћи“ (на пример, Америка, Европска унија, Јапан, па чак и Русија и Кина), чија је снага у већој или мањој равнотежи. Многи аутори данашњицу описују као „униполарно-мултиполарни свет“.

Пол Кенеди,⁸ али наглашава да се Америка, пре свега, мора сада научити да „функционише“ као сила у једном веома сложеном међународном систему – у систему у којем не може искључиво доминирати, али из којег не може побећи (у изолационизам). С друге стране, сви покушаји да се наметне америчка тзв. плуралистичко-демократска идеологија остатку света проћи ће исто онако као што су пролазила таква и слична настојања у време председника Вилсона и његових наследника. Америка, дакле, мора да одреди своје интересе и да их усклади са својим могућностима и средствима која јој стоје на располагању за њихово остваривање. „Испуњење америчких идеала мораће се тражити кроз стрпљиво слагање делимичних успеха“, закључује доктор Кисинџер. Према његовом мишљењу, Клинтонова администрација, која би хтела, без обзира на своју реторику, што мање мешања са светом анархије преко океана, може бити успешна само кроз такав опрезни минимализам.

На основу свега тога није тешко разумети због чега је последња књига Хенрија Кисинџера изазвала жестоке реакције (скоро и љутњу) свих људи „новог светског поретка“ у Америци и у свету. Они остају при аргументима да Кисинџерови закључци, на основу проучавања малог „парчета“ људске историје, не могу имати трајно и опште важење, а поготову се не могу пројектовати на сутрашњи свет још веће међузависности. Али, на нашем примеру смо могли да се уверимо како су пароле о „демократији“ и „људским правима“ лако сведене на равнотежу моћи и интереса великих држава и на политику силе. О Југославији се, на пример, својевремено говорило као о земљи у којој су угрожена људска права, да би се преко ноћи то променило и претворило у захтев за заштиту права на национално самоопредељење (признавање Хрватске и Словеније, а затим и државе која је међународно-правни фантом – Босне и Херцеговине, уз негирање таквих права српском народу). Сада се већ испоставило да су за решавање југословенске кризе најважније, ипак, територије и њихово стављање под контролу појединих великих сила.

Извлачећи свој последњи „адут из рукава“, критичари Хенрија Кисинџера наводе да у европским земљама више не постоје старе елите које би играле ту прецизну игру равнотеже моћи, већ су се појавиле неке нове елите, које су потиснуле оне старе и које сарађују с новим светским „демократским“ господарима. Та констатација је, условно, тачна, јер одсликава процес глобалне концентрације и централизације капитала и процес подређивања националних капиталистичких центара моћи капиталистичком наднационалном центру (са седиштем, наравно,

⁸ Истражујући узроке успона и падова свих досадашњих тзв. глобалних сила у људској историји (на пример, Персија, Македонија, Рим, Велика Британија итд.), Пол Кенеди је у својој књизи *Успони и пад Америке* (1985. године) доказивао и да ће америчка глобална моћ неминовно кренути силазном путањом. Сличне тезе садржи и његова недавно објављена књига *Припремање за 21. век*, уз преписивање „рецепата“ за САД како да избегну негативне последице таквих историјских неминовности.

у Америци). Неки тај процес називају модификација, други га описују као универзализацију, док већина говори о стварању „новог светског поретка“.

Потпуно је логично да је у тим процесима неопходна идеолошка платформа „демократије“, „либерализма“ и „људских права“, као и ширење и заштита свега тога по „заробљеном“ свету. Наличје те идеологије на плану дипломатије је, на пример, концепт међузависности у међународним односима, идеја о дужности мешања у унутрашње послове других земаља и теорија о ограниченом суверенитету, што је све, ипак, савремена негација цивилизацијских вредности и тековина које су вековима мукотрпно стваране у међународним односима и на плану међународног јавног права.⁹

Није тешко закључити да је Хенри Кисинџер у праву када каже да ће садашњи амерички „извоз демократије“ доживети исту судбину као и сви такви претходни амерички покушаји или као неки покушаји „извоза револуције“ по истом моделу (од Наполеона до Хомеинија). Као релативно добар теоретичар и искусан практичар у дипломатији, Хенри Кисинџер на време покушава да упозори Американце и књигом *Дипломатија* на све опасности таквог развоја, посебно ако га не буду у потпуности контролисали светски (амерички) центри моћи.

Опијени почетним успесима изградње „новог светског поретка“, Кисинџерови критичари су понекад чак и превише оштри према њему, у жељи да се наставе садашња освајања и довођење света под контролу и доминацију. Они недовољно јасно виде оно што је доктор Кисинџер одавно схватио – супротност интереса, која се налази у самој сржи садашњег и сваког другог међународног поретка.¹⁰ Те супротности интереса су већ доводиле до светских ратова, разарања и планетарних катастрофа. Управо због тога, Хенри Кисинџер заговара идеју да се сукоби интереса превазилазе дипломатијом и компромисима, а не ратовима. Наравно, уз „паметно“ очување америчке доминантне позиције у свету.

⁹ У наведеном чланку Мајкла Хауарда, на пример, наводи се позната теза да само ширење и развој демократских друштава ограничава важење Кисинџерових теза. Поставља се, такође, и питање примарности државе у савременим међународним односима, уз (дискутабилну) констатацију да њена улога све више опада. У последње време на Западу се се могле чути и тезе да је развој демократије у обрнутој пропорцији с бројем ратова. Пораст кризних жаришта у савременом свету очигледно негира такве тезе, које су многи већ оспорили и на примерима античке Грчке и, посебно, демократске Атине, чија је историја била обележена бројним ратовима.

¹⁰ С нестанком „биполарног света“, почетком деведесетих година, све више се говорило о „равнотежи (хармонији) интереса“, а не о „равнотежи снага“ на међународном плану (ту тезу је код нас заступао бивши савезни секретар за иностране послове Будимир Лончар), наравно под доминацијом Запада и уз „супервизију“ Америке. Развој догађаја последњих година сам је по себи разградио такве тезе.

VOYVODA MIŠIĆ'S STRATEGIC THEORY

Prof. D Sc Milanko Zorić, Colonel

In this article is for the first time in the Serbian (and Yugoslav) public analysed the system of strategic theory of the Serbian Voyvoda Zivojin Mišić (1855–1921), displayed in his capital work *Strategy – the Art of War Waging*, published in 1907. This system is original, coherent, and unique. The power of the people and the military might are the basic components of war power, which is built up and prepared in the time of peace, to be engaged in war with the aim of defending the country and attaining of state and national interests and goals.

War is for Mišić the last instrument of politics, the necessary evil and permanent element of history of society. It is essentially the continuation of state politics with arms in hands, its meaning and purpose being determined by the politics, and its course directed also by the politics. Strategy is subordinated to the politics and is used by the latter as an instrument for the attainment of goals by utilization of war power. Mobilization, strategic development and concentration of the armed forces are the basic strategic actions which significantly predestine a successful waging of a war. The war plan and project of operations are the basic documents of military planning. They should be realistic, purposeful and worked out in several branches, and must be continuously adapted to major changes of situation in the country and its environment. Unity and efficiency of war direction organs and the military strategic leadership are necessary prerequisites for rational engagement of the Army and the entire war power in the attainment of war goal.

The general meaning and aim of the entire Mišić's military theoretical work and practical military activities as a strategist and general were the liberation and unification of the Serbs, i.e. the creation of a unified Serbian state by liberation and unification of all the Serbian ethnical and historical territories and countries.

Basic problems of building up and maintaining of combat readiness of the Yugoslav Army in the command and control domain

---

Stojan Marković, Colonel
M Sc Zdravko Vičentić, Lt. Colonel
M Sc Ian Marček, Major

Unfavourable international position of FR Yugoslavia, pronounced interests of some countries (western and neighbouring) for its destabilization,

threatening by aggression, information-propaganda activities against FRY, and activities of nationalistic-separatistic and destructive forces in the country impose the necessity for permanent upbuilding and maintaining of a high level of combat readiness of the Yugoslav Army. On the other hand, the political, economic and military isolation and blockade of the country, as well as its internal economic and social situation, impose numerous problems and considerably impede reaching and maintaining the necessary (desired) level of combat readiness of the Yugoslav Army, particularly in the command and control domain.

The author reviews the basic problems of upbuilding and maintaining of combat readiness of the Yugoslav Army, particularly regarding its organization and structure, quantitative and qualitative structure of personnel, morale, intelligence and materiel support of command and control activities. He lays out his suggestions for solving these problems and for creating necessary conditions for upgrading and maintaining of combat readiness of the Yugoslav Army.

Problems of base disposition of combat aviation of small countries

Angel Ončevski, Major General, ret.

Disposition of combat aviation on different bases influences significantly combat abilities, efficiency in carrying out of its tasks, and its sustainability in a theatre where both the conventional and nuclear armaments are used.

Base airfields of combat aviation are very profitable targets of enemy air and land attacks. By their incapacitation the attacker ensures his quick attainment of superiority in the air space, while the defender is denied the efficient use of his combat aviation. This is particularly significant in short duration or blitzkrieg wars.

The problem of disposition of combat aviation on bases is in modern conditions a very complex one, particularly for combat aviation of small countries. In its solution two essential requirements must be met: high level of security of the aircraft on land a high level of its efficiency in its carrying out of specific tasks and missions. When complex measures of defence and protection are undertaken, and when they are skillfully applied in accordance with concrete conditions the problem of disposition of combat aviation on different bases can be considerably reduced and its land security improved.

Definition of contents and termines of the personnel domain in the Yugoslav Army

---

D Sc Boško Nadoveza, Colonel

The author displays the concept of definition of contents and termines of the domain of personnel since in the absence of such definitions this complex system cannot be understood and the development of its elements cannot be directed. The author stresses that only a complexly defined concept makes possible a thorough understanding of the structure of the personnel domain by means of a systemic approach, and that only such

research can produce the theoretical foundation that makes possible corresponding development of the personnel function.

In the first part of the article the overall personnel structure is displayed, followed by a description of the integral components of the personnel system. Also analysed are some basic definitions of personnel system and activities, and of its constituent elements (personnel function, personnel sub-systems, personnel processes and personnel service). On the basis of these general postulates and determinants is proposed and worked out a concept model of definition of personnel policies. The author considers that this is the method that ensures the necessary structure of the personnel policies and the creation of conditions for introduction of new knowledges, and thus also mathematical methods and models in this domain.

Policy of management of the military consumption in F.R. Yugoslavia

D Sc Nikola Petrović, Colonel

The author points out the fact that all countries increase their defence expenditures in periods of the increased threat against their security, on the basis of their estimates of such threat. The Federal Republic Yugoslavia must respect such experiences and therefore the Yugoslav Army must be relieved of risks and uncertainties in its realization of urgent development plans and indispensable current activities. Any lagging in the fields of technical modernization, training and capacitating of the Army cannot be compensated in a period of a direct war threat and in the course of war, regardless of the financial efforts the society could exert at such times.

In the article are reviewed also the defence-economic criteria in projecting of tasks and in synchronization of plans for the development of the Yugoslav Army.

Experiences and lessons from the engineer support of combat operations in local wars

Branko Bošković, Major

Starting from war practice as the basic source of knowledge concerning the place and character of different kinds of support of combat operations and generally pertaining the functions of different arms in combat, the author reviews general and objectively seen knowledge and lessons from the engineer support of combat operations in significant local wars waged after the World War 2.

Well studied and by the basic contents of the engineer support systematized (combat obstacles, fortification, engineer support of movement, camouflage) knowledge and lessons from war practice of foreign armies make possible comparisons with lessons drawn from own war practice and the re-evaluation of own theory of support of combat operations.

Results ensuing from such research can explicitly influence doctrinal solutions in the domain of engineer support of combat operations, i.e. the current process of reaching these solutions in our Army.

On qualities of officers of the Yugoslav Army

M Sc Radovan Tomanović, Colonel
M Sc Branislav Đorđević, Major

Involving themselves into the eternal conflict between wishes and reality, the authors attempt to answer the question of characteristic traits and qualities the officers of the Yugoslav Army should have. Starting from qualities of military leaders that are valued in a number of modern armies compared with qualities of military leaders of the Yugoslav Army, they draw attention to two large groups of necessary (valued) characteristic qualities of the latter: qualities of character and qualities of the officer as the military leader and organizer.

In the second part of the article is reviewed the attitude of the officer towards the social behaviour standards (habitual, moral, legal, political, religious, cultural).

Political implications of demands for autocephaly of the Orthodox Church in Montenegro

---

Prof. D Sc Miroljub Jevtić

The author wishes to show that the ambitions of those men and political forces that are promoting the idea that the Orthodox Church in Montenegro should attain the status of autocephalia are not in the least caused by their sincere wish that this autocephalia should be brought about but that they consider it one of the significant preconditions for secession of Montenegro from Yugoslavia. The right understanding of this problem has therefore a first rate significance within the framework of the defence-security situation of FR Yugoslavia.

Of a particular significance is the fact that the demand for creation of the so called Autocephalous Church of Montenegro completely fits into the realization of the „new world order“ concept, because it can contribute to the atomization of states, thus making them more suitable for political manipulation.

Economic war

Prof. D Sc Milan Đ. Plavšić

Aims, tasks and forms of the economic war. The author writes that the economic war encompasses a series of open or concealed economic or other measures aimed at weakening or elimination of the economic factor of the adversary's war potential, or at paralization of the analogue measures undertaken by the enemy against own war potential. In the article are reviewed all the significant instances of the economic war in history.

International judicial organs and their participation in solving the international disputes

---

Prof. D Sc Prvoslav Lukić

There exists in the international community a built up and developed system of instruments for peaceful solving of international disputes. This system started to perform its functions as early as in 1907, when was held, in The Hague from June 15 to October 18, the Second Hague Peace Conference, which resulted in the adoption of the First Hague Convention on Peaceful Resolution of International Disputes.

The system of peaceful resolution of international disputes which was constituted by this Convention has been in the course of time upgraded and improved. This is definitely confirmed by stipulation of several international legal acts, above all of the Treaty on the League of Nations (articles 12 to 15), and particularly of the United Nations' Charter (its principle contained in its articles 2 to 3, i.e. the contents of its Chapter VI – „Peaceful Resolution of Disputes“, articles 33 to 38).

As follows from the above mentioned international acts, instruments for peaceful resolution of international disputes can be classified to *diplomatic* (direct diplomatic negotiations, good will services and mediations, inquiry commissions, reconciliation, procedure in the United Nations) and *judicial* (international arbitrations and International Tribunal).

The author reviews the judicial ways of resolution of international disputes and in this framework the questions pertaining the institution, organization, personnel, authority and functioning of international judicial bodies and organs – arbitration (arbitration *ad hoc* and the Permanent Arbitration Tribunal) and the International Tribunal – which participate in the resolution of international disputes. He also points out the difference between these two kinds of judicial bodies.

Théorie stratégique du duc Mišić

Colonel prof. dr. Milanko Zorić

Dans cet oeuvre, pour la première fois dans le milieu scientifique serbe (et Yougolave), on fait une analyse du système de la théorie stratégique de Zivojin R. Mišić (1885–1921), comprise par son travail capital „Stratégie – l’art de guerre“ (Strategija – veština ratovanja) paru en 1907. Ce système est original, cohérent et unique. Y sont la force du peuple et la puissance militaire comme les composants de base de la force de guerre, qui se prépare durant la paix et engage pendant la guerre en vue de défendre et réaliser les intérêts et objectifs nationaux et ces de l’Etat.

Pour Mišić la guerre a été un moyen ultime de réalisation des objectifs politique, le mal inévitable et l’accompagnant permanent de l’histoire de la société humaine. En effet, c’était la suite de la politique de l’Etat l’arme à la main, dont l’idée et raison d’être sont soumises à la politique et servent comme le moyen à atteindre les objectifs par la guerre. Mobilisation déploiement stratégique et concentration de l’armée sont les actions de fond qui assurent le succès dans la guerre. Le plan de guerre et le projet des opérations sont les documents de base du plan militaire. Ils doivent être réaliste, exactes et développés en plusieurs branches, perfectionnés en permanence en accord de shangement de la situation dans le pays et dans le cadre international. Unité et efficacité des organes dirigeant la guerre et le commandement stratégique de l’armée sont les conditions préalables pour l’engagement rationnel de l’armée et pour emploi de la puissance militaire entière en vue d’atteindre les objectifs de guerre.

Le sens général et le but des activités totales au point de vue théorie militaire de Mišić et les activités militaires pratiques ont été dirigées vers la liberté et l’union des Serbes, la création d’un Etat serbe unifié à travers la libération et l’unification de tous les territoires et les pays ethniques et historiques serbes.

Les problèmes de base, de la constructions et du maintien de la combativité de l’Armée de Yougoslavie dans le domaine de commandement

Colonel Stojan Marković, Lieutenent – Colonel mr. Zdravko Vićentić, Commandant
mr. Ivan Marček

La position internationale défavorable de la RF de Yougoslavie, les intérêts accentués de certains pays (occidentaux et limitrophes) pour la

destabilisation de l'état, la menace de l'agression, les activités informatiques et de propagande contre la RF de Yougoslavie, ainsi que les actions nationalistes, séparatistes et destructives dans le pays mettent en premier plan le besoin de construction permanente et de maintien sans arrêt du haut degré de combativité de l'Armée de Yougoslavie. D'autre part, l'isolation militaro-politique et l'état de la société, mettent en premier plan les problèmes nombreux et aggravent la réalisation et le maintien du niveau de combativité de l'Armée de Yougoslavie, ce qui est visible surtout dans le domaine du commandement.

Dans l'article on étudie les problèmes de base de la construction et du maintien de la combativité de l'Armée de Yougoslavie liés à l'organisation et la structure qualitative et quantitative des cadres, le moral, le renseignement, l'appui matériel du commandement, avec les propositions pour la résolution des problèmes et la création des conditions pour l'augmentation et le maintien de la combativité de l'Armée de Yougoslavie.

Problèmes de stationnement de l'aviation de combat des petits pays

Général de brigade en retraite Angel Ončevski

Le stationnement de l'aviation de combat fait une influence considérable sur ses possibilités, efficacité de réalisation des missions et ténacité dans les conditions de l'application des moyens de combat conventionnels et nucléaires.

Les aérodrommes de stationnement de l'aviation de combat sont les objectifs rentables des attaques aériennes et terrestres ennemies. Leur anéantissement permet à l'attaquant d'assurer un contrôle de l'espace aérien et, par contre, empêche le défenseur d'utiliser l'aviation propre. Ceci est important surtout durant les guerres éclairées de très courte durée.

Le problème de stationnement de l'aviation de combat dans les conditions modernes est très complexe, surtout quand il s'agit de l'aviation des petits pays. Le sel du problème se trouve dans le fait qu'il faut satisfaire deux demandes contradictoires: un haut degré de sécurité de l'aviation au sol et un haut degré de son efficacité pendant l'accomplissement de leurs missions appropriées. La prise des mesures complexes de la défense active et l'application créative selon les conditions concrètes, peut diminuer le problème de stationnement de l'aviation de combat et augmenter sa sécurité au sol.

Définition terminologique et contenu du ressort des cadres en AY

Colonel dr. Boško Nadoveza

Dans cet article on montre le concept de définition terminologique et contenu du ressort des cadres sans qui on ne peut pas voir d'une façon complexe ce système multiplexe et diriger le développement de ces éléments. Auteur souligne que seulement le concept défini d'une façon complexe assure une approche arrondie de la structure du ressort des cadres et que

seulement ce type de recherches peut faire naître une base théorique qui permet le développement correspondant de la fonction des cadres.

La structure entière des cadres est montrée dans une première partie de l'article, dans l'autre on développe les composantes intégrales du système des cadres. Sauf cela, on fait analyse de certaines définitions de base de la cadrologie et du système des cadres ainsi que des éléments qui le composent (la fonction des cadres, sous-systèmes, processus et service des cadres). Sur ces points de base on propose les postulats généraux ainsi que le modèle conceptuel de définition de la politique des cadres. C'est une façon, estime l'auteur, qui assure la structure correspondante de la politique des cadres et la création des conditions pour introduire dans ce ressort une gamme de connaissances y compris les méthodes et les modèles mathématiques.

Politique de la gestion de la consommation militaire en RF de Yougoslavie

---

Colonel dr Nikola Petrović

Auteur souligne le fait que tout les pays dans le monde, durant la période de la menace augmentée de la sécurité propre, montent leurs dépenses de défense fondant cela sur l'évaluation du danger. République Fédérale de Yougoslavie doit respecter ces expériences, ce que demande que l'Armée de Yougoslavie ne doit pas croire le risque et l'incertitude concernant la réalisation des plans prioritaires du développement et les activités courantes immédiates. Car, le retardement dans le domaine de modernisation, entraînement et capacité de combat de l'armée ne peut pas être recompensé, dans la période du danger de guerre immédiat et durant la guerre, malgré l'augmentation des efforts financiers de la société.

Dans l'article, parmi autres choses, on étudie les critères économiques et défensives de projections des devoirs et dans la synchronisation des plans de développement de l'Armée de Yougoslavie.

Les connaissances des expériences du Génie concernant les actions de combat durant des guerres locales dans le monde

---

Commandant Branko Bošković

Partant de la pratique de guerre, comme la source fondamentale des connaissances de la place et des caractéristiques des actions différentes de combat, auteur mentionne les connaissances générales et objectives connues grâce aux guerres locales après la Seconde guerre mondiale.

Étudiées et systématisées d'après les contenus de base concernant le Génie (obstacles, fortifications, mouvement et camouflage), ces connaissances de la pratique de guerre des autres comparées avec les expériences de la pratique de guerre propre servent à réétudier la théorie de l'appui des actions de combat.

Les résultats des recherches peuvent influencer d'une façon explicite la résolution doctrinaire de la mission du Génie, ou le processus de l'adaptation de ces résolutions, ce qui est en cours chez nous.

Des caractéristiques des officiers de l'Armée de Yougoslavie

Colonel mr Radovan Tomanović et Commandant mr Branislav Đorđević

Se lanceant dans le conflit éternel entre la réalité et le souhaité, les auteurs offrent les réponses à la question quelles sont les caractéristiques nécessaires à un officier de l'Armée de Yougoslavie. Partant des caractéristiques des autorités apprescieuses dans certaines armées contemporaines et des caractéristiques des autorités telles qu'elles étaient dans l'Armée Populaire Yougoslave, les auteurs soulignent deux groupes considérables, indispensables et souhaitables quand il s'agit des officiers de l'Armée de Yougoslavie: les propriétés et caractéristiques des officiers comme commandants et organisateurs.

Dans une deuxième partie on étudie le rapport des officiers aux normes du comportement social (coutumes, moral, droit, politique, religion, culture).

Implications politiques de la demande du droit autocéphal de l'église orthodoxe de Monténégro

Prof. dr. Miroљub Jevtić

Auteur veut montrer dans cet article que les ambitions des gens et des forces politiques qui son derrière l'idée du droit autocéphal de l'église orthodoxe ne sont pas du tout conditionnées par la volonté réaliste d'avoir une autonomie de l'église mais une des conditions pour la sécession ultérieure du Monténégro. La compréhension de ce problème a l'importance de premier rang en ce qui concerne la sécurité et la défense de la RF de Yougoslavie.

Il est particulièrement important que cette demande pour la création de la soit disant l'église autocéphale de Monténégro se met parfaitement en ordre avec les règles du concept du „nouvel ordre mondial“ car les conséquences de cet acte sont la destruction des Etats, ce que convient à la manipulation politique.

La guerre économique

Prof. dr. Milan Đ. Plavšić

Dans l'article on étudie les objectifs, les missions et les formes de la guerre économique. Auteur mentionne que la guerre économique comprend une chaîne des mesures économiques et autres, ouvertes ou cachées, ayant pour but l'affaiblissement ou l'élimination du fait économique du potentiel de guerre de l'adversaire ou paralysie des mesures analogues de l'ennemi dirigées contre le potentiel de guerre propre. Dans l'oeuvre on a mentionné tous les exemples des formes de la guerre économique durant l'histoire.

Les organismes juridiques internationaux et leur participation dans la résolution des conflits internationaux

Prof. dr. Prvoslav Lukić

Dans le régime juridique international il existe un système développé et construit pour la résolution pacifique des conflits internationaux. Ce système fonctionne depuis 1907, quand du 15 Juin au 18 Octobre, a eu lieu la Deuxième conférence de paix à la Hague, durant laquelle on a adopté la Première convention pour la résolution pacifique des conflits internationaux.

Système de résolution pacifique par cette convention, a été élargi durant le temps et perfectionné quand cela était nécessaire. Les paragraphes de certains documents internationaux, avant tout, Pacte de la Société des Peuples (para. de 12 a 15) et, surtout, La Charte des Nations Unies (son principe – para. 2, point 3, chapitre VI „Résolution pacifique des conflits“, para. de 33 à 38) affirment cela.

Comme on voit écouler de ces documents internationaux, les moyens de résolution pacifique des conflits internationaux peuvent être classés en documents diplomatiques (négociations, bonne usage, commissions, enquêtes, processus devant les Nations Unies) et juridiques (arbitrage, Court international).

Auteur étudie la méthode juridique de résolution des conflits internationaux et, dans ce cadre, les questions liées à l'établissement, l'organisation, la composition, le domaine de responsabilité et le processus de travail des organismes juridiques internationaux-arbitrage (arbitrage ad hoc et le Court permanent d'arbitrage), le Court International – qui participe à la résolution des conflits internationaux, montrant la différence entre ces deux sortes des organismes juridiques.

Стратегическая теория Воеводы Мишича

Полк. проф. др М. Зорич

В работе, во первый раз, в сербской (и югославской) научной общественности анализирована система стратегической теории Живоина Мишича (1855–1921), содержащая в его капитальной работе. Стратегия военного искусства, опубликована в 1907. году. Эта система оригинальная, связывающаяся, и единственная. В ней сила народа и военная мощь являются основными элементами военной мощи, которую нужно подготовить в мире, а принимать ее в войне для обороны и осуществления государственных и национальных интересов и целей.

Война для Мишича представляет собой крайнее средство политики, необходимое зло и постоянный спутник истории человечества. В сути, это продолжение государственной политики с оружием в руках, смысл и цель, которым управляет и, которых определяет политика. Стратегия подвергается политике и служит ей средством для осуществления целей при помощи военной силы. Мобилизация, стратегическое развитие и концентрация войска являются основными стратегическими делами, которые значительно обуславливают успешное ведение войны. План войны и проект операций основные боевые плановые документы. Им нужно быть реальными, целесообразными и разработанными в нескольких направлениях, непрерывно их усавершенствовать согласно значительным изменениям ситуации в стране и в международном окружении. Единство и эффективность органов управления войной и стратегическое командование войсками являются значительными предусловиями для рационального ангажирования войсками и совокупной военной силы ради осуществления цели войны.

Общий смысл и цель совокупной военно-теоретической активности Мишича и его практической военной деятельности, в качестве, стратега и главнокомандующего войсками представляло собой освобождение и объединение сербства т.е., создание единственного сербского государства при освобождении и объединении всех сербских этнических и исторических территорий и краев.

Основные проблемы создания и поддержания боевой готовности Войска Югославии в области командования

Полковник С. Маркович, П. полковник, м-р З. Вичентич,
Майор, м-р И. Марчек

Неудобное международное положение СР Югославии, проявленные интересы некоторых стран (западных и восточных) к дестабилизации

положения, угрозы агрессией, информационно-пропагандные работы против СРЮ и действие национально-сепаратных сил в стране, навязывают необходимость непрерывного создания и поддержания высокого уровня боевой готовности Войска Югославии. С другой стороны, военно-политическая и экономическая изоляция и блокада, как и экономическое, хозяйственное и социальное положение в стране, навязывают многочисленные проблемы, и в значительной степени затрудняют достижение и поддержание нужного (желаемого) уровня боевой готовности Войска Югославии, что особенно проявляется в области командования.

В статье рассматриваются основные проблемы создания и поддержания боевой готовности Войска Югославии, связанные с организационной структурой кадров, моралью, оповещенным и материальным обеспечением командования, с выведенными предложениями о решении проблемы и создании условий возвышения и поддержания боеготовности Войска Югославии.

Проблеми базирования боевой авиации небольших стран

Генерал майор на пенсии Ангел Ончевски

Базирование боевой авиации значительно влияет на её боевые возможности, эффективность выполнения задач и на неуязвимость их действия в условиях применения обычных и ядерных средств нападения.

Аэродромы базирования боевой авиации весьма удобные объекты для действия средств противника при нападении с воздуха и со земли. Их выключением из применения противнику дает возможность для быстрого достижения превосходства в воздухе, а защитнику воспрепятствует эффективное употребление боевой авиации. Это имеет особое значение в кратковременных и в стремительных войнах.

Проблема обеспечения базирования боевой авиации в современных условиях очень сложная, прежде всего в авиациях небольших стран. Сущность базирования составляет необходимость удовлетворения два сопоставительных требования: высокая степень обеспечения авиации на земле и высокий уровень эффективности при выполнении предназначенных задач для неё. Применением комплексных мероприятий в активной обороне и пассивной охране, их умелым комбинированием и конкретным применением в естественных условиях, может значительно уменьшить проблему базирования боевой авиации и увеличить её безопасность на земле.

Содержательно-терминологическое уточнение кадровой области

Полковник д-р Бошко Надовеца

В статье показан концепт содержательно-терминологического уточнения кадровой области, без которого нельзя комплексно уточнить эту сложную систему и направить развитие ее элементов. Автор подчеркивает, что только комплексно принята дефиниция концепта обеспечи-

вает, что сквозь систематичный приступ можно целиком увидеть состав кадровой области, только из такого исследования могут произойти теоретическая основа, которая осуществляет соответствующее развитие кадровой функции.

Совокупный состав показан в первой части статьи, а во второй, интегральные компоненты кадровой системы. Кроме того, анализированы некоторые основные уточнения кадрологии и кадровые системы, и элементы из которых составлены: кадровая функция, кадровые подсистемы, кадровые процессы и кадровая служба. Согласно с предположениями и уточнениями предложены и разработаны концепционные модели дефинирования кадровой политики. Это способ, считает автор, при помощи которого обеспечивается соответствующий состав кадровой политики и создание условий для введения в эту область новые сознания, а благодаря этому и математические методы и модели.

Политика управления военным расходом СР Югославии

Полковник д-р Н. Петрович

Автор указывает на факт, что во всех странах мира, в период повышенной угрозы к собственной безопасности, повышались расходы для обороны на основании оценки опасности. Союзной Республике Югославии приходится уважать эти искусства, и, Войско Югославии надо лишить ризка и неизвестности в осуществлении срочных планов в развитии, и срочных текущих активностей. Ибо, опоздание в технической модернизации, обучени и создании Войска угодным для выполнения любых задач, нельзя осуществить в периоде непосредственной угрозой войной, несмотря на то, какое финансовое напряжение общества.

В статье, кроме этого, рассмотрены и, оборонно – экономические критерии в проектировании задач упорядочения планов развития Войска Югославии.

Сознания об искусствах в инженерном обеспечении боевых действий в локальных войнах в мире

Майор Б. Бошковиц

Исходя из военной практики, как основного источника сознания о месте и характере отдельных форм обеспечения боевых действий и функций родов в вооруженной борьбе в общем, автор говорит в статье об обобщённых и объективизированных сознаниях об искусствах в инженерном обеспечении боевых действий в значительных локальных войнах, веденных после Второй мировой войне.

Изученные, и, относящиеся к основным факторам инженерного обеспечения систематизированные: заграждения, укрепления, обеспечение движения войск и маскировочные работы, сознания об искусствах из иностранной военной практики, осуществляют сравнение с искус-

ствами собственной военной практики и снова испытывают теорию в обеспечении боевых действий.

Результаты исследования, полученные таким способом, могут эксплицитно влиять на доктринёрские решения в области инженерного обеспечения действий, т. е. на процесс принятия этого решения, которое у нас в это время выполняется.

О качествах офицера Войска Югославии

Полковник м-р Р. Томанович

Майор м-р Б. Джорджевич

Рассматривая непрерывные споры между реальным и желаемым, авторы в статье пробовали ответить на вопрос: – Какие, это, качества нужны офицеру Войска Югославии. Исходя из качеств начальников, которые оценивали в некоторых иностранных армиях, и качеств, которые оценивали в Югославской Народной Армии, авторы подчеркивают две большие группы нужных (желаемых) качеств офицера Войска Югославии: моральные качества и качества в роли командира и организатора.

Во второй части статьи, рассматривается отношение офицера к нормам общественного поведения: обычным, моральным, правовым, политическим, религиозным и культурным.

Политические импликации требований на автокефальность православной церкви в Черногории

Проф. д-р М. Евтич

Автору статьи хочется указать, что амбиция об автокефальности православной церкви в Черногории, людей и политических сил, стоящих за идеей, в общем, не обусловлена существующим требованием на получение церковной самостоятельности, но это является одним из важных условий наступающего отщепления Черногории от Югославии. Отсюда происходит, что правильное понимание этой проблемы имеет превосходное значение для оборонительно-безопасной обстановке в СР Югославии.

Особенно значительно представляет то, что требование на создание, так называемой, самостоятельной церкви Черногории совсем устраивается в осуществлении концепта „нового мирового порядка“, потому что приносит к раздроблению государств, и, создает их удобным для политической манипуляции.

Проф. д-р М. Дж. Плавшич

В статье рассматриваются цели, задания и формы экономической войны. Автор говорит что экономическая война охватывает ряд открытых или прикрытых хозяйственных или других мероприятий, цель которых ослабление или элиминация экономического фактора военного потенциала противника, т.е. парализация аналогичных мероприятий врага, направленных на собственный военный потенциал.

В статье приведены все значительные примеры форм экономической войны через историю.

Международные судебские органы и их участие в решении международных споров

Проф. д-р П. Лукич

В международном учреждении основаны установительные и развитые системы средств для решения международных споров мирным путем. Эта система функционирует еще с 1907 года, когда с 15 июня до 18 октября, проведена в Гааге Вторая гаашкая конференция о мире, на которой присвоена Первая гаашкая конвенция о мирном решении международных споров.

Система мирного решения международных споров, которая установлена этой конвенцией, через некоторое время достраивана и совершенствовалась. Определения некоторых международных актов, прежде всего, Пакта лиги народов (чл. от 12 до 15) и особенно, Грамота Объединенных наций (её принцип, находящийся в чл. 2. т 3.), т.е. определения находящиеся во главе VI—„Мирное решение споров (чл. 33 до 38), а это и несомненно подтверждают.

Как происходит из цитированных международных актов, средства мирного решения международных споров могут разделиться на дипломатические: непосредственные дипломатические переговоры, хорошие услуги и посредствия, анкетные комиссии, номирение, поступок пред ООН, и судебские: международные арбитражи и Международный суд.

Автор в статье рассматривает судебский способ решения международных споров и, в том числе, и вопросы связанные с установлением, организацией, составом, компетенцией и поступком международных судебских органов, арбитраж ад хок и неизменного арбитражного суда, и Международного суда, которые участвуют в решении международных споров, указывая на разницу между двумя видами судебных органов.

Ликовно-графички уредник
Божидар Мркоња

Језички редактор
Нада Драгишић

Преводиоци:

на енглески
Душан Исаковић

на француски
Милан Петковић

на руски
Весна Иванчевић

Коректура
Дунавка Ђорђевић